

Hüse – Szoboszlai – Gurály

Egy falukutató fókuszában: a gyermekszegénység

Evangélikus Roma Szakkollégium

Szakkollégiumi Tudástár 3.

Hüse Lajos

Szoboszlai Katalin

Gurály Edina

Egy falukutatás fókuszában: a gyermekszegénység

– kutatási összegző

A kutatás és a kiadvány a Magyar Evangélikus Egyház Roma Szakkollégiuma (Evangélikus Roma Szakkollégium - ERSZK) TÁMOP-4.1.1.D-12/2/KONV-2012-0006 támogatási számú projektje keretén belül valósult meg.

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg

Készült az IMI Print Kft. nyomdájában, Nyíregyházán
Felelős vezető: Nagy Imréné

Címlapfotó: Hüse Lajos

Szakkollégiumi Tudástár 3.
Evangélikus Roma Szakkollégium
Nyíregyháza
2015

Szakkollégiumi Tudástár 3.

megrendelő	- Molnár Erzsébet, igazgató, - Evangélikus Roma Szakkollégium
kutatásvezetők	- Dr. Hüse Lajos - Dr. Szoboszlai Katalin
kutatási koordináció	- Deme Dóra - Snekszer Katalin - Veszprémi Erzsébet
résztvevők	- Az ERSZK 2014/15-ös hallgatói
a tanulmány elkészítésében közreműködött	- Farkas Norbert - Gál Barbara - Gurály Edina - Kanálos Adrienn - Dr. Schéder Veronika

Tartalomjegyzék

Bevezető gondolatok	5 -
Szegénység és gyereksegénység Magyarországon	6 -
Európai Unió 2020 stratégia a szegénység csökkentésére	12 -
Cigányok szegénysége és társadalmi kirekesztődése	13 -
Szabolcs – Szatmár – Bereg megye, ahol a hátrányok halmozódnak	15 -
Cigányság Szabolcs – Szatmár – Bereg megyében	20 -
Vásárosnaményi kistérség	22 -
Gyereksegénység csökkentése a gyermekek biztonságos jövője érdekében	26 -
A vásárosnaményi kistérség élő gyermekek, fiatalok és családjaik helyzetének, igényeinek és szükségleteinek felmérése, 2013	31 -
A helyzetfelmérés módszerei	35 -
Demográfiai jellemzők	39 -
Gazdasági aktivitás	43 -
Segénység és társadalmi kirekesztettség	47 -
Lakáshelyzet	56 -
A gyermeksegénység vizsgálata Olcsván és a nyíregyháza-orosi telepen	60 -
Anyag és módszer	61 -
Települési hátterek: Olcsva, Keleti-lakótelep	64 -
Eredmények	68 -
Az ERSZK falukutatásának érvényessége, súlyozás	68 -
Gazdasági aktivitás, szegénység, lakáshelyzet	69 -
A telepi gyermekek és fiatalok élethelyzete	80 -
Segénység falun és városon	90 -
Összegzés	97 -
Irodalomjegyzék	99 -

Bevezető gondolatok

A szegénység és társadalmi kirekesztődés jelentős kérdéssé vált az elmúlt évtizedben az Európai Unióban és Magyarországon. Az Európai Unió a „Szegénység és társadalmi kirekesztődés elleni küzdelem európai éve” kapcsán összefogást sürgetett a szegénység és a kirekesztődés ellen cselekvésre képes szereplők esetében az EU országok között és az egyes tagállamokban, 2010-ben.¹ Magyarország három évvel korábban fogadta el a „*Legyen Jobb a Gyermeknek! Nemzeti Stratégia 2007 - 2032*” dokumentumot a gyerekszegénység hosszú távú csökkentése és a gyerekesélyek fokozatos javulása érdekében.² A gyermekszegénység elleni küzdelem a stratégia elfogadásával vette kezdetét, ezt követően a gyerekesélyek javítását szolgáló térségi kezdeményezések megvalósulására, különös tekintettel a leghátrányosabb helyzetű kistérségekre, az EU finanszírozással létrejövő un. gyerekesély programok működtek az ország 16 kistérségében.³ A kistérségek egyike a vásárosnaményi kistérség, ahol Olcsva település található Szabolcs – Szatmár – Bereg megyében.⁴ A vásárosnaményi kistérség programja 2015. januárban fejeződött be, az eredmények megismerése még várat magára.

Az Evangélikus Roma Szakkollégium hallgatóinak figyelme természetesen irányul a szegénység és a társadalmi kirekesztődés kérdésre, ezen belül is a gyermekes roma családok életkörülményeire. A témába a Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpont Gyerekesély-kutató Csoportja (MTA TK GyKCs) által kidolgozott kérdőív-csomag alkalmazásával mélyedtünk el, az Olcsván és a nyíregyháza-orosi telepen élő családok megkérdezésével. A kérdőíves adatfelvételt az Evangélikus Roma Szakkollégium hallgatói végezték el a Szakkollégium vezetése, és a Debreceni Egyetem Egészségügyi Karának oktatói támogatásával, 2015 tavaszán.

A szerzők

¹ Az év honlapja: http://ec.europa.eu/employment_social/2010againstopoverty/about/index_hu.htm

² A stratégia kidolgozói Ferge és mtsai, 2007. A stratégiát az Országgyűlés a 47/2007. (V. 31.) OGY határozatban fogadta el.

³ TAMOP 5.2.3. térségi gyerekesély programok: <http://gyerekesely.tk.mta.hu/hirek/2015/04/a-tamop-523-tersegi-gyerekesely-program-szamokban>

⁴ A Kistérségi Gyerekesély Iroda honlapja: <http://www.biztosalapokfelsofokon.hu/munkatarsak.htm>

Szegénység és gyereksegénység Magyarországon

A szegénység kifejezés hallatán gyakran jut eszünkbe a nélkülözés, a pénztelenség, a kevés pénzből való megélés. Az előbb felsorolt kifejezések mindegyike használható a szegénység leírására. A pontos kifejezés, ami mérhetővé teszi a szegénységet az a *jövedelmi szegénység*, ami a szegénység egy objektív mutatója. A jövedelmi szegénység pénzhiány, más szóval a jövedelmi szegények a pénzben meghatározott jövedelmi szint alatt élnek. A szegénységi küszöbnek tekinthető létminimum vagy szociális minimum összege alatt él a háztartások 34-36%-a, tehát megközelítően 4-4,2 millió ember az országban.⁵ Az Európai Unió adatait megnézve azt látjuk, hogy a hazai szegények szegényebbek, mint a lengyel vagy a cseh szegények, és tőlünk rosszabb helyzetben a román, bolgár, lett és litván szegények élnek. Mindez nem érvényes a gyerekek szegénységére, ugyanis az ő esetükben a hazai adatok lényegesen rosszabbak, mint a felnőtt lakosságra számított adatok (Fergeés Darvas, 2014).

A jövedelmi szegénységet tekintve 2007 és 2014 között a szegénység kiterjedése és mélysége is növekedett Magyarországon. A TÁRKI elemzései rávilágítanak arra, hogy a lakosság megközelítően 17%-a tekinthető jövedelmi szegénynek (1,6-1,7 millió ember) 2014-ben. A szegénység mélységét tekintve enyhe csökkenés tapasztalható, 26%-ról 23%-ra mérséklődött a szegénység 2012 és 2014 között, ami azt jelenti, hogy a szegényeknek kicsit több pénz jutott a megélhetésre, azonban ez az összeg is alatta marad a szegénységi küszöbnek, ami 2014-ben 78 ezer forint összegben volt meghatározható.⁶

A TÁRKI jelentéséből kitűnik: (...) „A szegénység valószínűsége 2014-ben a legfeljebb általános iskolát végzett háztartásfővel élők (44%), az egyszülős (31%) és a sokgyermekes (50%) családok tagjai, a romák (69%), az inaktív vagy munkanélküli háztartásfővel élők (62%), valamint az olyan háztartásokban élők körében volt a legmagasabb, amelyekben csak a háztartásfő foglalkoztatott, más nem. Száz szegénységben élő személy közül harmincnégy gyermek vagy fiatal, tizenhárom pedig nyugdíjas korú. A szegénységben élők egyharmada olyan háztartásban él, ahol a háztartásfő inaktív vagy munkanélküli, egyharmada viszont

⁵ Létminimumérték 2013-ban 1 felnőtt háztartásban a KSH számítása alapján 87.500 Ft. További felnőttekkel és gyerekekkel bővített háztartások esetében az összeg magasabb. Forrás: Létminimumértékek (1990 -) http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_zhc011.html

⁶ Valószínűsíthető a közmunkaprogramok hatása ebben az adatban. Bár a közmunkával elérhető bér alatta marad a minimálbérnek, mégis kétszerese a foglalkoztatást helyettesítő támogatás összegének. 2014-es adatok alapján: a foglalkoztatás helyettesítő támogatás nettó összege: 22.800 Ft, közmunka bér szakképzetlen esetében 50.632 Ft

olyanban, ahol a háztartásfő foglalkoztatott, de más háztartástag nem. Száz szegény közül mindössze öt fővárosi, a többi nagyjából egyenlően oszlik meg városok és községek között” (Szívós és Tóth, 2014).

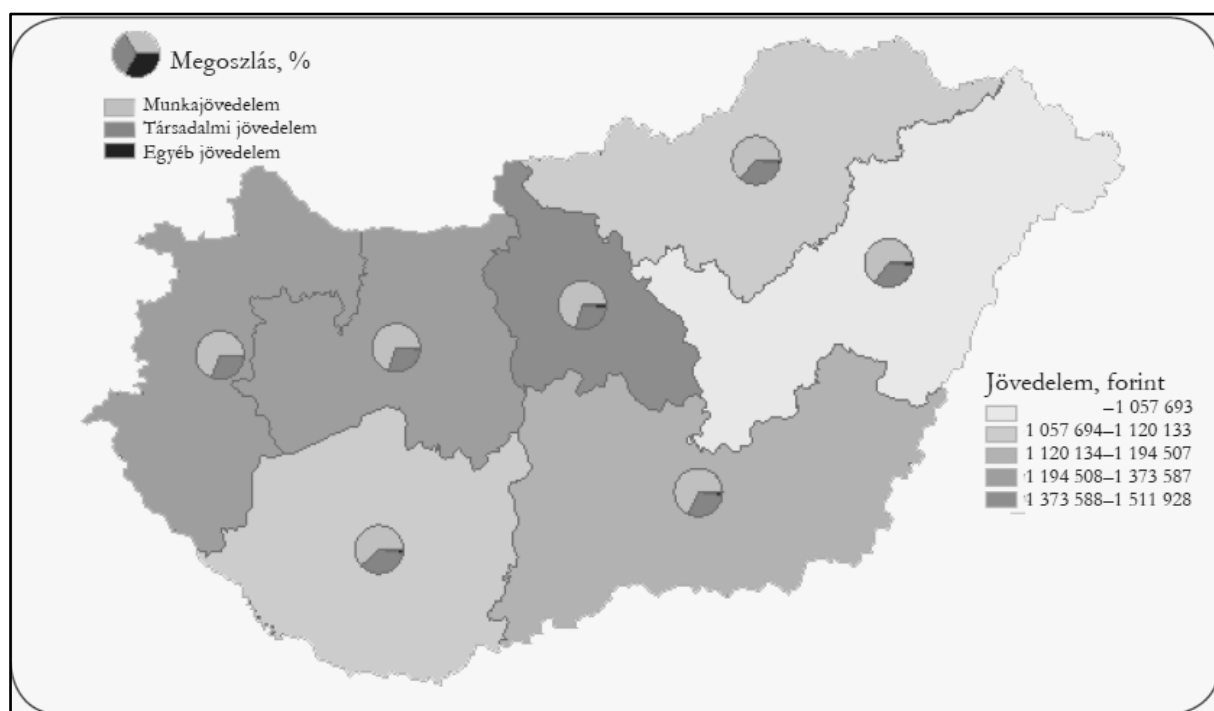
Az adatokból jól látszik, hogy a szegénység főképpen az alacsony társadalmi státuszú és munkaintenzitású réteget érinti. Az egy háztartásban élők tartós munkanélkülisége, beleértve a fiatalok, pályakezdők munkanélküliségét, kifejezetten szegénységet növelő tényező. Az életkori sajátosságokat kiemelve a gyerekek szegénysége majdnem háromszor nagyobb, mint a nyugdíjasoké hazánkban. A nyugdíjak évenkénti indexálása az inflációhoz némileg védelmet nyújt a szegénységgel szemben, ugyanakkor a gyerekek jogán elérhető családtámogatási formák hasonló védelemben nem részesülnek, ezek indexálása rendre elmarad a központi költségvetés tervezésekor.⁷ A szegénység kockázatának leginkább az egyszülős családok, a sokgyerekesek és a romák vannak kitéve.

A cigányság jelentős része a rendszerváltás óta elszenvedi a szegénységet. A cigányok munkavállalási esélye, megélhetése jelentősen visszaesett az elmúlt évtizedekben, amiről életkörülményeik is árulkodnak, hiszen lakóhelyük a leghátrányosabb kistérségekben, falusi környezetben, szegregátumokban található az országban. A lakóhelyi szegregáció főleg a szegényeket és a cigányokat érinti. A TÁRKI által vizsgált települések 29%-ában neveztek meg olyan településrészeket, ahol kiugróan magas a cigány népesség aránya, és a települések 36%-ában létező jelenség az etnikai alapú szegregáció. Minél nagyobb a településen a cigányság aránya, annál valószínűbb az etnikai alapú elkülönülés a település többi területétől, az ott élő lakosságtól. Az etnikai alapú szegregáció legnagyobb arányban az Észak-magyarországi és az Észak-alföldi régióra jellemző, e két régióban található a legtöbb olyan település, ahol a cigányság aránya a 25%-ot is meghaladja, vagyis 100 lakosból legalább 25 fő cigány a környezet megítélése szerint. A szegények lakóhelyi koncentrációja az Észak-alföldi régió településein a legjellemzőbb, a települések több mint egyharmadát érinti, ami összefüggésben áll azzal a ténnyel, hogy ebben a régióban a legmagasabb a szegénység kockázata a jövedelem, fogyasztás, életkörülmények figyelembevételével (Kopasz, 2006:415-418).

A szegénység jelenléte nem pusztán a segélyezetteket, a közmunkában dolgozókat és jövedelem nélküli aktív korúakat érinti, hanem mindazokat, akiknek a jövedelme nem elegendő a létfenntartáshoz tartozó szükségletek kielégítéséhez.

⁷ A családi pótlék (0-3 év) és az óvodáztatási támogatás (3-6 év) és iskoláztatási támogatás (7-18 év) összege 2008 óta változatlan az egyes családtípusokban.

1. ábra. Az egy főre jutó éves bruttó jövedelem és megoszlása régióként

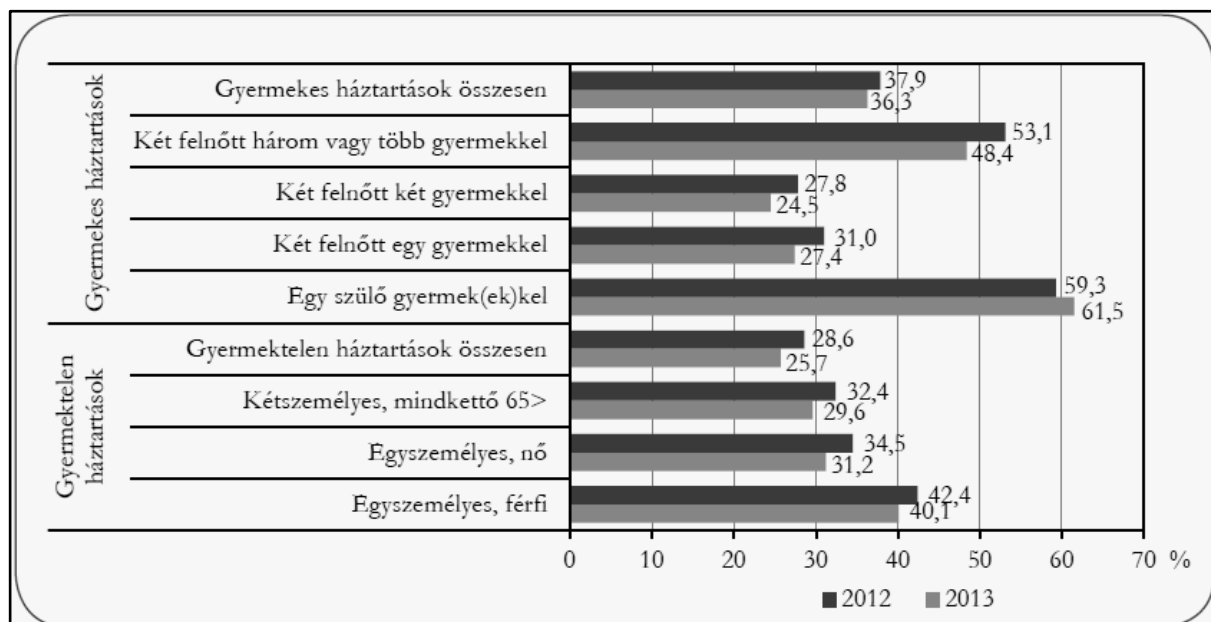

Forrás: A háztartások életszínvonala, KSH, 2014.

A KSH által közölt grafikon jól látszik a jövedelem különbség az ország egyes régióiban. A legkevesebb jövedelem az Észak-alföldi régió lakosainak jut az országban. Régióinkban a népesség 1 főre jutó átlagos, éves bruttó jövedelme 892 ezer forint volt 2013-ban, ezzel szemben kétszeres a jövedelem a Közép-magyarországi és a Nyugat-dunántúli régióban.

A KSH adatai megerősítik a TÁRKI fentebb közölt megállapításait, miszerint a gyermekes háztartásokban jelentkezik legszembetűnőbben a szegénység Magyarországon. A gyermeket nevelő családok több mint egyharmada van kitéve a szegénység és társadalmi kirekesztődés kockázatának. Különösen rossz helyzetben vannak az egyszülős háztartások, ahol a háztartások 61%-át érinti a szegénység és a kirekesztődés, az ő esetükben növekedés mutatható ki, míg a többi gyermekes háztartás kategóriában egy csekély mértékű csökkenés tapasztalható a szegénység és kirekesztődés veszélyét tekintve.

2. ábra. A szegénység vagy társadalmi kirekesztődés kockázatának kitettek aránya háztartástípusonként, 2013

Forrás: A háztartások életszínvonala, KSH, 2014.

A szegénység a jövedelmi szegénységen túlmutató fogalom. A depriváció más szóval a megfosztottság nem csupán a jövedelemre vonatkozik, hanem más tényezőkre is. A depriváció összetevőinek vizsgálata szintén elfogadott mérési módszer a szegénységkutatásokban.

Az *Európai Unió AROPE mutatója* három területen méri a szegénységet, és a következő dimenziókat foglalja magában:⁸

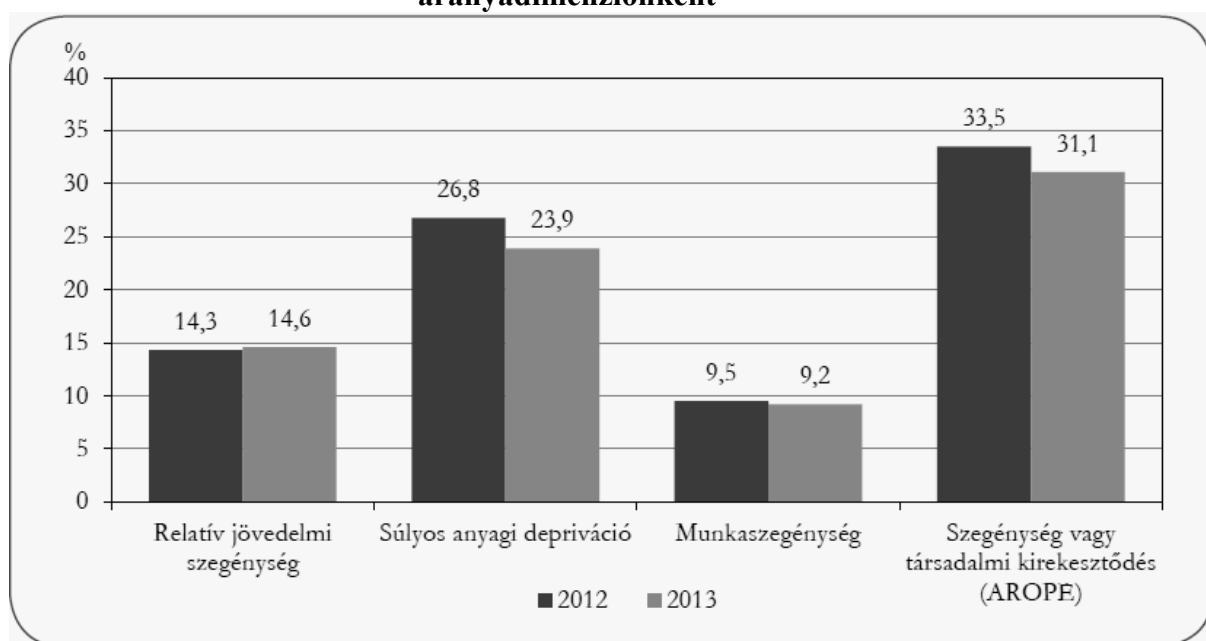
1. Relatív jövedelmi szegénység: a medián ekvivalens jövedelem 60%-ánál, azaz a szegénységi küszöbnél kevesebb jövedelemmel rendelkező háztartásokban élő személyek aránya.
2. Súlyos anyagi depriváció: alapvető javakhoz való elégtelen hozzáférés, anyagi nélkülözés. Súlyosan depriváltak tekintjük azokat a személyeket, akikre az alábbi kilenc tétel közül legalább négy vonatkozik:
 - a. hiteltörlesztéssel vagy lakással kapcsolatos fizetési hátraléka van;
 - b. lakás megfelelő fűtésének hiánya;
 - c. váratlan kiadások fedezetének hiánya;

⁸ AROPE jelentése: At risk of poverty or social exclusion; szegénység vagy társadalmi kirekesztődés kockázatának kitettek aránya. KSH hivatkozás: <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/hazteletszinv/hazteletszinv.pdf>

- d. kétnaponta hús, hal, vagy azzal egyenértékű tápanyag fogyasztásának hiánya;
 - e. évi egyhetes, nem otthon töltött üdülés hiánya,
 - f. anyagi okból nem rendelkezik személygépkocsival;
 - g. anyagi okból nem rendelkezik mosógéppel;
 - h. anyagi okból nem rendelkezik színes televízióval;
 - i. anyagi okból nem rendelkezik telefonnal.
3. Nagyon alacsony munkaintenzitás (munkaszegénység): azokban a háztartásokban élők tartoznak ide, ahol a munkaképes korú háztartástagok a megelőző évben a lehetséges munkaidejüknek legfeljebb egyötödét töltötték munkával.

A dimenziók vizsgálata alapján azok a személyek vannak kitéve a szegénység és társadalmi kirekesztődés kockázatának, akik legalább egy vagy több fő dimenzióban érintettek. A számítások alapján a lakosság megközelítően egyharmadát (31%) érintette a relatív jövedelmi szegénység vagy társadalmi kirekesztődés egy dimenzióban. Mindhárom dimenzió együttes jelenléte 461 ezer fő esetében van jelen a társadalomban. Ez alapján közel fél millió ember szenved el a nyomort és a kirekesztődést teljes egészében hazánkban. Ők azok, akiknek létfeltételei nem biztosítottak, akiknél a nélkülözés az életet súlyosan veszélyezteti, és akik önmaguk képtelenek helyzetük megváltoztatására.

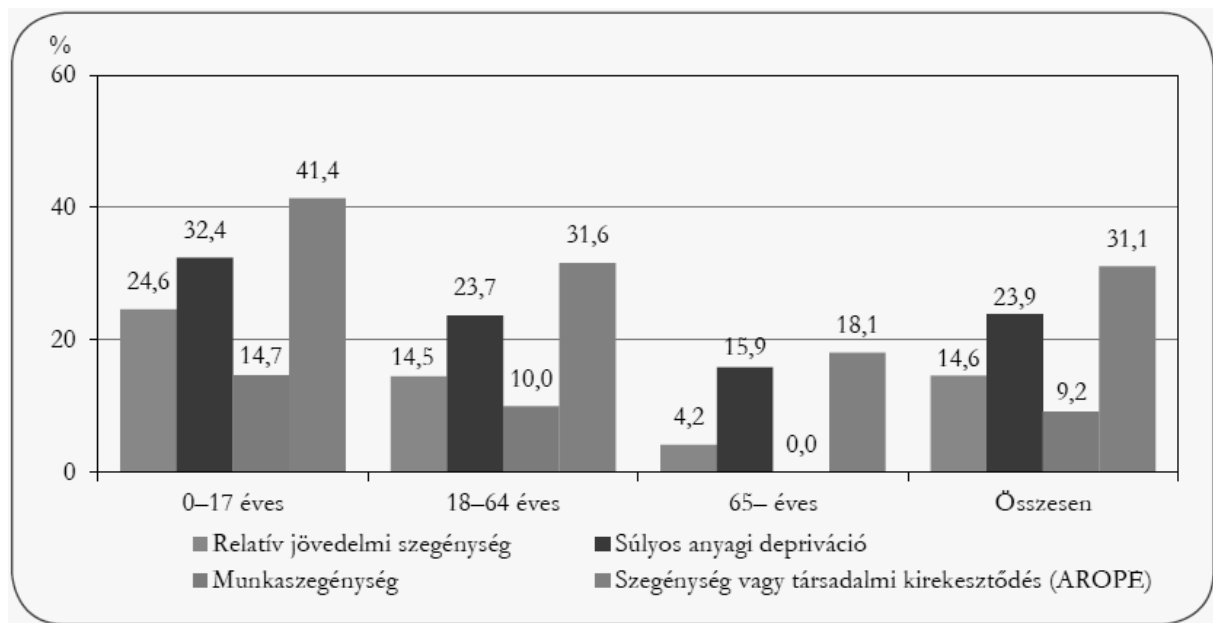
3. ábra. A szegénység vagy társadalmi kirekesztődés kockázatának kitétek arányadimenzióként

Forrás: A háztartások életszínvonala, KSH, 2014.

Árnyaltabb a kép, amikor korcsoportokban vizsgáljuk a szegénység és társadalmi kirekesztődés kockázatát társadalmunkban.

4. ábra. A szegénység vagy társadalmi kirekesztődés kockázatának kitettek arányakorcsoportok szerint, 2013

Forrás: A háztartások életszínvonala, KSH, 2014.

Az adatokból kitűnik a 0-17 éves korosztály veszélyeztetettsége. A gyermekek mindhárom dimenzióban magasabb értéket mutatnak a munkaképes korú lakossághoz és a 65 év feletti nyugdíjas korosztályhoz képest. Az AROPE mutató 41% a gyermekeknél, ami alapján megállapítható, hogy a gyerekek veszélyeztetettsége számottevő a szegénységgel és a társadalmi kirekesztéssel, megközelítően minden második gyermek legalább egy dimenzióban elszenvedi a hiányokat. A gyerekek szükséglet kielégítése súlyos problémákat mutat, ami akadályozza őket gyermekként a fejlődésben, a tanulásban és fiatalokként a továbbtanulásban, illetve a munka világába történő belépésben.

Az AROPE értékek rávilágítanak arra, hogy az Európai Unió lakosságának egynegyedét érinti a szegénység és társadalmi kirekesztődés kockázata. A hazainál súlyosabb kockázatoknak vannak kitéve az emberek Romániában, Bulgáriában és Görögországban. Az Európai Unióban 83 millió ember él relatív jövedelmi szegénységben és 43 millió ember súlyos anyagi deprivációban (KSH, 2014).

Európai Unió 2020 stratégia a szegénység csökkentésére

Az Európai Unió 2020 stratégia célkitűzése a szegénységnek és társadalmi kirekesztődésnek kitett emberek számának csökkentése 20 millió fővel. Ennek érdekében az Európai Unió célként fogalmazza meg a 20-64 éves korosztály foglalkoztatási arányának növelését 69%-ról 75%-ra a nők és idősebb munkavállalók, valamint a migránsok foglalkoztatásának bővítésével. További cél az iskolából kimaradók arányának 10% alá csökkentése, a felsőoktatásban végzett 30-34 éves korosztály arányának növelése 31%-ról 40%-ra. Mindezek egymáshoz kapcsolódó célkitűzések. Az iskolaelhagyók számának csökkenése, a felsőoktatásban diplomát szerzők arányának növelése hozzájárul a foglalkoztatás bővüléséhez, ami gazdaságot élénkítő és szegénységet, társadalmi kirekesztődést csökkentő tényező (Európa Bizottság, 2010).

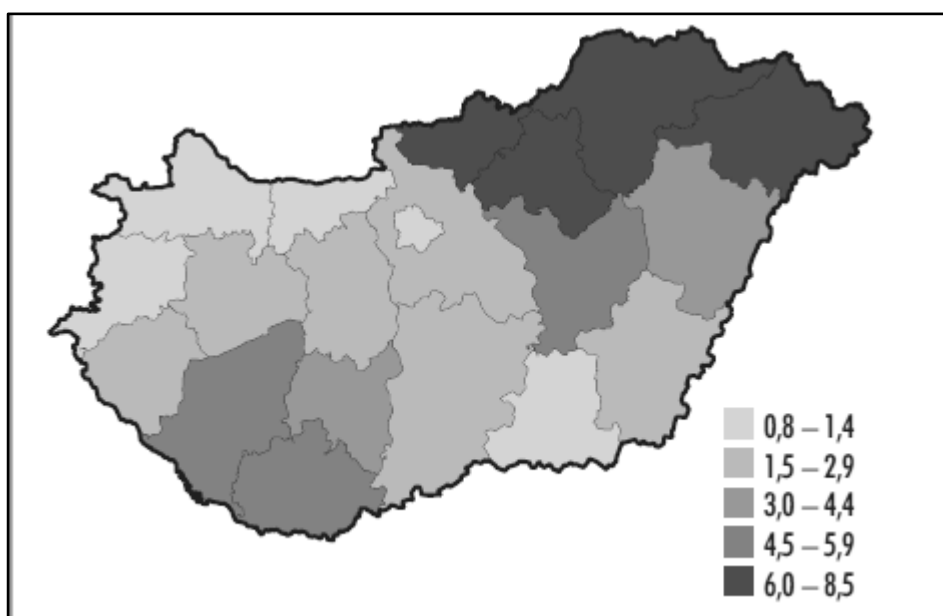
Magyarország 450 ezer fővel kívánja csökkenteni a szegénységnek és társadalmi kirekesztődés kockázatának kitett emberek számát.⁹ Az ország fejlődéséhez, a szegénység csökkentéséhez szükséges a foglalkoztatás bővítése, ami a számítások alapján 55 %-ról 63-70% közötti értékre növekedhet hazánkban 2020-ra. A foglalkoztatás bővítése a strukturális változások, az élő munka adó-és járulék terheinek csökkentése, a munkaerőpiac igényeit figyelembe vevő oktatási és felnőttképzési programok eredményeinek hatására valósulhat meg. A magyar vállalat megerősíti a korai iskolaelhagyók arányának 10%-ra csökkentését. A felsőoktatásban diplomát szerzők esetében a magyar vállalat alatta marad az EU célkitűzésnek, ugyanis 40% helyett 27-33%-ot irányoz elő a kormány a 30-34 éves korosztály esetében. A szegénység veszélyének kitett emberek számának mérséklése főként a gyermekek szegénységének csökkentésében érhető utol a magyarországi célokat tekintve. Erre vonatkozó vállalatok: a szegénységi küszöb alatt élő gyerekes családok arányának csökkentése, a rendkívül alacsony munkaintenzitású háztartásokban élők arányának és a súlyos anyagi deprivációban élők arányának csökkentése (Borbás, 2012).

⁹ Bővebben: http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/targets_hu.pdf

Cigányok szegénysége és társadalmi kirekesztődése

A 2011. évi népszámlálás adatai alapján 315583 fő tartozik a cigány nemzetiséghez az országban. Ez az adat 153%-os növekedést mutat a tíz évvel korábbi népszámlálási adatokhoz képest. Az adatok alapján a legnagyobb arányú nemzetiség a cigány, a teljes népesség 3.2%-a hazánkban.¹⁰ A cigányok lakóterületi megoszlása főként az észak-keleti, keleti és dél-dunántúli országrészekén koncentrálódik.

5. ábra. A roma lakosság aránya, 2011 (%)

Forrás: KSH, 2011. évi Népszámlálás

A cigányság a rendszerváltás nagy vesztese. A 1990 évek elején a gazdaságilag aktív korú cigány népesség jelentős része munkanélkülivé vált, ami tartósan bizonyult. A munkanélküli lét állandósulása mellett jellemzően a fiatal generációk munkaesélyei nem növekedtek a rendszerváltást követően, ami az alap és középfokú oktatási rendszer anomáliában és a munkaerőpiac diszkriminatív viszonyulásában érhető tetten. A cigányoknak a rendszerváltás és az azt követő évtizedek szegénységet, kirekesztést, szegregációt hoztak, ami társadalmi lét alatti helyzetben tartja a nemzetiséghez tartozók jelentős részét (Kertesi, 2005).

¹⁰ KSH, 2011. évi népszámlálás, országos adatok: http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_orosz_2011.pdf

„A roma népcsoportok egyre inkább a faji alapon definiált „underclass” szerepébe kényszerülnek. Az „underclass” azok közül verbuválódik, akik minden valószínűség szerint munkanélküliek és szegények maradnak egész életükben, alacsony iskolai végzettségük és a szakértelem hiánya okán, valamint akiknek a gyerekei hasonló eséllyel szorulnak ugyanebbe a társadalmi pozícióba, miáltal elszigetelődnek a társadalom többi részétől – ők az „érinthetetlenek”, a „méltatlan szegények”, a „reménytelenek”.¹¹ A reménytelenség örökítődik tovább. A láncolat megszakítása főként oktatási alternatív megoldások előkerülésével, tehetséggondozással, esélyegyenlőséget növelő programokkal valósult meg, mely gyökereiben nem változtatott a helyzeten, mégis gyerekek ezrei kaptak lehetőséget szakmaszerzésre, felsőoktatásban tanulásra, belépésre a munka világába.¹² Az eredmények okot adhatnak bátrabb cselekvésre, melyhez az ország Európai Unió támogatást kíván felhasználni. Hazai jó programokra és gyakorlatokra számos kiváló példa van a gyerekesély programoktól kezdve, a tehetséggondozáson át a gyakornoki programokig. Ami nem változik, az a probléma gyökeréig történő kezelés hiánya, tehát a romák tisztas foglalkoztatásának, megélhetést szolgáló jövedelmének és életkörülményeinek javítása.

¹¹ M. S. Steward idézi Emight, Fodor és Szelényi 2000-ben megjelent tanulmányát a Beszélőben: <http://beszelo.c3.hu/cikkek/deprivacio-romak-es-%E2%80%9Eunderclass%E2%80%9D>

¹² A művészeti oktatás szerepe vitathatatlan a cigány gyerekek képességeinek és tanulási kompetenciáinak fejlesztésében. Közismert példája az Igazgyöngy Alapítvány által működtetett művészeti iskola: <http://igazgyongy-alapitvany.hu/>

Szabolcs – Szatmár – Bereg megye, ahol a hátrányok halmozódnak

A megye az Észak-alföldi régió területének keleti részén található. Az Európai Unió által közzétett statisztikai adatok alapján a régióban az egy főre jutó bruttó hazai termék (GDP) értéke olyan alacsony, ami alapján ez a régió a húsz legfejletlenebb régió közzé tartozik az Európai Unió 28 tagállamának régiós összehasonlításában.

6. ábra. Regionális GDP adatok az EU-ban, 2013

Regional GDP per capita in the EU28 in 2013
(in PPS, EU28 = 100)

The twenty highest:			The twenty lowest:		
1	Inner London (UK)*	325	1	Mayotte (FR)	27
2	Luxembourg (LU)*	258	2	Severozapaden (BG)	30
3	Bruxelles-Cap. / Brussels Hfdst. (BE)*	207	3	Severen tsentralen (BG)	31
4	Hamburg (DE)	195	4	Yuzhen tsentralen (BG)	32
5	Groningen (NL)	187	5	Nord-Est (RO)	34
6	Bratislavský kraj (SK)*	184	6	Severoiztochen (BG)	35
6	Stockholm (SE)*	179	7	Yugoiztochen (BG)	37
8	Île de France (FR)*	175	8	Észak-Magyarország (HU)	40
9	Praha (CZ)*	173	9	Sud-Vest Oltenia (RO)	41
10	Oberbayern (DE)**	172	9	Sud-Muntenia (RO)	41
11	North Eastern Scotland (UK)	166	11	Észak-Alföld (HU) ←	42
12	Wien (AT)*	159	12	Dél-Dunántúl (HU)	45
12	Noord-Holland (NL)*	159	12	Dél-Alföld (HU)	45
12	Bremen (DE)	159	12	Sud-Est (RO)	45
15	Darmstadt (DE)**	158	15	Nord-Vest (RO)	47
16	Stuttgart (DE)**	156	16	Lubelskie (PL)	48
17	Utrecht (NL)	155	16	Podkarpackie (PL)	48
17	Hovedstaden (DK)*	155	16	Warmińsko-Mazurskie (PL)	48
19	Berkshire, Buckinghamshire & Oxfordshire (UK)	152	19	Podlaskie (PL)	49
20	Salzburg (AT)	151	19	Świętokrzyskie (PL)	49

* Capital region
 ** 2012 data

Forrás: Eurostat, regionális adatok, 2015.

Az ország keleti határvidékén húzódó megye három országgal határos, természetiszezségét a megyét átszelő folyók és az alföldi táj adják. E páratlan természeti kincset a megye gazdasága csekély mértékben képes felhasználni a termelésben és a turizmusban. A gazdaság alapvetően mezőgazdasági termelésre épül, jobbára a megyeszékhelyen és a megye nyugati területén találunk ipari létesítményeket. A megye mezőgazdasága és élelmiszer-feldolgozó ipara húzó ágazat volt a rendszerváltásig, mindkét gazdasági terület tisztos megélhetést jelentett a termelésben résztvevő munkavállalóknak és családjaiknak. A rendszerváltás utáni években töredékére csökkent a foglalkoztatottak létszáma mindkét területen, amit a keleti piacok elvesztése éppúgy magyaráz, mint az állami

vállalatok privatizálásának és a termelőszövetkezetek felbomlásának következményei a munkavállalókra nézve. A megye foglalkoztatási jellemzői alapvetően a megyeszékhelyen és a nyugati kistérségekben kedvezőek, míg a megye belső és határmenti területein roppant előnytelenek. A megye gazdasága a kevésbé fejlettek közé tartozik az országban, hiszen az ország bruttó hazai termékének (GDP) csupán 3,1%-át adja. A gazdaság szerkezetét tekintve az agrárterület jelentős mértékű, ezt követi a szolgáltatási szektor és az ipari termelés lényegesen alacsonyabb arányban.

A megye lakossága 561 ezer fő volt 2013-ban. A városi és falusi népesség aránya a városi adatoknál kedvezőbb, hiszen a populáció 54,4 %-a városban, míg 45,6 %-a falun élt. Ennél szembeötlőbb adat, hogy a megye településeinek 93%-a 5000 fő alatti lélekszámú település, ahol igen kedvezőtlenek az életkörülmények, különösen az infrastruktúra marad el a megyeszékhely, valamint az ország belső és nyugati területeitől. 2013-ban 54 kilométernyi autópálya volt a megyében, aminek folyamatos építése napjainkban is folytatódik, és amitől a megye keleti szegletének kistérségei gazdasági élénkülést, a települések fejlődést várnak (KSH, 2013).

A munkanélküliség nyomasztó jelenlétével a rendszerváltástól kezdve szembenéz a lakosság. A munkanélküliségi arányok némileg csökkentek az elmúlt években, ami nem jelenti, hogy számottevő bővülés lenne tapasztalható a munkahelyek számában.

1.táblázat: A 15-74 éves népesség munkanélküliségi rátája Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében 2009-2013 között (%)

	2009	2010	2011	2012	2013
Szabolcs-Szatmár-Bereg megye	19,1	18,4	18,4	16,2	16,1
Országos	10,0	11,2	10,9	10,9	10,2

Forrás: KSH, 2013 (a)

A munkanélküliség a 15-74 éves népesség körében a kilencvenes években 20-22 százalék – hasonlóan magas, mint a szomszédos Borsod-Abaúj-Zemplén megyében –, ezen a téren 2009-től tapasztalható valami kis javulás, azonban a csökkenés ellenére is elmaradnak az adatok az országos munkanélküliségi adatoktól.

2. táblázat: A főbb munkaerő-piaci mutatók alakulása 15-74 évesekre vonatkozóan 2014-ben Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében (%)

	Munkanélküliségi ráta	Foglalkoztatási ráta	Aktivitási ráta	Nyilvántartott álláskeresők
Szabolcs-Szatmár-Bereg megye	12,4	50,8	58,0	10,2
Országos átlag	7,1	54,8	59,0	5,6

Forrás, KSH, 2015

A nyilvántartott álláskeresők száma 10,2% volt a megyében 2014. decemberben. Ez az arány kétszerese az országos átlagnak (5,6%). Összehasonlítva a többi megye értékeivel megállapítható az a tény, miszerint a legtöbb hivatalosan regisztrált álláskereső ebben a megyében van. A fenti táblázatok adatait összevetve kitűnik, hogy 4%-os csökkenés tapasztalható a munkanélküliségi rátában 2013-2014-ben. Ez a javulás feltehetően a közmunkában foglalkoztatottak számának növekedésével magyarázható. A KSH statisztikai közlése alapján 2010 és 2014. között körülbelül négyszeresére növekedett a közfoglalkoztatásban részt vevők száma az országban, míg 2010-ben 60 ezer főt vontak be közmunkába az önkormányzatok, addig 2014-ben 220 ezer főnek jelentett időszakos munkavállalást a közmunka. Az állam, különösen a leszakadó térségekben érzékelhetően megnövelte a munkavállalók számát a közfoglalkoztatásban (KSH, 2015).

A megyében élő népesség foglalkoztatási rátája roppant alacsony, 46,7 százalék, ami hasonló más észak-keleti és keleti megyékhez, és messze elmarad az ország középső és nyugati területeinek adataitól.

3. táblázat: A 15-74 éves népesség foglalkoztatási rátája (%)

Terület	Foglalkoztatási ráta
Budapest	56,9
Győr-Moson-Sopron megye	56,3
Komárom megye	54,7
Hajdú-Bihar megye	47,9
Borsod-Abaúj-Zemplén megye	49,7
Szabolcs-Szatmár-Bereg megye	46,7
Magyarország	51,6

Forrás: KSH, 2013 (a)

Az alkalmazásban állók havi nettó átlagkeresete mind a fizikai, mind a szellemi foglalkozásúaknál alatta marad az országos átlagnak. Az adatok jobban közelítenek az országos átlaghoz a fizikai foglalkozásúaknál a versenyszférában, itt a minimálbér, mint bérküszöb hatása érződik. A szellemi foglalkozásúaknál nagyobb arányú a különbség az országos és a megyei adatok között, ami rávilágít a képzett munkaerő elvándorlásának lehetséges okára, azaz a megyében élő szakképzett, értelmiségi munkavállalók egy része az alacsony bérszint miatt fővárosi és nyugat-magyarországi munkahelyeken vagy külföldön vállalnak munkát elhagyva szülőföldjüket.

4. táblázat: Az alkalmazásban állók havi nettó átlagkeresete a megyében, 2013

Állománycsoport	Összesen	
	Forint	az országos %-ában
Fizikai foglalkozásúak	83.968	80,4
Szellemi foglalkozásúak	150.546	74,8
Összesen	109.650	72,6

Forrás: KSH, 2013 (b)

A turizmus fejlesztése új lehetőséget adhat a megye gazdaságának élénkítésében, a foglalkoztatás bővítésében. A Tisza, a Szamos, a történelmi emlékhelyek és a gyógyvizek jelenthetik a turizmus alapjait a megyében. Az infrastruktúrát bővítő beruházásokkal és a szolgáltatások minőségét javító fejlesztésekkel új munkahelyek létesülhetnek a helyi

lakosságnak a szolgáltatási szektorban. Az adatok biztatóak e tekintetben, hiszen fokozatosan növekszik a megye településein eltöltött vendégéjszakák száma, amire a jövőbeni terveket lehet alapozni.¹³

A megye gazdasági fejlesztése nem várhat tovább, olyan új és innovatív lehetőségekre van szükség, amelyek jelentősen növelik az elsődleges munkaerőpiacon foglalkoztatottak arányát. Az alacsony foglalkoztatottsági szinttel párosuló magas munkanélküliség a generációk munkanélküliségének konzerválója. E körforgást megszakítani esélyegyenlőséget növelő oktatással, tisztességes munkajövedelmet nyújtó munkahelyek létesítésével és diszkriminációtól mentes foglalkoztatással lehetséges.

¹³ 2010-ben 100 ezer fő pihent szálláshelyeken a megyében, ami 2013-ban már 140 ezer főre emelkedett. A vendégek átlagosan 2,6 vendégéjszakát töltenek el a szálláshelyeken. (KSH, 2013)

Cigányság Szabolcs – Szatmár – Bereg megyében

A rendszerváltás előtti évtizedekben három nemzeti kisebbség, a cigány, német és szlovák nemzetiség volt jelen nagyobb arányban a megyében. A cigányok letelepedése a 15. századtól kezdődik az ország területén, e nemzetiségi népcsoportokhoz tartozók beilleszkedését számos tényező nehezítette a középkori, újkori és a modernkori magyar társadalomban. A szocializmus idején az oktatás, a teljes foglalkoztatás és a településen belüli együttélés az asszimilációt tekintve hozott változásokat a családoknak.

A rendszerváltás kedvezőtlen fordulatot jelentett a cigányoknak. A teljes foglalkoztatás megszűnésével a cigányok munkanélkülisége és esélyenélküli élete konzerválódott, eltűnt a létbiztonság az életükből, ami elősegíthette volna beilleszkedésüket a társadalomba.

A 2011. évi népszámlálás adataiból kitűnik, hogy a megkérdezettek önbevallása alapján 44 131 megyebeli lakos, a megye lakónépességének 8%-a mondta magát cigány nemzetiséghez tartozónak. A cigány a legnagyobb arányú nemzetiségi népcsoport a megyében. A magukat cigánynak vallók száma közel kétszeresére növekedett 2001 és 2011. között a megyében. Míg 2001-ben 25 612 fő sorolta be magát a cigány kisebbségi népcsoporthoz, addig 2011-ben 44 131 fő válaszolt ilyenformán erre a szenzitív kérdésre. A növekedés oka egyfelől a természetes szaporodás és az önbevallás arányának növekedése. A megyei adatok alapján a legmagasabb a cigány népesség aránya a megye 12 kistérsége közül a Vásárosnaményi, Mátészalkai, a Nyírbátori és a Tiszavasvári kistérségben 2001-ben, mely területeken a lakosság 7,1-9%-a tartozott a cigány népcsoporthoz. Kevéssel elmaradva az előbb felsorolt területektől, a Fehérgyarmati kistérségben is számottevő volt a 2000-es évek elején e nemzetiségi csoportokhoz tartozók aránya, a lakosság 5-7%-a az egyes településeken a kistérségben. A helyzet jelentősen megváltozott 2011-ben. A legutóbbi népszámlálási adatokból kitűnik, hogy a 12 megyebeli kistérség közül 9 kistérségben a cigány kisebbségi népcsoportokhoz tartozók aránya 7,1-12,9% közötti értéket vesz fel, és csupán 3 kistérségben, a Nyíregyházai, a Nagykálói és a Kisvárdai kistérségekben 2,5-7 % közötti a népcsoportokhoz tartozók aránya. A cigány lakosság nagyobb része, 62,8% falvakban és 37,2% városokban lakik a megyében. A cigány népesség aránya a falvakban átlagosan 8%. A megyében magukat cigánynak vallók közül mindösszesen 1,8% él a megyeszékhelyen. A városlakó cigány népesség háromnegyede 15 ezer fős vagy annál kevesebb lélekszámú városban él a

megyében. A két népszámlálási időszak adatai hasonlóságot mutatnak, tehát nem tapasztalható említésre méltó változás a települési szinteken (Tar és Hajnal, 2014).

Kiemelendő a 2011-es népszámlálási adatokból a cigányok 90%-os aránya a kisebbségi népcsoportok között, ami arra hívja fel a figyelmet, hogy egyetlen felelősen gondolkodó politikus, gazdasági szereplő és társadalompolitikával foglalkozó szakember sem mehet el olyan problémák mellett, melyek a cigányokról szólnak.

Megjegyzendő, hogy a helyi kutatások adatai a népszámlálási adatoktól magasabb arányokat jelezhetnek a cigányságról. Az országos statisztikai adatgyűjtésre és a helyi vizsgálatok adataira egyformán fontos odafigyelni, mert ezek kiindulópontot jelentenek a cigány népesség gazdasági és társadalmi helyzetének meghatározásához, inkluzív programok bevezetéséhez.

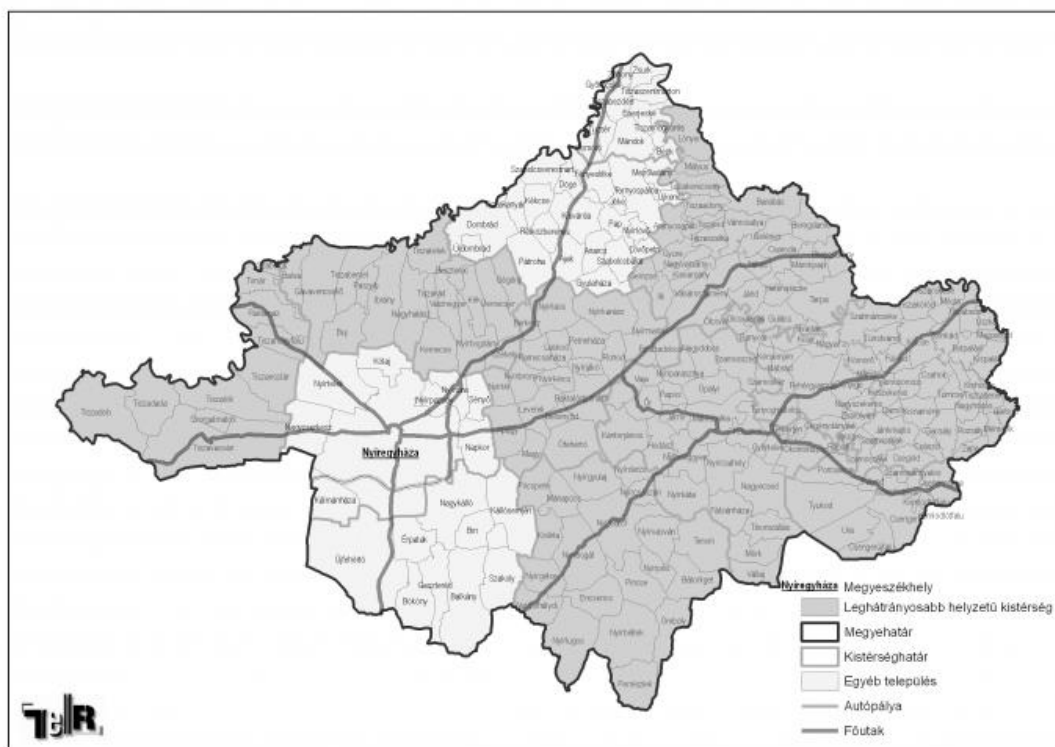
Vásárosnaményi kistérség

A kistérség földrajzi elhelyezkedését tekintve a Tisza és Szamos folyók meghatározók a területen. A természetes folyók vizei tápláló vízforrások a mezőgazdaságnak, és az időjárás zord következményeként a lakosság időnként az árvíz okozta károkkal szembesül. A legutóbbi, 2000-ben tapasztalt nagy Tiszai árvíz a kistérség több települését súlyosan érintette, amikor a lakosság házai, ingó és ingatlan vagyontárgyai váltak a vízfolyam áldozatává. Az érintett településeken élők kormányzati és civil összefogással jutottak segítséghez életük további folytatásához.

A Vásárosnaményi kistérség egyike az ország leghátrányosabb helyzetű (továbbiakban: LHH) kistérségeinek. A kistérség 27 településből tevődik össze, melyek közül egyedül a központ, Vásárosnamény városi rangú település.

A Tisza-mente területének lakossága a rendszerváltással sokat veszített társadalmi helyzetében. A térség gazdasága megroppant az agráriumban bekövetkezett változások hatására, aminek hátrányait a kistérség településein élők a mai napig elszenvedik.

7. ábra. LHH kistérségek Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében

Forrás: TeIR (GeoX Kft.), 2011.

A megye 12 kistérsége közül csupán kettő nem tartozik a leghátrányosabb helyzetű kistérségek közé. A vásárosnaményi kistérség gazdasági mutatói messze elmaradnak attól, hogy kiemelkedjen az LHH-s kistérségek közül.

5. táblázat: A népesség számának alakulása a Vásárosnaményi kistérségben

Állandó népesség száma					Lakónépesség száma			
Időszak	1980	1990	2001	2011	1980	1990	2001	2011
Fő	38 235	34 543	32 754	30 784	35 199	32 379	31 864	29 418

Forrás, KSH, Népszámlálás, 2011.

A kistérség népességének száma kismértékben csökken. A 2000-es években tapasztalható népességfogyás főleg a természetes fogyásnak és az elvándorlásnak tudható be. A megye más kistérségeiben is hasonló tendencia tapasztalható a népességszám csökkenésben, kivétel a Nyíregyházi kistérség, ahol tekintettel a megyeszékhely kedvező gazdasági helyzetére az adatok növekedést mutatnak. A kistérségben az 1 km²-re jutó népsűrűség 51,9 fő, ami közel hasonló érték, mint a Fehérgyarmati és a Csengeri kistérség népsűrűsége. Ezzel a képzeletbeli rangsor végén található ez a kistérség, azaz nem tartozik az igazán sűrűn lakott kistérségek közé a megyében.

6. táblázat: A 7 évesnél idősebb népesség a legmagasabb befejezett iskolai végzettség szerint a Vásárosnaményi kistérségben, 2011 (fő)

Általános iskola	Középfokú iskola		Érettségi	Egyetemi, főiskolai	Összesen
	1-7. osztály	8. osztály	érettségi nélkül, szakmai oklevéllel	oklevéllel	
Első évfolyamát sem végezte el	477	4 722	8 537	5 215	5 999
					2 155
					27 105

Forrás, KSH, Népszámlálás, 2011.

A kistérségben megközelítően 2000 fő hét év alatti gyermek él. Ez a kiskorúak hozzávetőlegesen 30%-a. Az iskolai végzettséget tekintve a kistérségben élők megközelítően 20%-a nem fejezte be az általános iskolát, és további 30%-uk legfeljebb alapfokú iskolai végzettséggel rendelkezik. A szakmunkások és az érettségizettek aránya hasonlóképpen alakul 20-20 % körüli értékkel, míg a diplomások aránya nem több mint 8%. Az adatok alapján a kistérségben élők munkaerő-piaci lehetőségei igen kedvezőtlenek, különösen azok esélyei, akik érettségénél kevesebb iskolai végzettséget tudnak maguknak, ide tartozik a 7 évesnél idősebb korosztály 70%-a.

7. táblázat: A népesség gazdasági aktivitás szerint a Vásárosnaményi kistérségben, 2011 (fő)

Férfiak					Nők				
foglalkoztatott	munkanélküli	inaktív kereső	eltartott	együtt	foglalkoztatott	munkanélküli	inaktív kereső	eltartott	együtt
5 061	1 019	3 773	4 248	14 101	4 171	848	6 232	4 066	15 317

Forrás, KSH, Népszámlálás, 2011.

A gazdasági aktivitást tekintve megközelítően ezer fővel több férfi van foglalkoztatásban, mint nő a kistérségben. Az eltérés részben a kisgyermek neveléséhez és az idősek ellátásához kapcsolódhat, amikor a nők családtámogatási, ápolási támogatásban részesülnek az államtól vagy az önkormányzattól. Másfelől, a munkahelyek inkább férfiakat foglalkoztatnak, és a nőknek kevesebb munkalehetőség van a kistérségben, mint a férfiaknak. A munkanélküliek száma megközelíti a kétezer főt, ők azok, akiknek időszakosan a közmunka jelenthet foglalkoztatási lehetőséget. A kistérség foglalkoztatási központja Vásárosnamény, ahol a munkahelyek és a vállalkozások 50%-a található a kistérségben. A falvakban elsődlegesen az önkormányzat a munkáltató a közintézményekben és a közmunkában dolgozóknak. Az önkormányzat mellett a kisvállalkozások jelentenek foglalkoztatást helyben.

8. táblázat: A háztartások és a családok főbb adatai a Vásárosnaményi kistérségben, 2011 (fő)

háztartások száma	száz háztartásra jutó		családok száma	száz családra jutó családtag	száz családra jutó gyermek		
	személy	foglalkoztatott			összes	15 évnél fiatalabb	
11 431	253	81	8 176	297	116	63	

Forrás, KSH, Népszámlálás, 2011.

A háztartások adatait tekintve átlagosan 3 fő él együtt a családokban, ami a legkevesebb családtaggal rendelkező háztartások közzé sorolja ezt a kistérséget a megyében. Száz háztartást vizsgálva mindösszesen 81 fő állt foglalkoztatásban, 2011-ben. Ez az adat jelzés arra vonatkozóan, hogy a háztartások 40%-ában nincsenek foglalkoztatásban lévő személyek. Az összeírás évében a 15 éven aluli gyermekek száma 5228 fő volt a kistérség településein. A Záhonyi kistérség mellett a Vásárosnaményi kistérségben a legkevesebb a 15 éven aluli gyermekek száma a megyében. A kistérségben élők korösszetételét vizsgálva megállapítható, hogy a 60 éven felüli lakosság aránya 20%-kal magasabb, mint a 15 éven aluliak aránya, ami a terület elöregedésére mutató érték (KSH, 2011).

A Vásárosnaményi kistérség gazdasági és foglalkoztatási mutatói igen kedvezőtlenek. A kistérségben élők lehetőségei cseppet sem változnak a jelenlegihez képest, amíg nem tapasztalható élénkülés a beruházásokban, munkahelyek létesítésében. A lakosság, főleg a gyermekek és fiatalok jövőjét alapvetően meghatározza a területfejlesztés, az oktatás és a foglalkoztatás eljövendő alakulása.

Gyerekszegénység csökkentése a gyermekek biztonságos jövője érdekében

A gyerekszegénység terepkutatása és közgondolkodásban történő megjelenése a 2000-es évek elején kezdődött el Magyarországon. Ferge Zsuzsának és munkatársainak kutató, elemző munkájának köszönhetően indult el a statisztikai adatok közzétele, a gyerekszegénység csökkentésére irányuló szociálpolitikai tervek kidolgozása és a gyerekesélyek növelését célzó alkalmazási kísérlet bevezetése.¹⁴

A gyermekszegénység csökkentése érdekében a kormány az első fontos lépést 2005-ben tette meg a MTA Gyerekesély Programiroda (továbbiakban: MTA GYEP) felállításával. A két évvel később elfogadott gyerekszegénység elleni nemzeti stratégia céljai között szerepel az abszolút szegénység radikális csökkentése, a relatív szegénységben élők arányának csökkentése és a szegénység újratermelődésének megállítása. A horizontális célkitűzések a területi egyenlőtlenségek csökkentésére, a veszélyeztetett csoportokra, a struktúrák átalakítására, a szülők és az érintettek részvételére és a gyermeki jogok érvényesülésére irányultak.

A fenti célok teljesülése érdekében a „*Legyen jobb a gyermekeknek! Nemzeti Stratégia*” a következő fejlesztési területeket jelöli ki:

- Foglalkoztatás, munkaerő-piaci helyzet javítása
- A gyermekes családok anyagi helyzetének javítását szolgáló ellátások fejlesztése
- Lakás, lakhatás feltételeinek, minőségének, biztonságának javítása
- A képességek kibontakoztatását, a sikeres iskolai pályafutást segítő intézmények és szolgáltatások fejlesztése, a szegregáció csökkentése
- Gyermekes családokat célzó személyes szolgáltatások és szakellátások fejlesztése
- Egészségesebb gyermekkor biztosítása.

Minden fejlesztési területhez úgynevezett horizontális célok kapcsolódnak, melyek prioritásokat jelentenek a szegénység és gyermekszegénység csökkentése érdekében.

¹⁴Ferge Zsuzsa vezetésével 2005 és 2011. között működött a MTA Gyerekszegénység Elleni Programiroda. A MTA GyEP működésének ideje alatt számos kutatás történt a témában és publikáció látott napvilágot, valamint az Országgyűlés elfogadta a gyermekek szegénységét csökkentő nemzeti programot. A MTA GyEP megszűnésével a munka nem állt le, a gyerekesély programok civil szervezeti formában és Európai Unió támogatással új struktúrákban működnek tovább.

Horizontális prioritások:

- A roma kisebbség helyzetének érzékelhető javítása, szegregáltságuk, kirekesztettségük megszüntetése
- A fogyatékossgal élő gyerekek és családjuk helyzetének javítása
- A rossz helyzetű települések, térségek fejlesztési lehetőségeinek feltárása, hátrányainak, kirekesztésének csökkentése
- A gyermekeket is szolgáló közösségi rendszerek („nagy” rendszerek) esélyteremtő munkájának javítása (iskola, egészségügy, pénzbeli ellátások, közösségi terek stb.)
- A jogok, a jogi szemlélet erősítése, a gyermekek jogainak javuló érvényesítése.
- A szakmák, intézmények, szektorok, továbbá az állami és önkormányzati szervek, a civil szerveződések, az egyházi és non-profit intézmények javuló együttműködése
- Az állampolgárok, különösen az érintettek – a szegények és a gyerekek – aktívabb részvétele minden őket érintő ügyben
- A tájékoztatás javítása, az információk sokkal jobb eljuttatása mindenkihez, az informatika lehetőségeinek felhasználása a szegénység enyhítésére.

A stratégiában megfogalmazott célok és prioritások megvalósítása generációs programban, komplex tevékenységeken keresztül valósulhat meg. Éppen ezért a gyerekesélyek növelését elérni kívánó stratégia időtartama a megvalósításban 25 évre, egy generáció felnőtté válásának időszakára szól. A stratégia készítői vallják, hogy hosszú távon működő beavatkozás jelent esélyt a gyerekeknek és családjaiknak a szegénységből való kitörésre. A hosszútávra szóló program mellett rövidtávon is nélkülözhetetlenek a források a gyerekek egészséges fejlődésének biztosításához, a családok mélyszegénységének és kirekesztettségének érzékelhető csökkentéséhez, a szegregáció felszámolásához. E prioritások megvalósulása érdekében szükség van olyan programokra, melyekkel számottevően mérsékelhető a szegénység, biztosítható a gyerekek korai fejlesztése, javíthatók a mélyszegénységben élők életkörülményei és a családok számára igénybevehető helyi szolgáltatások (MTA GYEP, 2006).

A gyerekesélyek javítását célzó programok megvalósítása az LHH kistérségekben kezdődött el. Az alkalmazási kísérlet helyszíne a Szécsényi kistérség volt Nógrád megyében. Az MTA GYEP által működtetett program öt éve alatt bevezetésre és kipróbálásra kerültek olyan szolgáltatások, melyek hozzájárulnak a gyerekek fejlődéséhez és jobb életfeltételeihez. A program cselekvési területei a következők voltak:

- a szülők foglalkoztatásának javítása
- a lakhatási körülmények javítása
- korai képességfejlődés biztosítása
- közoktatás fejlesztése, a szegregáció csökkentése
- személyes szociális szolgáltatások és ellátások javítása
- az egészségesebb gyerekkor biztosítása
- ifjúságfejlesztés
- információs társadalom fejlesztése

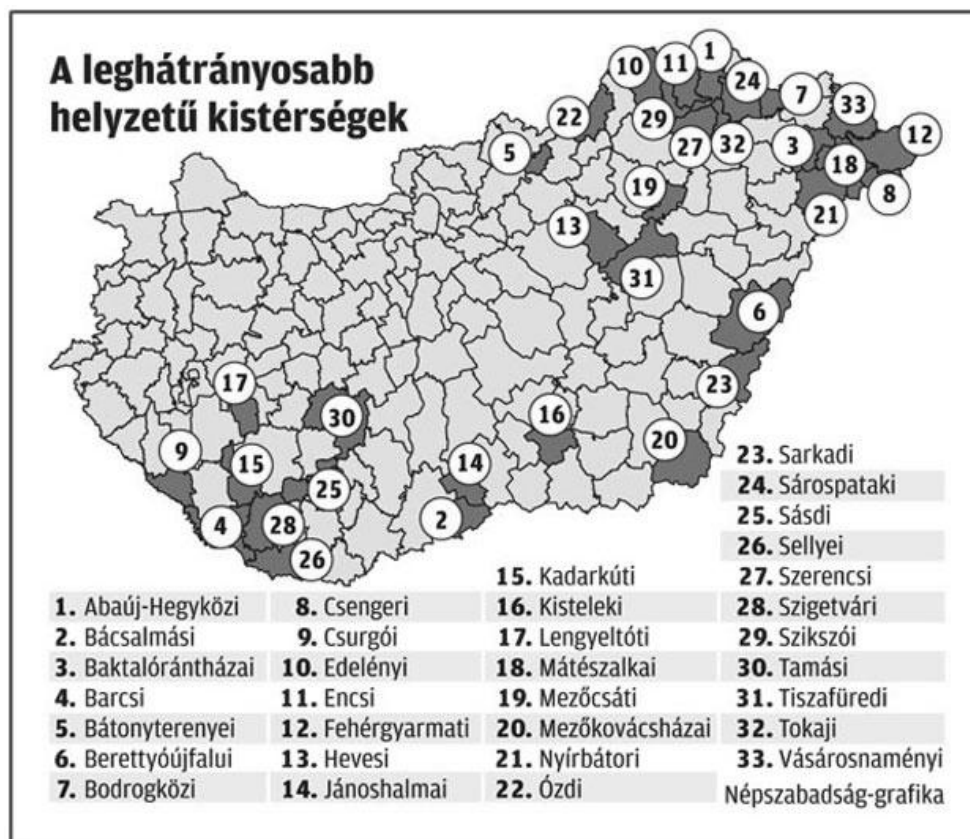
A Szécsényi kistérség programja szükségletfelméréssel kezdődött, aminek eredményeire lehetett alapozni mindazokat a tevékenységeket és szolgáltatásokat, melyek elősegítették a célok megvalósítását. Az alkalmazási kísérlet cselekvési területei a következők voltak:

- Korai képességgondozás, Biztos Kezdet Gyerekházak működtetése, integrált koragyermekkorra irányuló fejlesztések előkészítése, a fogyatékos gyerekek korai fejlesztésének, óvodáztatási helyzetének javítása.
- Közoktatási integráció, a közoktatás fejlesztése: iskolai koordinátori háló, tanodák működtetése, iskolán belüli, tanórán kívüli programok és szolgáltatások, tantestületi továbbképzések, tanórán és a tanéven kívüli, oktatáshoz kapcsolódó fejlesztések megvalósítása.
- Ifjúságfejlesztés: lemorzsolódó fiatalok egyéni tervek alapján történő támogatása, ifjúsági klubok, ifjúsági programok.
- Információs társadalom (IT) fejlesztése: a digitális írástudás fejlesztése, IT-mentor hálózat működtetése, IT pontok fenntartása, működtetése.
- Egészségesebb gyerekkor: rendszeres szűrések, az ellátásokhoz való hozzáférés javítása, közétkeztetés rendszerének fejlesztése, egészség- és környezettudatos magatartást elősegítő programok.
- Szociális és közösségi munka: egyéni és közösségi szociális munka megerősítése telepszerű lakókörzettel rendelkező településeken, adósságkezelés bevezetése és folyamatos kiterjesztése, képzések, szupervízió, pszichológiai tanácsadás, szociális szolgáltatások bővítése.
- Szülők foglalkoztatásának elősegítése: a gyermekek jobb napközbeni ellátását szolgáló fejlesztések mellett a munkahelyteremtő projektek, elsősorban a szociális szövetkezetekre támaszkodva.

- Lakhatást javító szolgáltatások: A lakhatási helyzetet javító programok előkészítése.
- Szociális gazdaság: A fenntarthatóság új formáinak kialakítása és a munkahelyteremtés érdekében szociális szövetkezet fejlesztése. (MTA GYEP, 2010)

A gyerekesély program 2006 és 2011. között működött a Szécsényi kistérségben. Az alkalmazási kísérlet ideje alatt elkezdődött a gyerekesély program kiterjesztése Európai Unió források felhasználásával további LHH kistérségekre.

8. ábra. A leghátrányosabb helyzetű kistérségek

Forrás: Népszabadság

A második kör bevonását a harmadik követte, ahol további kistérségekben nyílt lehetőség gyerekesély programok indítására kizárólag Európai Unió források felhasználásával.

9. táblázat: Gyerekesély programok kiterjesztése a LHH kistérségekben¹⁵

Kísérleti program (1)	Elsőkörös programok (5)	Második körös programok (6)	Harmadik körös programok (14)
Szécsényi kistérség	Baktalórántházi kistérség, Bátonyterenyei kistérség, Kisteleki kistérség, Sásdi kistérség, Hevesi kistérség	Szigetvári kistérség, kistérség, kistérség, Mezőcsáti kistérség, Csengeri kistérség, Jánoshalmi kistérség	Abaúj-Hegyközi kistérség, Barcsi kistérség, Bodrogközi kistérség, Encsi kistérség, Fehérgyarmati kistérség, Kadarkúti kistérség, Sellyei kistérség, Vásárosnaményi kistérség, Berettyóújfalui kistérség, Edelényi kistérség, Nyírbátori kistérség, Mátészalkai kistérség, Szerencsi kistérség, Szikszói kistérség

Forrás: Kistérségi Gyerekesélyek honlap

A gyerekesély programok kistérségi kiterjesztésére a *TÁMOP-5.2.3-A-12/1 Integrált térségi programok a gyerekek és családjaik felzárkózási esélyeinek növelésére* programokban kerül sor, melynek célja a szegénység, különösen a gyermekszegénység csökkentése, és a szegénység újratermelődésének megelőzése. A harmadik körös programok a befejezéshez közelednek. Az eredmények átfogó értékelése még várat magára, a programok és szolgáltatások további teljes körű finanszírozására az állami garanciák hiányoznak. Egy-egy szolgáltatás további működtetésére tett bejelentést a kormányzat, úgymint Biztos Kezdet Gyerekházak és tanodák működtetése. A többi elem, mint a szegénységet csökkentő programok, a közösségi munka, az ifjúsági munka finanszírozásáról nincsenek információk, így félő, hogy ezek az egyébként is forráshiányos önkormányzatokra lesznek bízva, amelyek továbbvitele innentől kezdve kétséges.

¹⁵ Honlap: <https://sites.google.com/site/523help/kistersegekben/harmadik-koeroes-kistersegek>

A vásárosnaményi kistérség élő gyermekek, fiatalok és családjaik helyzetének, igényeinek és szükségleteinek felmérése, 2013

A továbbiakban a Vásárosnaményi kistérség felméréséből (Szontágh, 2014) közlünk szerkesztett kivonatot, a szerzők és a kiadó engedélyével. A kivonatoláson túl a szerkesztés kizárólag a fejezetcímek számozásának eltávolítását, a lábjegyzetek, az ábrák és táblázatok számozása folytatólagosságának biztosítását érintette (kiterjedően ezen ábrák és táblázatok szövegközi hivatkozásaira). A szövegegység megtartása érdekében a táblázatok formátumát meghagytuk eredeti alakjukban.

A szöveg többes szám, első személyben íródott, amelyet változatlanul megtartottunk, az átvett szöveg egységének kifejezéseként. Azige személyragjával, személyes névmással, birtokos névmással és birtokos személyjellel kifejezett tartalmak az átvett szöveg **eredeti szerzőjére és az eredeti kutatás végrehajtóira** vonatkoznak, azaz az MTA TK Gyerekesély-kutatócsoportjának munkatársaira.

KIVONAT

KÖZLÉS

A KIADÓ ENGEDÉLYÉVEL

Összefoglaló

Az országos átlaghoz képest a Vásárosnaményi a fiatalosabb kistérségek közé tartozik.

Ugyanakkor a gyerekszám az elmúlt tíz évben csökkent a kistérségben. Egyedül a 15-17 évesek lettek valamivel többen, az általános iskolások és annál fiatalabbak száma egyértelműen alacsonyabb. Adataink szerint a romák aránya a gyerekek körében az országos átlag közel négyszerese, de a fiatalabb korcsoportokban enyhén csökken a roma gyerekek aránya a nem romákéhoz képest.

A kistérség egyik legnagyobb problémája a foglalkoztatottság alacsony szintje és a magas munkanélküliség. Ebben a szűkös munkahelykínálaton kívül a lakosság alacsony iskolázottsági szintje is szerepet játszik.

Adataink szerint a gyermekes családokban élő aktív korúak 40%-a tekinthető munkaerő-piaci szempontból aktívnak (alkalmazott, vállalkozó, alkalmimunkát végez), ez az érték 13 %-kal marad el az országos szinttől. A közfoglalkoztatottság magas aránya (12 %) ellenére a háztartások 18 %-ában nincsen egy foglalkoztatott sem. A gyermekes családokban élő felnőttek közül tízből négynek legfeljebb általános iskolai végzettsége van, ez nehezíti a munkaerő-piaci elhelyezkedést, növeli a családok szegénységi kockázatát.

A szegénység és társadalmi kirekesztés többféle dimenzióban érinti a kistérségi gyermekes családokat.

A családok alacsony átlagos jövedelmének következtében a gyermekes háztartások fele, a gyermekeknek pedig 58 %-a a szegénységi küszöb alatt él. Így a jövedelmi értelemben vett gyermekszegénység mértéke az országos átlagnak több mint kétszerese a kistérségben. Az anyagi nélkülözés terén kevésbé drámai a helyzet: összességében a deprivált és súlyosan deprivált családok aránya megközelítőleg az országos arányokat mutatja. Ugyanakkor a jövedelmi értelemben szegény családok 65 %-a egyben anyagilag nélkülözőnek, 50 %-uk pedig súlyosan nélkülözőnek minősül.

A kistérségben élő családok lakóköörülményei sok esetben nem felelnek meg a társadalmilag elfogadható elvárásoknak.

A kistérségben a lakások 15 %-a szubstandardnak minősül, ez az arány ötszörösen meghaladja az országos átlagot. A szegény családok az átlagos kistérségi színvonalnál is lényegesen rosszabb körülmények között élnek: legalább minden negyedik család és minden harmadik gyermek lakóhelye nem felel meg a társadalmilag elfogadott elvárásoknak. A kérdezőbiztosok véleménye szerint a szegény gyerekek egy jelentős részének (29-45 %) lakókönyezete korántsem ideális fejlődésük szempontjából. Ez leginkább akkor szembetűnő, amikor a térségi összes gyerekes háztartáshoz, és különösen a magasabb jövedelmű háztartásokhoz viszonyítva vizsgáljuk a szegénycsaládok lakóköörülményeit.

A rosszabb anyagi helyzetű gyerekek kevésbé inspiráló otthoni nevelési környezetben élnek.

Több közös családi tevékenység, attól függetlenül, hogy anyagi áldozatot igényel vagy sem, gyakoribb a nem szegény, mint a szegény családokban. A legszámattevőbb különbség mégis a fizetős családi programok (mozi, színház, koncert, múzeum) szervezésében jelentkezik. Jelentős az eltérés a könyvekkel való ellátottság, a mesemondás és a gyerekek olvasási szokásai terén is. A közös meséléssel, olvasással, élmények feldolgozásával töltött idő a szegény családok 33%-ában, a nem szegény családok 13 %-ában hiányzik. Mindkét családtípusban általános – a családok háromnegyedében mindennapos –, hogy a gyerekek együtt étkeznek a szüleikkel. A kistérségi program keretében terjesztett Biztos Kezdet szemlélet, a beinduló gyerekházak a gyerekek otthoni életminőségére is pozitív hatást gyakorolhatnak.

Az óvodai hozzáférés lehetőségei kedvezőek a kistérségben.

A gyerekek döntő többsége korán, három éves kora körül elkezd az óvodát. Ebben a tekintetben nincsen lényeges különbség a szegény és nem szegény családok gyermekei között. Mivel az otthoni nevelési környezet hiányosságait az intézmények ellensúlyozhatják, ezért öröndetes, hogy a szegény gyerekeknek csak 4 %-a kezdi öt évesen, vagy később az óvodát. Igaz, ez arány még így is kétszerese a nem szegény gyerekekének.

Az óvodákról jó véleménnyel vannak a szülők: 90 %-uk nyilatkozott kifejezetten pozitívan az óvoda által biztosított személyi és tárgyi feltételekről. Minden negyedik szülő problémásnak érzi ugyanakkor a csoportok magas létszámát, túlszűfoltóságát, valamint a gyerekközösség összetételét (sok az erőszakos, verekedő gyerek).

A szegény családban élő gyerekek iskolai teljesítménye rosszabb, mint a nem szegényeké.

A rosszabb anyagi körülmények között élő gyerekek negyedének 3,0 vagy az alatti a tanulmányi átlaga, tizedük évet ismételt, 6 %-uk pedig kisegítő, felzárkóztató osztályba járt. Az alternatív, tanórán kívüli fejlesztő programokhoz, foglalkozásokhoz a szegény és nem szegény gyerekek egyenlőtlenül jutnak hozzá. Mindezek tükrében a tanoda jellegű szolgáltatásoknak erős a létjogosultsága a kistérségben.

Az alacsony jövedelmű családokban a szülők eleve alacsonyabb iskolai végzettséget várnak el a gyerektől, mint a magasabb jövedelmű háztartásokban. A különbség a felsőfokú tanulmányokat illetően a legszembetűnőbb: míg a válaszadók tízből hat nem szegény gyerektől várnak diplomát, addig a szegény gyerekek körében ez az arány tízből kettő. Az óvodákhoz hasonlóan az iskolákban mind a személyi, mind a tárgyi feltételekkel elégedettek a szülők. Problémák itt is a magas csoportlétszámmal és a gyerekközösséggel kapcsolatban merülnek fel, az osztályok túlszűfoltóságát pedig a szülők negyede érzékeli.

A kistérségben a gyerekszükségletek kielégítettsége nem rosszabb az országos átlagnál, ugyanakkor a szegény gyerekek az összes szükséglet terén több hiányt szenvednek, mint nem szegény társaik.

A szülők elmondása alapján a gyermekek biológiai alapszükségleteit (táplálkozás, ruházkodás) lényegében képesek kielégíteni a családok; azonban ahogy haladunk a „magasabb rendű” szükségletek felé, úgy egyre nagyobb hiányok érzékelhetők. Az alacsonyabb jövedelmű családok gyerekeit az összes vizsgált tételben jobban érinti a nélkülözés, mint a magasabb jövedelműeket. A gyermekszükségletek kielégítettsége terén kialakult pozitív összképet árnyalják a tereptapasztalatok, a szakemberek ugyanis nagyobb arányú nélkülözésről számolnak be, mint a megkérdezett családok.

A kistérségi gyerekek egészségi állapota rosszabb az országosátlagnál.

A kistérségben minden ötödik gyermek alacsony, 2500 grammnál kisebb súllyal született, az alacsony születési súly pedig nagyobb eséllyel vezet egyes felnőttkori betegségek kifejlődéséhez, illetve korai halálozáshoz. A szülők elmondása alapján a látás probléma és számos egyéb tartós egészségügyi probléma az országos átlagnál gyakrabban fordul elő a kistérségben. Adataink szerint e betegségek a szegény és nem szegény gyerekeknél hasonló arányban fordulnak elő. Ebből nem feltétlenül következtethetünk arra, hogy a szegény gyerekek legalább olyan egészségesek, mint a többiek, inkább arról lehet szó, hogy a szegény családokban nem is diagnosztizálják ezeket a betegségeket.

Bevezetés

A tanulmány célja, hogy átfogó képet nyújtson a Vásárosnaményi kistérségben élő *gyermekes családok* helyzetéről, igényeiről, szükségleteiről. A tanulmány ilyen módon kiegészítője a 2012-ben elkészült úgynevezett Kistérségi tükörnek, amely a gyermekekkel foglalkozó *intézmények* helyzetét tárta fel. Jelen helyzetfelmérés gerincét egy 2013-as, gyermekszám szerint reprezentatív kérdőíves adatfelvétel képezi. Ahol erre lehetőség volt, a kistérségi adatokat összevetettük az országos értékekkel. Az országos referencia értékek elsősorban a 2011-es népszámlálás, valamint a TÁRKI Háztartásmonitor 2012-es országos reprezentatív adatain alapszanak; utóbbi felvételben saját kérdésblokkot is szerepeltettünk. A tanulmány egyes pontjain az összehasonlítás alapjául továbbá a 2009-es és 2012-es EU-SILC (European Union Statistics on Income and Living Conditions) indikátorok szolgálnak. A hivatkozás nélküli eredmények a kistérségi kérdőíves felmérésből származnak.

A helyzetfelmérés módszerei

A kistérségben élő gyermekes családok életkörülményeinek bemutatását alapvetően egy reprezentatív kérdőíves felvétel alapján készítettük el, a családok megkérdezésével. A kérdőíves adatfelvételt a Nyíregyházi Főiskola Pedagógusképző Kar Alkalmazott Pedagógia és Pszichológia Intézet Szociálpedagógia Intézeti Tanszék oktatói és hallgatói végezték 2013 októberében. A kistérségben a felmérés tizenkét településen zajlott, a kiválasztás menetét alább közöljük. Kiegészítő módszerként az interjúzást alkalmaztuk, továbbá felhasználtuk a kérdezőbiztosok által készített terepnaplókat is.

A vizsgálati minta

A kérdőíves adatfelvételhez szükséges reprezentatív mintát többlépcsős, csoportos valószínűségi mintavételi eljárással alakítottuk ki. A települések kiválasztásához a 2011-es népszámlálás, a háztartások kiválasztásához a járási népességnylvántartás adatait használtuk. Feltételeztük, hogy a gyermekes háztartások életkörülményeit befolyásolja: a

háztartásban élő gyermekek száma, a település nagysága, illetve a településen élő romák aránya.

A minta kialakításának első lépéseként a kistérséget alkotó huszonhét településből kiválasztottuk, hogy melyek vegyenek részt a vizsgálatban. Ehhez a településeket csoportosítottuk a nagyságuk (500 fő alatti, 500-1000 fős, 1000 fő feletti települések, kistérségi központ) és a roma népesség aránya (10 % alatti, 10-20 % közötti, 20 % feletti roma népességi arányú települések) szerint. Arra törekedtünk, hogy a fenti kategóriák mindegyike reprezentálva legyen a mintában. Figyelembe vettük továbbá, hogy a kiemelt Gyerekesély programelemeknek helyet adó települések szerepeljenek a mintában. A végleges településmintát a kistérségi program szakembereivel egyeztetve alakítottuk ki. A lekérdezést az 10. táblázatban vastag betűvel kiemelt tizenkét településen hajtották végre a hallgatók, ezek a települések: Aranyosapáti, Barabás, Beregsurány, Gemzse, Gulács, Jánd, Mátyus, Tarpa, Tiszaadony, Tiszakerecseny, Tiszavid, Vásárosnamény.

10. táblázat. A településminta kialakítása a Vásárosnaményi kistérségben

	0-500 fős település	501-1000 fős település	1000 fő feletti település
alacsony roma arány 0-10 %	Barabás, Tákos, Tivadar,	Beregsurány, Csaroda, Jánd, Lónya, Tiszaadony, Tiszaszalka, Vámosatya	Aranyosapáti, Kisvarsány, Nagyvarsány, Vásárosnamény (kistérségi központ)
közepes roma arány 11-20 %	Márokpapi,	Bregdaróc, Gelénes, Gemzse, Gulács, Olcsva	Ilk, Tarpa
magas roma arány 20 % feletti	Hetefejércse, Mátyus,	Tiszavid	Gyüre, Tiszakerecseny

Forrás: Népszámlálás 2011 alapján

Következő lépésként a járási népességnylvántartás adataiból a kiválasztott településeken gyerekszám szerinti rétegzett mintát vettünk a gyermekes háztartások közül. A háztartásokat az egy-, két- és háromgyermekes háztartás kategóriákon belül véletlen címgenerálással választottuk ki. Mivel a legtöbb gyermekes család a kistérségi

központban él, ezért a mintaválasztás során Vásárosnaményban 10%-os, a községekben 25%-os mintavételi aránnyal dolgoztunk. A címlista és pótcímlisták alapján a hallgatók több mint hatszáz háztartást kerestek fel. Több településen a kistérségi Gyerekesély program munkatársai segítették a hallgatókat a családokhoz való bejutásban. A többi felméréshez hasonlóan a célcsoportot a kistérségi központban volt a legnehezebb elérni. A lekérdezés során adódott kisebb mintabeli eltolódásokat súlyozással korrigáltuk, így a súlyozott adatbázis 366 háztartásra és 693 gyermekre tartalmaz adatokat (11. táblázat).

11. táblázat: A Vásárosnaményi kistérség vizsgált településein élő gyermekes háztartások száma összesen és a súlyozott vizsgálati mintában (db)

település	gyermekes háztartások							
	populáció				minta			
	egy	kettő	három és több gyermek	összesen	egy	kettő	három és több gyermek	összesen
Aranyosapáti	96	60	89	245	24	15	21	60
Barabás	42	23	8	73	11	5	2	18
Beregsurány	37	28	10	75	9	7	3	19
Gemzse	43	21	30	94	11	5	8	24
Gulács	53	24	21	98	11	6	4	21
Jánd	43	24	15	82	9	6	4	19
Mátyus	7	4	7	18	2	1	2	5
Tarpa	114	66	42	222	29	17	11	57
Tiszaadony	29	16	12	57	7	4	3	14
Tiszakerecseny	44	35	30	109	11	9	8	28
Tiszavid	30	16	25	71	8	4	6	18
Vásárosnamény	465	266	96	827	46	27	10	83
összesen	1003	583	385	1971	178	106	82	366

Forrás: Járási népességnyilvántartás 2013

A kutatás mérőeszközei

Az adatgyűjtés alapját egy kvantitatív kérdőíves adatgyűjtés képezi, amely adatgyűjtést kvalitatív szakértői interjúkkal és terepnaplókkal egészítettünk ki.

A kérdőíves adatfelvétel során a mintába került családokról először egy Háztartás kérdőív alapján gyűjtöttünk információkat a háztartásban élő személyek neméről, életkoráról, iskolázottságáról, gazdasági aktivitásáról, a család szerkezetéről, jövedelmi viszonyaikról, segélyekhez, támogatásokhoz való hozzáférésükről, lakáshelyzetükről, esetleges díjhátralékaikról, egészségi állapotukról, saját helyzetükhöz való viszonyulásukról. Következő lépésben a háztartásban élő minden gyerekről külön kérdőívet vettünk fel (Gyermek kérdőív), mely feltérképezte a családban élő összes gyermeknél a következő témaköröket: óvodai, iskolai jellemzők, betegségek előfordulása, gyermekszükségletek kielégítettsége, gyermek-szülő kapcsolatának jellege. A kérdőívek kialakításánál a 2011-es helyzet-, igény- és szükségletfelmérés kérdéseit vettük alapul, ugyanakkor tapasztalatok alapján módosítottuk és kibővítettük azokat. A kérdőíveket a mellékletben közöljük.

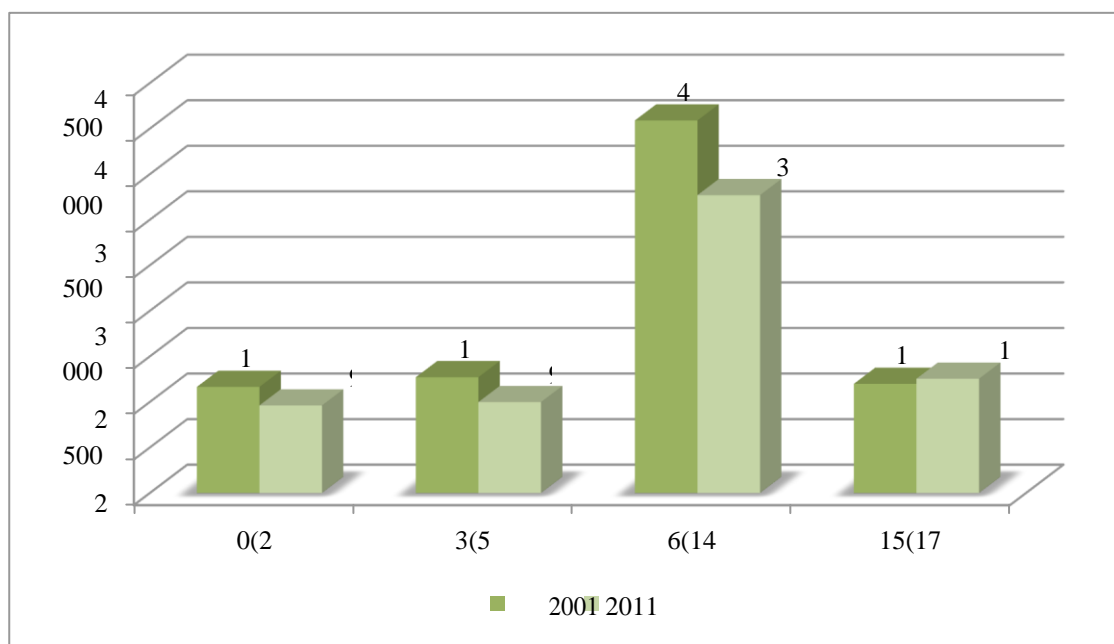
A kvalitatív adatgyűjtési fázisban az interjúk feltérképezték a helyi gyermekszükségleteket, azok kielégítettségét, valamint a település ellátottságát infrastruktúra és szolgáltatások tekintetében. A Gyerekesély program kapcsán kérdéseket tettünk fel arra vonatkozóan, hogy mely szükségleteket elégíti ki a program, melyek az elindított programelemek, azoknak milyen a fogadtatása, helyi közösségbe valóbeágyazottsága. A megszólalt szakemberek között volt védőnő, nemzetiségi önkormányzati képviselő, nemzetiségi önkormányzat munkatársa, prevenciós szakember, civil szervezet vezetője, valamint két Gyerekesély program munkatárs. Az anonimitás megőrzése érdekében az interjúalanyok által betöltött pozíciókat ennél jobban nem konkretizáljuk. A kérdezőbiztosok a felmérés során szerzett tapasztalataikat terepnaplóban rögzítették, az elemzés során ezen terepnaplók egyes részeit is felhasználtuk¹⁶.

¹⁶ Az elemzésben hivatkozott terepnaplókat a következő hallgatók készítették: Boros Henriett, Boros Réka, Csercsa Rita, Drenyóczki Klaudia, Erdélyi Klaudia, Gömze Angéla, Kolompár Henrietta, Martinek Emőke, Négyesi Nelli, Sárkány Barbara

Demográfiai jellemzők

Az országos átlaghoz képest a Vásárosnaményi a fiatalosabb kistérségek közé tartozik. A gyermek- és fiatalkorúak (0-17 évesek)¹⁷ aránya a lakónépességen belül országosan 18 %, a kistérségben viszont 22%. A 100 aktívkorúra jutó 14 év alatti gyerekek száma – más néven a gyermeknépesség eltartottsági rátája – is némileg meghaladja az országos átlagot. Míg országosan 100 aktívkorúra 24 gyerek, addig a Vásárosnaményi kistérségben 29 gyerek jut. A térség országoshoz képest kisebb mértékű előregedését jelzi, hogy a 100 gyermekkorúra jutó időskorúak száma országos szinten 161, a kistérségben pedig 122.

9. ábra. A Vásárosnaményi kistérségben élő gyermekek egyes korcsoportjainak nagysága 2001-ben és 2011-ben (fő)

Forrás: Népszámlálás 2001, 2011 alapján¹⁸

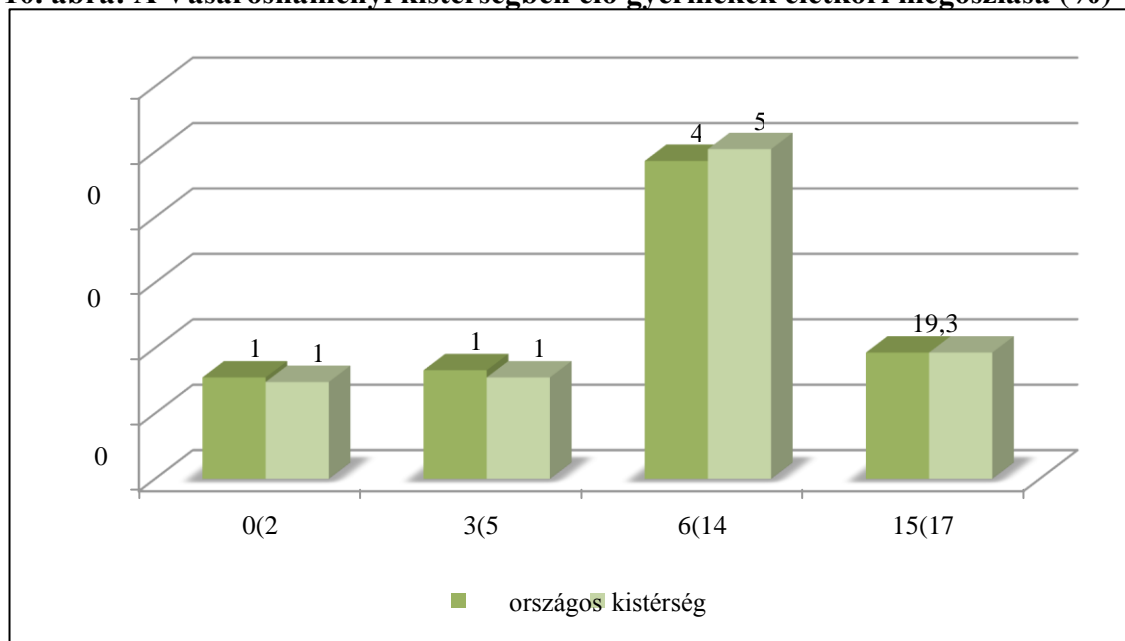
¹⁷ A tanulmány további részében az egyszerűség kedvéért a 0-17 évesekre gyerekekként hivatkozunk.

¹⁸ A 2001-es népszámlálás Vásárosnaményi kistérségi eredményei eredetileg tartalmazzák Nyírmada, Olcsvaapáti, Pusztadobos, és nem tartalmazzák Tivadar adatait. Az összehasonlíthatóság érdekében az itt közölt 2001-es adatokat korrigáltuk ezen települések eredményeivel.

A Vásárosnaményi kistérségben az aktív korú népességnek arányaiban valamivel több gyermek- és időskorúról kell gondoskodnia az országos átlaghoz képest: 100 aktívkorú 61 gyermek- és időskorút „tart el” országos átlagban, és 65-öt a kistérségben. Ezen belül pedig az időskorúak eltartása jelenti a nagyobb terhet országos és kistérségi szinten is (100 aktívkorúra 38 időskorú jut az országban és 36 a kistérségben)¹⁹.

Az országos tendenciához hasonlóan a gyerekszám 2001-hez képest – több mint 1200 fővel – csökkent a kistérségben a népszámlálási adatok szerint (9. ábra). Egyedül a 15- 17 évesek lettek valamivel többen, az általános iskolások és annál fiatalabbak száma egyértelműen alacsonyabb. A 18 év alattiak életkori megoszlása a kistérségben az országgal azonos mintázatot követ (10. ábra).

10. ábra: A Vásárosnaményi kistérségben élő gyermekek életkori megoszlása (%)

Forrás: Népszámlálás 2011 alapján

A közbeszédben és a társadalomtudományi szakirodalomban egyaránt többféle meghatározás létezik arról, hogy kit tekintünk romának, ezért nehéz erre a kérdésre egyértelmű tudományos választ adni. Az egyik álláspont szerint azt tekintik romának, akit a

¹⁹ Népszámlálás 2011

környezetükben élő nem romák annak tartanak²⁰. Egy másik megközelítés szerint roma az, aki romának vallja magát²¹. A népszámlálás az önbevallás elvére épít. A 2011-es népszámlálás eredményei szerint Magyarországon 315 ezren²² vallották romának/cigánynak magukat (ez a lakónépesség 3 %-a). Ehhez képest a 2011-es népszámlálás adatai szerint a Vásárosnaményi kistérségben négyszeres – 12 %-os – a romák aránya a lakónépességen belül. A Kistérségi tükör²³ a jegyzői becslés alapján ennél is magasabb, 22 %-os roma arányt regisztrált 2012-ben.

12. táblázat. A 0-17 éves roma és nem roma gyerekek aránya korcsoportonként a Vásárosnaményi kistérségben (% , N=689)

korcsoport	nem roma	roma
0 - 2 év	58,6	41,4
3 - 5 év	57,7	42,3
6 - 14 év	56,0	44,0
15 - 17 év	64,7	35,3
kistérség összesen	57,9	42,1
országos*	88,7	11,3

*TÁRKI Háztartásmonitor 2012

²⁰ Ezt az álláspontot képviselte a jól ismert kutató, Kemény István: Kemény István - Janky Béla - Lengyel Gabriella (2004): A magyarországi cigányság, 1971-2003. Gondolat, MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest. Havas Gábor – Kemény István – Kertesi Gábor (2000): A relatív cigány a klasszifikációs küzdőtéren. In: Horváth Ágota – Landau Edit – Szalai Júlia (szerk.): Cigánynak születni. Tanulmányok, dokumentumok. Aktív Társadalom Alapítvány – Új Mandátum, Budapest.

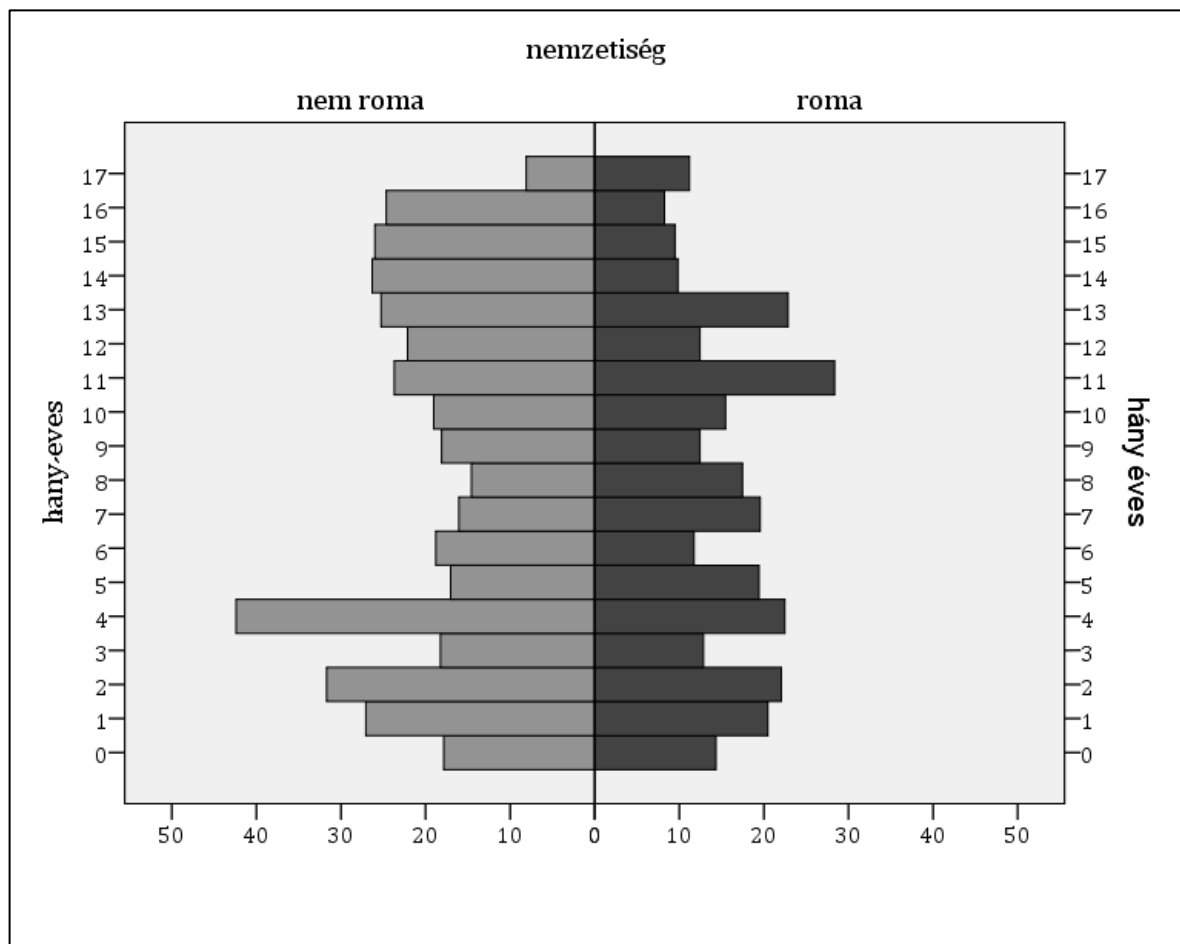
²¹ Ezen a véleményen vannak például: Ladányi János - Szelényi Iván (2000): Ki a cigány? In: Horváth Ágota – Landau Edit – Szalai Júlia (szerk.): Cigánynak születni. Tanulmányok, dokumentumok. Aktív Társadalom Alapítvány – Új Mandátum, Budapest.

²² Másfélszer annyian, mint 2001-ben. Bojer Anasztázia, Kovács Marcell, Simor Éva, Vörös Csabáné, Waffenschmidt Jánosné (2013): 2011. évi Népszámlálás. 3. Országos adatok. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.

²³ Balás Gábor, Habarics Anikó, Nagy Gábor, Czaller László, Kulcsár Gábor, Luksander Alexandra (2012): Vásárosnaményi kistérségi tükör. Helyzetfeltárás. TÁMOP-5.2.1-11/1. Magyar Máltai Szeretetszolgálat, Budapest.

Felmérésünk kérdőívében a népszámláláshoz hasonlóan az önbevallás elvét követtük. Többféleképpen is nyilatkozhattak a nemzetiségről a válaszadók: a megkérdezett első- és másodsorban milyen nemzetiségűnek vallja magát, valamint rajta kívül van-e olyan személy a háztartásban, aki romának tekinti magát. Ezeket a válaszokat összesítve a háztartások közül azokat tekintettük romának, ahol legalább egy személy romának vallotta magát.

10. ábra: A roma és nem roma gyerekek korpírámisa a Vásárosnaményi kistérségben (fő, N=693)

Eredményeink szerint a romák aránya a gyerekek körében is az országos átlag közel négyszerese (11 % versus 42 %, 11. táblázat). A mintába került gyerekek korcsoportonkénti arányára jellemző, hogy az általános iskolás és fiatalabb gyerekek körében magasabb a romák aránya, mint idősebb társaik között. Ahogyan 14 évtől lefelé haladunk a korcsoportokban, minimálisan csökken a roma gyerekek aránya a nem romákéhoz képest (10. ábra).

12. táblázat: A magas szegénységi kockázatú háztartástípusok előfordulása a mintában (% , N=366)

	országos*	kistérség
egy szülő gyermekkel típusú háztartások	22	11,2
három- és többgyermekes háztartások	14,2	22,3

*TÁRKI Háztartásmonitor 2012

Az egyszülős, valamint a három- és többgyerekes háztartásokat magas szegénységi kockázatúnak tekintjük, mind a jövedelmi szegénység, mind a súlyos anyagi nélkülözés terén²⁴. A két veszélyeztetett családtípus közül a sokgyerekes családok aránya jóval meghaladja az országos átlagot (12. táblázat).

A mintába került összes gyermekes háztartás bő harmada (35 %-a) roma háztartás. Ami a gyerekszámot illeti, az egy gyermeket nevelő családok 28 %-a, a két gyermeket nevelő háztartások 37 %-a roma háztartás. A három és több gyermeket nevelők körében teljesen kiegyenlített a roma (51 %) és nem roma (49 %) háztartások aránya. Ha a háztartások nemzetiség szerinti csoportosításából indulunk ki, azt látjuk, hogy a romák körében a szegénységgel veszélyeztetett nagycsaládosok aránya (32 %) magasabb, mint a nem romák körében (17 %).

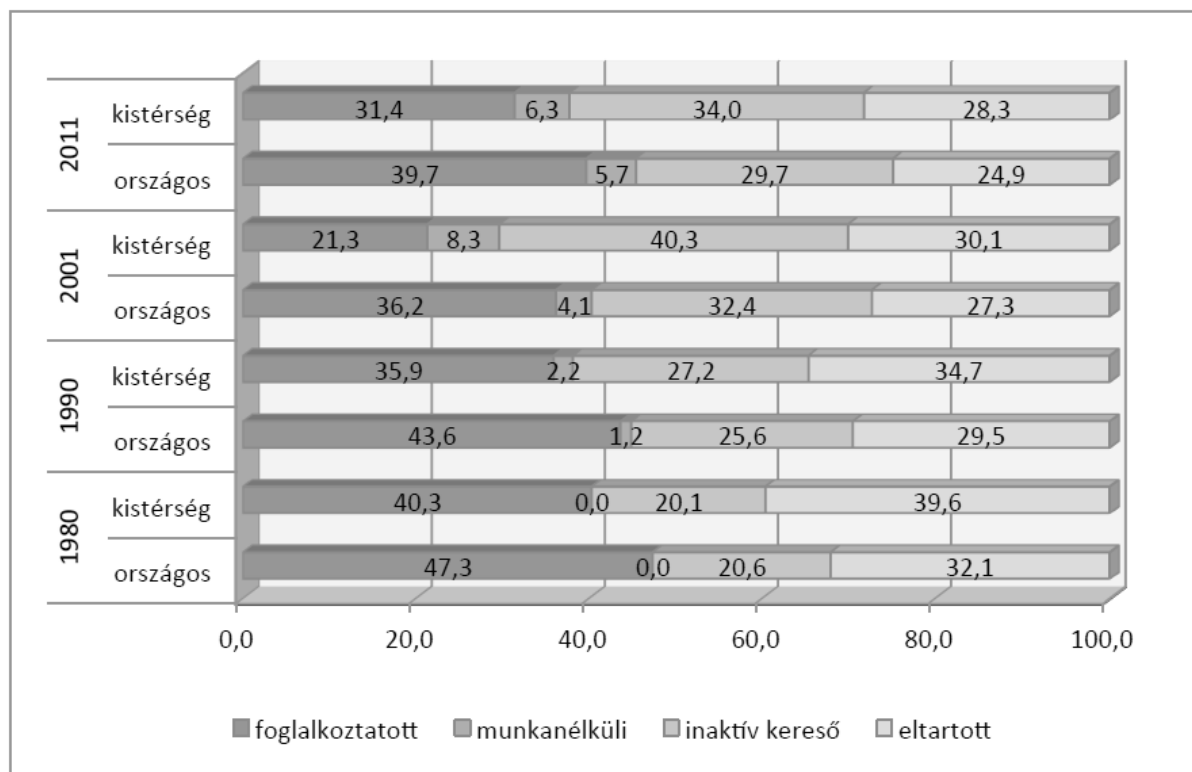
Gazdasági aktivitás

A kistérségben alacsony az aktív munkaerő-piaci részvétel, holott a foglalkoztatottság jelentősen csökkenti a szegénységi kockázatot. Magyarországon az összes háztartás viszonylatában azt látjuk, hogy míg a foglalkoztatottak körében 5,3 %-os a jövedelmi szegénységi ráta, addig a nem foglalkoztatottak körében ennek több mint háromszorosa (17 %), a munkanélküli háztartásokban pedig kilenceszerese (49,5 %)²⁵.

²⁴ KSH (2013): A relatív jövedelmi szegénység és a társadalmi kirekesztés (Laeken-i indikátorok), 2012. Statisztikai Tükör 2013/66.

²⁵ EU-SILC 2012. A felmérés megállapításai a 2011-es évre vonatkoznak. In: KSH (2013): A relatív jövedelmi szegénység és a társadalmi kirekesztés (Laeken-i indikátorok), 2012. Statisztikai Tükör 2013/66.

**11. ábra: Gazdasági aktivitás 1980F2011 között a 15 éves és idősebb népesség körében
a Vásárosnaményi kistérségben (%)**

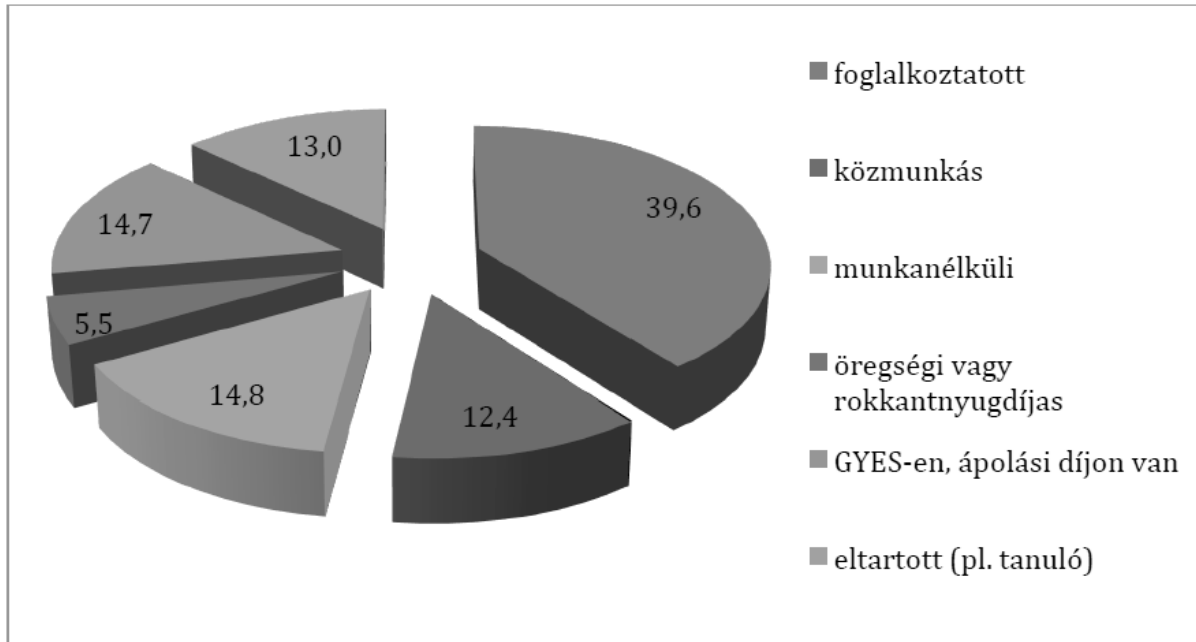
Forrás: Népszámlálás 2001, 2011

A foglalkoztatás aránya már a rendszerváltás előtt is elmaradt az országos átlagtól; és ez a tendencia azóta is folytatódik. Bár a rendszerváltás után országsszerte csökkent a foglalkoztatás mértéke, a visszaesés a Vásárosnaményi kistérségben az országos átlag közel kétszerese volt. A mutatók 2001-ben voltak a legrosszabbak, az ezután bekövetkező javulás hatására a munkaerőpiacon aktívak aránya 2011-re még mindig 9 %-kal elmaradt az országos átlagtól (11. ábra).

Felmérésünk alapján a gyermekes családokban élő aktív korúak 40 %-a tekinthető munkaerő-piaci szempontból aktívnak (alkalmazott, vállalkozó, alkalmi munkát végez). Bár ez az eredmény a 2011-es népszámlálás kistérségi adataihoz képest kedvezőnek minősül, még mindig 13 %-kal alacsonyabb az országos átlagnál²⁶ (12. ábra). Adataink szerint a családok 82%-ában volt legalább egy foglalkoztatott. Kevesen (2 %) nyilatkozták azt, hogy az elmúlt tizenkét hónapban alkalmi vagy ideiglenes munkát végeztek.

²⁶ Az aktív korúak közül a - nem közmunkásként - foglalkoztatottak aránya 53% volt 2012-ben (TÁRKI Háztartásmonitor 2012).

12. ábra: A gyermekes családokban élő aktív korúak (16-62 évesek) gazdasági aktivitása a Vásárosnaményi kistérségben (% , N=783)

A kistérségben jelentős a közfoglalkoztatottak aránya (12 %). Magas azon családok száma, ahol a háztartásban a foglalkoztatottság a közfoglalkoztatást jelentette: körülbelül minden hatodik család (18 %) tartozott ebbe a kategóriába (13. táblázat). A közmunka átlagos időtartama nyolc hónap volt az elmúlt egy évben. Még így is magas azok aránya, akiknek közmunka sem jutott, és a háztartásban egyetlen foglalkoztatott sincsen (18 %).

13. táblázat: A gyermekes háztartások összetétele az aktív korúak foglalkoztatási státusa szerint a Vásárosnaményi kistérségben (N=366)

	%
a háztartásban van foglalkoztatott	82,1
ezen belül: csak közfoglalkoztatott van	17,8
a háztartásban nincs foglalkoztatott	17,9

Interjúkból származó tapasztalataink szerint az alkalmi munka előfordulása gyakoribb, mint a felmérés adatai mutatják, csak az sokszor a szürke vagy feketegazdaságban folyik.

14. táblázat: A gyermekes családokban élő felnőttek legmagasabb iskolai végzettsége a Vásárosnaményi kistérségben

	fő	%
kevesebb mint 8 általános	46	5,9
8 általános	257	33,2
szakmunkásképző; szakképzés érettségi nélkül	159	20,5
érettségi	230	29,7
felsőfok	82	10,6
összesen	774	100,0

A munkaerőpiacon való elhelyezkedést elősegíti, a szegénységi kockázatot pedig csökkenti a minél magasabb iskolai végzettség. Magyarországon az utóbbi évtizedekben egyre növekedett a népesség iskolázottsági szintje, a legdinamikusabban az érettségizettek aránya emelkedett a felnőtt népesség körében. 1960-ban a 18 éves és idősebb népesség 9%-ának, 2001-ben már több mint egyharmadának, 2011-re pedig majdnem felének volt érettségi bizonyítványa²⁷. Adataink szerint a kistérség gyermekes családjaiban az érettségizettek aránya közel 20 %-kal marad el a magyar felnőtt népességre vetített átlagtól. A gyermekes családokban élő felnőttek 39 %-a pedig legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezik (14. táblázat). A munkanélküliség elterjedtségére, a tanulás, valamint a minél magasabb iskolai végzettség megszerzésének fontosságára szinte minden interjúalany utalt. Szóba került a korai gyermekvállalás, amely elsősorban a hátrányos helyzetű családok körében – nemzetiségtől függetlenül – csökkenti a (tovább)tanulás esélyét. Megemlítették azt is, hogy az M3-as autópálya Vásárosnaményig megépülő szakaszától fejlődést remélnek a térségben, közvetve akár a foglalkoztatottság növelését is.

²⁷ Népszámlálás 2011 alapján

Szegénység és társadalmi kirekesztettség

A szegénység és társadalmi kirekesztettség több dimenzióban mérhető²⁸; a nemzetközi standardnak megfelelően ilyenek: a jövedelmi helyzet (relatív jövedelmi szegénység), az anyagi javakkal való ellátottság (anyagi depriváció) és a foglalkoztatottság. Mindhárom feltétel mérésére objektív jellegű, összetett mutatókat használnak. A gyermekes családok életkörülményei körvonalazhatók szubjektív mutatókkal is, úgy, hogy megkérdezzük az érintetteket, hogy miként vélekednek saját helyzetükről. A szegénység enyhítésében fontos szerepet játszanak a szociális szolgáltatások.

Ahogy az az országos adatokból is kitűnik, a szegénység és nélkülözés bizonyos csoportokat jobban veszélyeztet. Így például a 18 év alattiak körében a jövedelmi szegénység kockázata a magyar átlag 1,6-szorosa. Magasabb továbbá a szegénységi ráta az egyszülős és sokgyerekes, valamint a foglalkoztatott nélküli családokban. Az anyagi nélkülözés kockázata a sokgyerekes, az egy szülő gyermekkel típusú és a munkanélküli háztartásokban nagyobb Magyarországon²⁹.

Relatív jövedelmi szegénység

Eredményeink szerint az alacsony foglalkoztatottság következtében a gyermekes családok – bevallott – egy főre jutó átlagos jövedelme 39 600 forint a Vásárosnaményi kistérségben. Ez az összeg a 64 400 forintos országos átlagjövedelemnek³⁰ csupán 61 %-a. Jövedelmi értelemben szegénynek tekintjük azokat a háztartásokat, amelyek egy meghatározott havi bevételnél kevesebb összegből gazdálkodnak. A tanulmányban a továbbiakban a – TÁRKI Háztartásmonitor 2012 eredményei alapján számított – havi

²⁸ KSH (2013): A relatív jövedelmi szegénység és a társadalmi kirekesztés (Laeken-i indikátorok), 2012. Statisztikai Tükör 2013/66. Gábor András – Szívós Péter – Tátrai Annamária: Szegénység és társadalmi kirekesztettség Magyarországon, 2000-2012. In: Szívós Péter – Tóth István György (szerk.): Egyenlőtlenség és polarizálódás a Magyar társadalomban. TÁRKI Monitor Jelentések 2012.

²⁹ KSH (2013): A relatív jövedelmi szegénység és a társadalmi kirekesztés (Laeken-i indikátorok), 2012. Statisztikai Tükör 2013/66.

³⁰ TÁRKI Háztartásmonitor 2012 alapján

nettó 66 000 forintos jövedelmet tekintjük *relatív szegénységi küszöbnek*³¹; az ez alatt élő családokat, gyerekeket pedig jövedelmi szempontból *szegénynek*.

15. táblázat: A jövedelmi szegénységben élő 0F17 évesek aránya a Vásárosnaményi kistérségben (%)

Az OECD2 ekvivalens jövedelem mediánjának 60%-a alatt élők				
országos 2009	országos 2012	kistérség 2013		
		roma	nem roma	együtt
21,9	26	79,9	41,8	58,0

Az alacsonyabb átlagos jövedelemnek köszönhetően a kistérségben a gyermekes háztartások fele, a gyermekeknek pedig 58 %-a a szegénységi küszöb alatt él. Különösen magas ez az arány annak fényében, hogy a jövedelmi értelemben vett gyermekszegénység mértéke országosan 26 % (15. táblázat). A szegénységi kockázat különbözik a magyar és nem magyar nemzetiségű családokban. Felmérésünk eredményei szerint a roma családban élő gyerekek 80 %-a szegény; ez közel kétszerese a nem roma családban élő szegény gyerekek arányának.

Anyagi nélkülözés és a hátrányok halmozódása

A Vásárosnaményi kistérségben a háztartások 65 %-a nem képes arra, hogy egy nagyobb összegű (60 000 forintos), váratlan kiadást fedezzen. A kistérségi szegény családok anyagi biztonságának hiányát karakteresen jelzi, hogy közülük csak hétből egy (15 %) képes egy nagyobb összegű nem tervezett kiadást fedezni; ez az arány a nem szegények körében 55 %. Az országos átlag e tekintetben az összes háztartásra vetítve 76 %; az Európai Unió (EU) huszonhét országának átlaga pedig ennek pontosan a fele³². Egy másik országos reprezentatív felmérés szerint Magyarországon 81 % azok aránya, akik képtelenek a váratlan kiadások fedezésére³³.

³¹ A szegénységi küszöb megállapításakor az OECD2 skálával számított ekvivalens jövedelem mediánját veszik alapul a háztartásokban. Az ekvivalens mediánjövedelem 60%-a, a szegénységi küszöb havi nettó 66 000 Ft volt a TÁRKI Háztartásmonitor 2012 vizsgálatban. Az OECD2 együtthatók értéke: 1 (első felnőtt), 0,5 (további felnőttek: a), 0,3 (gyermekek). Képletben kifejezve: $E=1+0,5*(NA-1)+0,3*NC$, ahol NA a felnőttek, NC a gyermekek száma a háztartásban. Forrás: KSH (2005): A jövedelem mint az országos anyagi jólét mérőszáma. Társadalomstatistikai Füzetek 43.

³² EU-SILC 2012. A felmérés megállapításai a 2011-es évre vonatkoznak.

³³ TÁRKI Háztartásmonitor 2012

16. táblázat: Az eladósodás mértéke a gyermekes háztartások között a Vásárosnaményi kistérségben (%)

Van-e elmaradásuk az alábbi költségek terén?	szegény	nem szegény	Összesen
Lakásfenntartás			
áram/villanyszámla	31,0	6,3	18,3
víz-, csatornaszámla	20,2	3,9	11,0
lakáshitel, áruhitel törlesztőrészlet	15,4	5,3	9,5
gázszámla	17,0	2,2	8,1
egyéb rezsiköltség (pl. telefon, tévé, lakásbiztosítás)	11,6	1,7	6,2
lakbér, albérleti díj, közös költség	8,3	0,6	3,9
Egyéb			
bolti tartozás	19	5,2	12
tartozás családnak/barátnak/ismerősnek	13,2	7,6	10,3
egyéb költség	4,6	1,0	2,5

A mintába került háztartások 36 %-ának van valamilyen rezsiköltség- vagy hiteltörlesztés elmaradása. A szegény családok között ez az arány lényegesen magasabb (59 %). A fizetési hátralék az összes gyermekes családra vetítve 7 ezer forinttól 1,5 millió forintig terjed. Az elmaradás átlagosan 180 ezer forint, az adósok felénél nem haladja meg a 60 ezer forintot. A lakásfenntartás terén legtöbben villanyszámla elmaradással küzdenek (18 %), de jelentős mértékű a vízszámla (11 %), lakáshitel (10 %), gázszámla (8 %) hátralék (16. táblázat). A szegények esetében ennél lényegesen rosszabb a helyzet, különösen a lakásfenntartási költségek tekintetében. A szegény háztartások közel harmadának (31 %) van ugyanis villanyszámla, ötödének pedig víz- és csatornaszámla elmaradása. Az alacsonyabb jövedelműek 17 %-a tartozik a gázszámlával, 15 % pedig az esedékes törlesztőrészlettel. Egyéb rezsiköltség hátralékot a szegény családok 12 %-a, albérleti díj hátralékot 8 %-uk halmozott fel. Jelentős mértékű a bolti, vagy családi/baráti tartozást – esetleg uzsorakamatot - törleszteni nem tudók aránya a szegény családok (19 % és 13 %) körében is, a nem szegény családokat ez a probléma kevésbé érinti. Lakáshitel vagy áruhitel törlesztés elmaradást az összes család 6 %-ában regisztráltunk. Ennél többen

vannak azok, akiket – érzésük szerint – fenyeget az a veszély, hogy hátralék miatt most vagy a jövőben elveszíthetik lakásukat: a megkérdezettek közel tizede (9 %) tart ettől.

Egyes családoknál az is előfordult, hogy fizetési elmaradás miatt szüneteltették a közüzemi szolgáltatást. Ez a villanyáram esetében a családok 7 %-át (25 háztartás) érintette; a víz esetében 5 % (19 háztartás), a villanyáram esetében pedig 3 % (12 háztartás) számolt be erről. Ezek közül jelenleg „csupán” néhány lakásban szünetel a szolgáltatás.

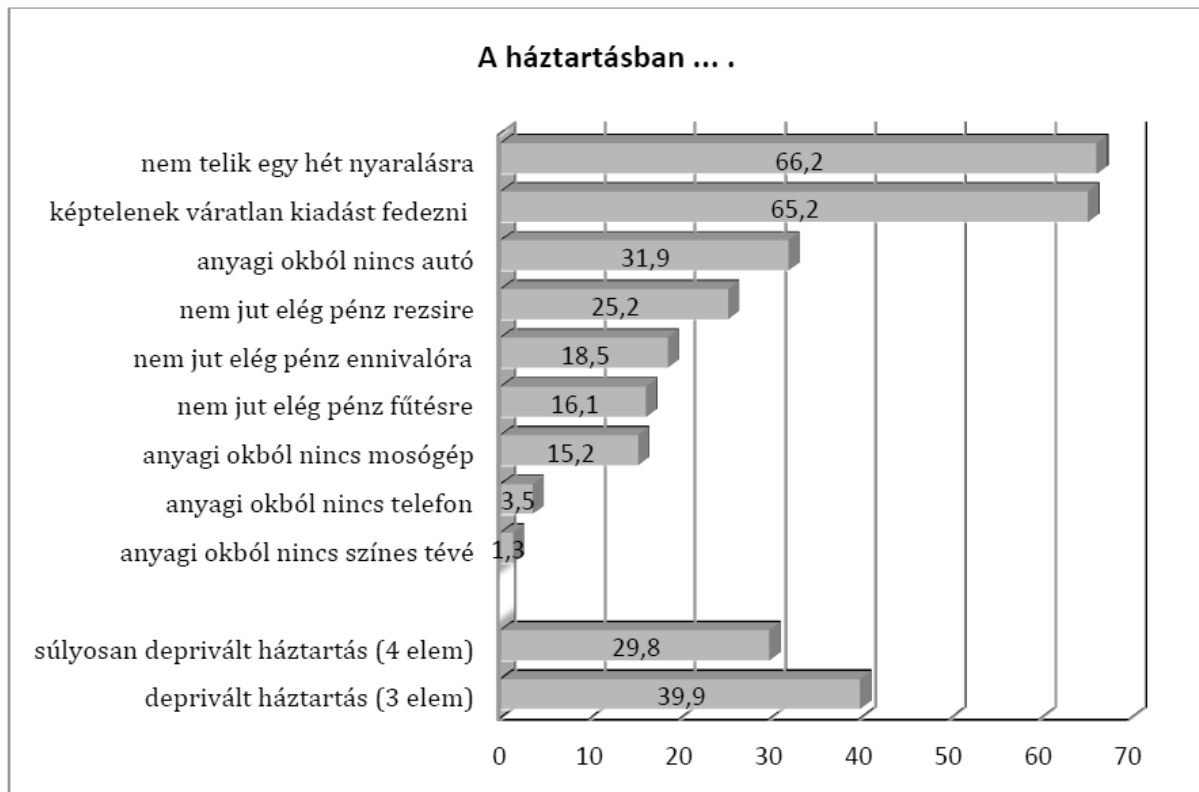
Mint említettük, a kirekesztettségnek a jövedelmi szegénységen kívül vannak más elemei is. Az egyik ilyen az *anyagi depriváció*, amely bizonyos anyagi javaktól való megfosztottságot jelent. A szakemberek az anyagi depriváció mérésére egy kilenc kérdésből álló indexet fejlesztettek ki. Azt a háztartást, amely a kilenc jóság közül háromban hiányt szenved, *depriváltak* a négy tételben hiányt szenvedőket pedig *súlyosan depriváltak* nevezzük³⁴. A depriváltságot mérő kilenc kérdést (vagyis az anyagi depriváció *elemi* indikátorait), valamint a nélkülözők és súlyosan nélkülözők megoszlását (az anyagi depriváció *összetett* indikátorait) a 13. ábra foglalja össze.

Adataink szerint a Vásárosnaményi kistérségben a családok 40%-a nélkülözőnek, 30%-a pedig súlyosan nélkülözőnek minősül. A megfelelő országos adat az összes háztartásra vetítve 44 % és 26 %³⁵. Ha a gyerekekre fókuszálunk a kistérségben, akkor azt látjuk, hogy a gyerekek fele deprivált, 40 %-a pedig súlyosan deprivált. A jövedelmi értelemben szegény és nem szegény családokat eltérő mértékben érinti a nélkülözés. A szegény háztartások 65 %-a egyben anyagilag deprivált is (a nem szegények 15 %- ára jellemző ez a probléma). A különbség a súlyos nélkülözés terén még nagyobb: a szegények fele (51 %), a nem szegények nagyjából tizede (9 %) számít súlyosan depriváltnak.

³⁴ KSH (2013): A relatív jövedelmi szegénység és a társadalmi kirekesztés (Laeken-i indikátorok). 2012. Statisztikai Tükör 2013/66. Gábor András – Szívós Péter – Tátrai Annamária: Szegénység és társadalmi kirekesztettség Magyarországon, 2000-2012. In: Szívós Péter – Tóth István György (szerk.): Egyenlőtlenség és polarizálódás a Magyar társadalomban. TÁRKI Monitor Jelentések 2012.

³⁵ EU-SILC 2012. A felmérés megállapításai a 2011-es évre vonatkoznak.

13. ábra: A gyermekes családok anyagi deprivációja a Vásárosnaményi kistérségben³⁶

17. táblázat: A gyermekes családok a társadalmi kirekesztettség dimenzióiban (N=366)

Kirekesztődések száma a foglalkoztatottság, relatív jövedelmi szegénység, anyagi depriváció terén	roma	nem roma	összesen
0	10,5	56,0	46,1
1	25,5	29,8	27,0
2	58,8	14,3	25,6
3	5,1	0,0	1,2

A gyermekes családok kirekesztettsége a foglalkoztatottság, relatív jövedelmi szegénység és anyagi depriváció dimenziókban együttesen is mérhető. A kistérségben a családok 46 %-át nem érinti egyik hátrány sem, több mint negyedük pedig legalább egy dimenzióban érintett (17. táblázat). A többi háztartásban a hátrányok halmozódnak: a háztartások negyedére kétfajta kirekesztődés jellemző. A kistérségben adataink szerint alacsony a

³⁶ A felmérésben alkalmazott kérdéssor tartalmilag megegyezik az EUROSTAT-féle kérdéssorral; a kettő között csupán kisebb fogalmazásbeli különbségek vannak. Nagyobb változtatást csak az ennivalóra vonatkozó kérdésnél végeztünk, ahol kérdésünk így szólt: *Előfordult-e az elmúlt egy évben, hogy nem jutott elég pénzük ennivalóra?* Az EUROSTAT kérdőívben az szerepelt, hogy a háztartás tagjai megengedhetik-e maguknak, hogy legalább kétnaponta húst, húsfélét fogyasszanak.

mélyszegénységben élő családok aránya (1 %), vagyis azoké, akik mindhárom dimenzióban a társadalom peremére szorulnak. Ha csak a roma családokat vesszük alapul, akkor eredményeink szerint mindössze tizedüket nem érinti egyetlen kirekesztődés sem, a hátrányok halmozódása viszont sokkal inkább jellemzi őket. Kétféle kirekesztődés jellemző például a roma családok 59 %-ára, a nem roma családoknak pedig „mindössze” 14 %-ára.

Ugyanakkor a kérdőíves felmérés adatai és az interjúk is alátámasztják, hogy a közvélekedéshez képest a szegénységnek kisebb az etnikai színezete a térségben. Nem minden szegény roma, és nem minden roma szegény:

„Nyilván hátrányos helyzetűek vannak a nem romák között is. Sajnos egyre több, azt kell, hogy mondjam.” (védőnő).

„... nagyon sok magyar családban sokkal rosszabb anyagi körülmények között élnek, mint a cigányok. ... Tehát a magyar családoknak is ugyanolyan segítségre lenne itt szükségük. ... Mert nagyon sokan úgy használják ezt a szót, hogy hátrányos helyzetű, akkor az csak roma. Nem.” (nemzetiségi önkormányzati munkatárs).

„Most jártam az iskolában ..., bátran merném mondani, hogy a roma diákoknak nagyobb százalékban megfelelő az öltözete (a magyarokénál).” (nemzetiségi önkormányzati képviselő).

A családok szegénység érzete

A háztartások alacsony – bevallott - jövedelme ellenére, a kistérségi családok szubjektíve az országos átlagnál jobbnak érzik anyagi helyzetüket. Ebben az is szerepet játszhat, hogy mivel hátrányos helyzetű térségről van szó, a helyi referencia csoportok valószínűleg eleve rosszabb anyagi helyzetben vannak az országos átlagnál, és a kérdezettek nyilván ezekhez a csoportokhoz viszonyították saját helyzetüket a válaszadás során. Azonban, ha a szegény/nem szegény dimenzióban is gondolkodunk, a két családtípus között markáns különbségek rajzolódnak ki a térségben.

Ezen túl az is megfigyelhető, hogy a szegény családok válaszai az országos mintázatot követik, míg a nem szegények az országosnál lényegesen jobbnak értékelik anyagi

helyzetüket (18. táblázat). A gondok nélkül élők aránya több mint háromszoros a nem szegények (7 %), mint a szegények (2 %) körében. Továbbá, a szegény családok mindössze 20 %-a állítja, hogy beosztással jól kijönnek, ez az arány a nem szegények körében 63 %. Még nagyobb a különbség, amikor rendszeres anyagi gondokról van szó. Az alacsony jövedelmű családok közel tizede ugyanis egyenesen nélkülözések között él, míg a magasabb jövedelműek közül senki sem vallotta magáról ugyanezt. Hónapról hónapra a szegények 27 %-ának vannak anyagi gondjai, illetve 42 %-uk éppen hogy kijön havi jövedelméből. A megfelelő arányok a nem szegények körében jóval alacsonyabbak.

18. táblázat: A háztartások anyagi helyzetének megítélése a Vásárosnaményi kistérségben (%)

Hogy érzi, Önök anyagilag ... ?	országos*	kistérség (N=365)		
		szegény	nem szegény	együtt
gondok nélkül élnek	2	1,6	6,6	4,1
beosztással jól kijönnek	23	20,3	62,8	41,6
éppen hogy kijönnek a havi jövedelmükből	40	42,3	26,8	34,6
hónapról hónapra anyagi gondjaik vannak	26	26,9	3,8	15,3
nülkülözések között élnek	9	8,9	0,0	4,4
összesen	100	100,0	100,0	100,0

*TÁRKI Háztartásmonitor 2012

Átlagban a nem szegény családok anyagi helyzete úgy jellemezhető, hogy beosztással jól kijönnek; a szegény családokban pedig azok vannak a legtöbben, akik havi jövedelmükből épphogy fedezni tudják felmerülő költségeiket. Amikor arra kérdeztünk rá, hogy előfordult-e a háztartásban, hogy a hónap végére elfogyott a pénzük, akkor a kérdezettek 57%-a válaszolt igennel. Nem meglepő, hogy a szegény családok között jelentősen többen voltak azok, akik hó végi pénzzavarról számoltak be (74 %).

A családok arról is nyilatkozhattak a kérdőívben, hogy szegénynek tartják-e magukat (19. táblázat). A vázolt anyagi gondokkal együtt az összes megkérdezett közel harmada (30,4 %) nem sorolta magát, illetve családját a szegények közé. A jövedelmi szegénységi

küszöb alatt élők 15%-a úgy nyilatkozott, hogy nem szegény. Ez több dologgal is összefüggésben állhat. Egyrészt azzal, hogy az érintettek hozzájuk hasonlókhöz hasonlítják saját helyzetüket; másrészt azzal, hogy a szegénységnek és kirekesztettségnek a jövedelem csak egy – bár kétségtelenül az egyik legfontosabb – dimenziója. A legtöbben a jövedelmi szegények (63 %) és nem szegények (51 %) körében is azok vannak, akik bizonyos értelemben szegénynek érzik magukat.

19. táblázat: A szegénység szubjektív megítélése a Vásárosnaményi kistérségben

Ön mit mondana a szegénységről: jelenleg Önök ... ?	szegény %	nem szegény %	együtt %	együtt N
teljes mértékben szegények	22,3	1,8	12,3	43
bizonyos értelemben szegények	63,2	51,1	57,3	200
nem szegények	14,5	47,1	30,4	106
összesen	100,0	100,0	100,0	349

A megkérdezettek fele úgy érzi, hogy családjuk anyagi helyzete az elmúlt három évben nem változott, 41 %-uk pedig arról számolt be, hogy három évvel korábban jobban élt, mint most. Ha a szegény családokra összpontosítunk, legtöbbszörük helyzete rosszabbra fordult (48 %), vagy nem változott (45 %). A szegény családok mindössze 7 %-a nyilatkozott úgy, hogy jobban él, mint három éve. A szegények között azok vannak a legtöbben, akik arra számítanak, hogy az elkövetkező három évben helyzetük rosszabbra fordul (40 %); 32 % nem számít változásra, 28 % pedig optimista. A szegényekhez képest a nem szegények valamivel pozitívabb hozzáállásúak a jövőt illetően.

Szociális szolgáltatások igénybevétele

Mivel a szociális szolgáltatások és természetbeni juttatások rászorultság alapján vehetők igénybe, ezért – a jövedelmileg – szegény családok értelemszerűen nagyobb arányban jutnak ezekhez hozzá. Ami a gyermekeket közvetlenül érintő szolgáltatásokat illeti, azon szegény családok aránya a legmagasabb, amelyek ingyenes tankönyvben vagy ingyenes óvodai/bölcsődei szolgáltatásban (70 %), valamint szociális étkeztetésben (52 %) részesültek (20. táblázat).

20. táblázat: Szociális szolgáltatások igénybevétele a Vásárosnaményi kistérségben (%)

Milyen szolgáltatásban, természetbeni juttatásban részesült az elmúlt egy évben?	szegény	nem szegény
tankönyv, gyermekintézmény térítési díjának átvállalása	69,8	37,1
kisállat, vetőmag	57,3	19,7
szociális étkeztetés	51,7	32,4
élelmiszer, tüzelő juttatás	50,2	30,7
közügygyeállítás	20,9	9,1
családsegítés, családgonozás	11,1	6,3
fogyatékosokat támogató szolgáltatás	1,1	0,9
adósságkezelési szolgáltatás	0,6	1,3

Eredményeink szerint természetbeni juttatásként a szegény családok nagyjából fele kapott kisállatot, vetőmagot, illetve élelmiszert, tüzelőt. A háztartások ötöde részesült közgyógyeállításban, tizede családsegítésben, családgonozásban. Ez utóbbi viszonylag alacsony arány valószínűleg azzal is magyarázható, hogy a kézzelfogható juttatásokkal szemben az érintett családokban olykor kevésbé tudatosul, hogy részesültek egy szolgáltatásban.

Fogyatékosoknak járó szolgáltatást, továbbá adósságkezelési tanácsadást (1-1 %) alig vettek, vehettek igénybe a családok. Az adatokból kitűnik, hogy az említett szolgáltatásokhoz a jövedelmi értelemben nem szegény családok is hozzájutottak. A nem szegények körülbelül harmada kapott ingyen tankönyvet, szociális étkeztetést, és élelmiszer vagy tüzelő juttatást.

Lakáshelyzet

A lakások helyzetének feltérképezésére léteznek objektív és szubjektív mérőszámok. Objektív mérőszámokkal lehet mérni a lakásban lakók számának arányában a lakás alapterületét, a szobák számát, a lakások felszereltségét, komfortfokozatát. Szubjektív mérőszámokkal arra mutathatunk rá, hogy a kérdezett vagy egy külső szemlélő hogyan vélekedik, mit gondol a lakásról, annak állapotáról, felszereltségéről.

A lakások állapota

A bérlakások aránya Magyarországon igen alacsony, a gyermeket nevelő családoknak is alig 7 %-a él bérlakásban. A Vásárosnaményi kistérségben az országos átlagnál is alacsonyabb (5 %) azok aránya, akik önkormányzattól vagy magánszemélytől bérelt lakásban laknak (21. táblázat). Ennek megfelelően a családok döntő többsége – 90 %-a – tulajdonosként él lakásában, 6 % pedig más jogcímen – például szívességi lakáshasználóként vagy szolgálati lakásban lakóként.

21. táblázat: A gyermekes háztartások lakásainak főbb jellemzői a Vásárosnaményi kistérségben (%)

A lakás jellege, jellemzői	országos*	kistérség		
		szegény	nem szegény	összesen
bérlakás	6,8	2,8	6,2	4,5
nincs fürdőszoba	2,5	17,3	1,1	9,1
nincs vízöblítéses WC	2,5	26,4	1,6	13,9
nincs vezetékes víz	2,3	15,0	0,8	7,8
zsúfolt lakás (>2 fő/szoba)	12,3	25,0	6,4	15,6
szubstandard lakások	3	27,9	1,6	14,6

*TÁRKI Háztartásmonitor 2012

A családok többsége két-háromszobás lakásban él. A megkérdezettek lakásuk használati értékét 300 ezer és 28 millió forint közötti összegre, átlagosan 3,7 millió forintra becsülték. Csereértékként kisebb összeget, 3 millió forintot állapítottak meg. Az objektív mutatók szerint a kistérségi lakások felszereltsége egyes szempontok szerint „csak” némileg, más szempontok szerint viszont jelentősen elmarad a magyarországi átlagtól. A társadalmilag nem elfogadható lakáskörülmények jellemzésére a szubstandard

megnevezést használjuk. Ezen olyan lakást értünk, ahol nincs fürdőszoba, és/vagy vízöblítéses WC, és/vagy vezetékes víz. A fenti kívánalmak valamelyikének hét lakásból egy nem felel meg a kistérségben, így a szubstandard lakások aránya ötszöröse a gyerekes családok körében országosan jellemző értéknek (21. táblázat).

A szegény családok a kistérségi átlagnál is lényegesen rosszabb körülmények között élnek: legalább minden negyedik család és minden harmadik gyermek lakóhelye szubstandardnak minősül. Az összes felkeresett lakás 8 %-ában nincs vezetékes víz, annak hiányában nincs fürdőszoba (9 %). A vízöblítéses WC ennél is nagyobb arányban, minden hetedik lakásban hiányzik. Körülbelül minden hatodik család zsúfolt – egy szobában kettőnél több személynek otthont adó – lakásban él.

22. táblázat: A gyermekes háztartások lakásainak állapota a Vásárosnaményi kistérségben (%)

Jellemző-e a lakásra?	szegény	nem szegény	összesen
beázik a tető	33,9	9,5	21,5
nedves a padlózat, a falak	29	13,1	20,9
korhad az ablakkeret, a padlózat	30,8	7	18,7
nincs elég fény, a lakás túl sötét	17,2	6,6	11,8
zajosak a szomszédok, vagy nagy zaj szűrődik be az utcáról	28,1	13,5	20,7
bűnözés, erőszak, vandalizmus a környéken	25,5	9,7	17,5

Nem csak a lakások felszereltsége, hanem azok állapota is nagy kívánni valót maga után (22. táblázat). Nagyjából minden ötödik házban beázik a tető, nedves a padlózat, a falak, vagy korhad az ablakkeret, a padlózat. E három probléma nyilván szorosan összefügg egymással, és ezeknek a tényezőknek szerepe lehet olyan gyermekkori betegségek kialakulásában, mint azt asztma vagy allergia. Ehhez képest kevesebben (12 %) állították, hogy lakásuk túl sötét.

Ami a közbiztonságot és a lakókörnyezetet illeti, a válaszadók ötöde nyilatkozta azt, hogy zajosak a szomszédok, vagy nagy zaj szűrődik be az utcáról, körülbelül minden hatodik megkérdezett (18 %) szerint pedig jellemző a bűnözés, erőszak és vandalizmus a környéken. A lakókörnyezet említett negatívumai – megközelítőleg 15 %-kal nagyobb arányban figyelhetők meg a szegény, mint a nem szegény háztartásokban. A lakások jó

részéhez – 84 %-ához – tartozik művelésre alkalmas kert, és a kertés házak 83 %-ában termesztnek zöldséget, gyümölcsöt. Amint arra korábban utaltunk, a kertek megműveléséhez és/vagy állattartáshoz a családok több mint a fele (57 %) kapott vetőmagot vagy kisállatot természetbeni juttatásként.

A lakókörülmények külső megítélése

A lakások állapotáról és környezetéről a kérdezőbiztosok maguk is véleményt alkottak. A hallgatók szerint a szegény gyerekek egy jelentős részének (29-45 %) környezete korántsem ideális fejlődésük szempontjából (23. táblázat). Ez leginkább akkor szembetűnő, amikor a térségi összes gyerekes háztartáshoz, és különösen a magasabb jövedelmű háztartásokhoz viszonyítva vizsgáljuk a szegény családok lakókörülményeit.

23. táblázat: A kérdezők véleménye a lakásról és a lakókörnyezetről a Vásárosnaményi kistérségben (%)

Jellemző-e a lakásra, a lakókörnyezetre?	szegény	nem szegény	összesen
A lakás sötét, vagy berendezése sivár, egyhangú.	28,6	10,3	17,2
A lakás megfigyelt helyiségei nagyjából tiszták.	55,1	89,4	75,6
A lakás megfigyelt helyiségei nagyjából rendezettek.	70,2	90,9	80,5
Az épület biztonságos egy gyerek számára (nem balesetveszélyes, nem rejt egészségügyi kockázatot).	67,8	93,6	82,6
Az udvar rendezett.	66,0	95,4	81,9
A környező házak jó állapotúak, rendezettek.	43,5	86,3	69,0
Az utca földút.	14,9	7,9	10,6

A kérdezőbiztosok szerint a szegény családok körülbelül harmadára jellemző, hogy a nekik otthont adó épület nem biztonságos egy gyerek számára (32 %), a lakások tisztaságával kapcsolatban még több esetben (45 %) érzékeltek problémát. Legalább minden harmadik esetben (34 %) az alacsonyabb jövedelmű családok udvarát rendezetlennek tartották a kérdezők; tízből négy esetben (43 %) pedig a környező házakat rossz állapotúnak írták le.

**A teljes dokumentum megtalálható az MTA
Társadalomtudományi Kutatóközpont honlapján**

<http://gyerekesely.tk.mta.hu/uploads/files/Helyzetfelmeres-Vasarosnameny-2013L.pdf>

A gyermekszegénység vizsgálata Olcsván és a nyíregyháza-orosi telepen

A szociális kutatások köréből mind fontosságát tekintve, mind a társadalom és a politika morális felelősségét tekintve kiemelkedik a gyermekszegénység kutatása. Fontosságát nem csak az jelöli, hogy a gyermekeket érintő témák általában véve nagy fontossággal bírnak, hanem az is, hogy a társadalmi problémák kezelésében mindig nagyobb prioritást kell élvezniük az okok feltárásának, illetve az okok kezelésének, mint a tünetek leírásának és a tüneti kezelésnek. A gyermekszegénység, amely természetesen egy komplex problémarendszer súlyosabb tüneteinek egyike, a „holnap” problémakomplexumának legjelentősebb oka is egyben. A társadalmi kirekesztődés folyamata már gyermekkorban megkezdődik, a felnőttkori kirekesztettség jelentős mértékben itt gyökerezik. A napi nyomorgás, a megválaszolatlan szükségletek, perspektívák hiánya óriási erővel torzítja el az egyének, családok, sőt, egész társadalmi csoportok, rétegek életpályáját.

A gyermekkor egy olyan életszakasz, amelyben az egyén még nem, illetve korlátozottan képes önállóan biztosítani önmaga számára a megfelelő körülményeket, testi, értelmi, érzelmi és erkölcsi fejlődése sokkal inkább függ másoktól, mint önmagától. A gyermeki szükségleteket elsősorban a szülők, családok hivatottak kielégíteni, erre irányulnak a biológiai (gondozási) ösztönök éppúgy, mint a szülő-gyermek kapcsolatot szabályozó (nép)szokások, vallási parancsolatok, normák, értékek, jogszabályok stb.. Ugyanakkor ma már a család sem hagyható magára, hiszen a társadalmi felelősség egyre több tekintetben utolérte, helyenként meg is haladta a szülői (azaz egyéni) felelősség szintjét, ha másért nem, hát azért, mert a modernitás társadalmaiban az egyén maga is rászorul a társadalmi segítségnyújtásra. Ebből a fejlődésből fakad a gyermekek problémáira, azok megoldására irányuló morális felelősségünk.

A tanulmány további részében az Evangélikus Roma Szakkollégium keretében végzett gyermekszegénység-kutatás eredményeit mutatjuk be.

Anyag és módszer

Agyermekes roma családokéletkörülményeinek bemutatását a Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpont Gyerekesély-kutató Csoportja (MTA TK GyKCs) által kidolgozott kérdőív-csomag alkalmazásával készítettük el, az Olcsván és a nyíregyháza-orosi telepen élő családok megkérdezésével. A kérdőíves adatfelvételt az Evangélikus Roma Szakkollégium hallgatói végezték el a Szakkollégium vezetése, és a Debreceni Egyetem Egészségügyi Karának oktatói támogatásával, 2015. tavaszán. Ahol a körülmények engedték, ott a kutatást az MTA TK GyKCs által ajánlott metodika szerint végeztük el. Ugyanakkor ez a metodika – különösen a többlépcsős, csoportos valószínűségi mintavételi eljárás – az MTA TK GyKCs kistérségi szintű helyzetfeltárásaira illeszkedik, amelyek a kistérségek ezres nagyságrendű potenciális háztartását százas nagyságrendűre redukálja. Miután az ERSZK falukutatása alapvetően egy-egy településre koncentrált, a mintavételi eljárást nem alkalmaztuk, hiszen a hétszáz lakosánál is kisebb Olcsván 100%-os mintavételre törekedtünk, illetve a kb. 40 háztartást számláló nyíregyháza-orosiszegregátum (a Keleti-lakótelep) esetén a helyiek bizalmatlansága miatt a hólabda módszert alkalmaztuk. A módszer lényege, hogy amennyiben a felkeresett háztartásban otthon talált édesanya – a lekérdezés elsődleges célpontja – vállalta a kérdezőbiztossal való beszélgetést (és ezáltal a kérdőív kitöltését), akkor megkértük, hogy kísérje át a kérdezőbiztost a telepen élő valamelyik ismerősehez, rokonához, és kérje meg, hogy működjön együtt a kérdezővel. A megkérdezettek személyes közreműködésével az elutasítások arányát csökkenthettük Nyíregyháza zárkózottabb életét élő, az idegenek belépését kevésbé toleráló telepén.

A Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpont Gyerekesély-kutató Csoportjának módszertanát változtatás nélkül alkalmaztuk a lekérdezés során. Ennek megfelelően a kérdőíves adatfelvételkor a mintába került családokról először egy úgynevezett „háztartás kérdőív” alapján gyűjtöttünk információkat a háztartásban élő személyek neméről, életkoráról, iskolázottságáról, gazdasági aktivitásáról, a család szerkezetéről, jövedelmi viszonyairól, segélyekhez, támogatásokhoz való hozzáférésükről, lakáshelyzetükről, esetleges díjhátralékaikról, egészségi állapotukról, saját helyzetükhöz való viszonyulásukról. Következő lépésben a háztartásban élő minden gyerekről külön kérdőívet vettünk fel („gyermek kérdőív”), mely feltérképezte a családban élő összes gyermeknél a következő témaköröket: óvodai, iskolai jellemzők, betegségek előfordulása, gyermekszükségletek kielégítettsége, a gyermek és a szülő kapcsolatának

jellege. Egy háztartásban az adatfelvétel több óráig is eltarthatott, bár az Evangélikus Roma Szakkollégium hallgatói között igen komoly különbségek adódhattak a kérdezés tempóját, időszükségletét illetően. A legtöbb hallgató nem csupán a kérdésekre koncentrált, hanem beszélgetett a megkérdezettekkel, illetve azok családtagjaival, amely különösen az olcsvaialmintában volt jellemző, így ott a háztartás lekérdezésének időszükséglete is nagyobbnak bizonyult, mint a keleti-lakótelepi almintában.

Összességében a teljes mintába 18 háztartás került be, mindösszesen 49 gyermekkel. A minta általános jellemzője, hogy minden megkérdezett roma származású, mindegyik etnikai szegregátumban él, rendkívül rossz anyagi körülmények között.

24. táblázat. A minta megoszlása településenként

Település	Háztartás	Gyermek
Olcsva	11	35
Nyíregyháza-Oros	7	14
Összesen	18	49

A referenciaként használt, a Vásárosnaményi Kistérségben zajlott MTA-kutatás települési szintű mintavétel után meghatározható alapsokasága 1791 gyermekes háztartás volt, amelyből 366 háztartást értek el (20,43 %), összesen 693 gyermekkel. Olcsván a lakások száma 257, ebből jelentős a lakatlan házak aránya, illetve az egyedül álló, vagy párban élő idősök lakta lakások aránya, lévén a település gyorsan előregedő lakossággal rendelkezik, meghaladva a megyére jellemző trendet is. A háztartások száma a megyében 1960–2011 között 51 ezerrel, az 1960. évinek az egyharmadával emelkedett. A növekedés – több tényező mellett – leginkább abból adódott, hogy az egyszemélyes háztartások 40 ezerrel, az 1960. évi 3,7-szeresére bővültek. A változások a háztartásméret zsugorodásával jártak. 1960-ban egy háztartásra átlagosan még 3,53, 2011-ben már csak 2,60 fő jutott, ami 0,93 fős csökkenést jelent. A háztartásban élő népesség csökkenő része él családháztartásban: az 1960. évi 97 százalék helyett 2011-ben már csak 88 százaléka. A nem családháztartásban, döntően egyszemélyes háztartásban élő népesség aránya ugyanakkor 1960. évi 3,2 százalékról 2011-re 10 százalékra nőtt (forrás: KSH, 2011. évi Népszámlálás).

Az olcsvai gyerekes háztartások számáról nincs adatunk, de a mintánk vélhetően kisebb, mint a referenciaminta. Ugyanakkor a 0-18 éves korú lakosság száma 170 fő (romák és nem romák együttesen), ebből a kutatás során elértünk 35 főt (20,58 %), amely a

település roma gyermekeinek csaknem száz százaléka (két roma háztartásban nem kívántak részt venni a felmérésben).

A Keleti Lakótelepen 133 alacsony komfortfokozatú önkormányzati lakás található – egy részük a város antiszegregációs programjának értelmében már lebontásra, illetve befalazásra került, így kb 100-110 lakott lakás található ott, melynek az ERSZK telep kutatása csak kis hányadát (6-7 %) érintette. A falukutatás mintáját ugyanakkor kénytelenek voltunk kiegészíteni egy további telep mintájával, ugyanis az Evangélikus Roma Szakkollégium hallgatói az olcsvai kis mintán nem tudták gyakorlati kötelezettségüket teljesíteni. A Szakkollégium oktatási szempontjai ez esetben prioritást élveztek a kutatás szempontjaihoz képest.

Települési hátterek: Olcsva, Keleti-lakótelep

Olcsva község Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, a vásárosnaményi járásban a 41-es számú főúttól 4-5 km-re található, Vásárosnamény déli szomszédja.

A település állandó lakossága 700-800 fő között alakul az elmúlt években, 2003 óta évről évre csökkenő tendenciát mutat. A folyamat 2012-ben fordult meg, azóta lassú növekedés tapasztalható, köszönhető ez annak, hogy az élveszületések száma ezekben az években magasabb, mint a halálozások száma. Az adatok az egyes évekre vonatkozva erős ingást mutatnak, és ennek megfelelően mozgatják el a mérleg nyelvét.

A korcsoportonkénti megoszlás vonatkozásában a 18 év alattiak aránya 20-25% között, a 60 év felettiak aránya 16-20% körül alakul. Az egyes éveket vizsgálva elmondható, hogy az eltartottak aránya (40%) viszonylag magas, az aktív korú lakosság arányához képest (60%).

25. táblázat. Az állandó népesség korcsoportonkénti megoszlása Olcsván (fő)

Év	0-13 évesek száma	14-17 évesek száma	18-59 évesek száma	60-x évesek száma	Állandó népesség összesen
2000	152	45	436	148	781
2001	166	43	447	146	802
2002	152	47	445	137	781
2003	160	43	453	138	794
2004	157	40	453	133	783
2005	150	44	444	137	775
2006	142	41	438	136	757
2007	131	44	424	137	736
2008	123	46	411	141	721
2009	127	45	410	138	720
2010	122	45	405	143	715
2011	113	49	404	141	707
2012	117	46	408	141	712
2013	119	45	413	140	717

Forrás: KSH, területi adatok

A lakosság migrációs adatai arról tanúskodnak, hogy hosszú évek óta - egészen napjainkig - Olcsva kibocsátó település volt, az elvándorlás és odavándorlás egyértelműen negatív egyenleggel bír, a két érték közötti különbség mérséklődött az elmúlt években, azonban még mindig az elvándorlók száma a magasabb.

A település etnikai összetételére a 2001-es népszámlálás szolgáltat adatokat, amely szerint a lakosság 88,55 %-a magyar, 21,5% pedig cigány nemzetiségűnek vallotta magát.

A településen 257 lakás található, ezek kevés kivétellel 2 vagy több szobás lakások. A közüzemi ivóvízhálózatra kapcsolódott a lakások 80%-a, szennyvízhálózatra kapcsolódott a 78%-a, a villamos-energia hálózatra való kapcsolódás csaknem 100%-os. A háztartási gázfogyasztók száma 175.

A rendszeres hulladékgyűjtésbe és szelektív hulladékgyűjtésbe bevont lakások aránya 84%-os.

Összességében elmondható, hogy Olcsva közműellátottsága tekintetében jól kiépített hálózattal rendelkezik, a háztartások közműhálózatra való kapcsolódása azonban nem teljes körű.

Az oktatási-nevelési intézmények közül a településen egyedül óvoda működik, amely 2007 óta a vásárosnaményi Játékország Óvodáinak tagintézménye. Az óvoda 25 férőhelyes, egy osztatlan csoporttal működik, az óvodába beíratott gyerekek száma elmarad a férőhelyek számától (jelenleg 18 fő).

A gyermekjóléti szolgálat által gondozott kiskorúak száma 2013-ban 12 fő volt, előtte 20-30 fő között alakult a gondozottak száma.

Házi segítségnyújtás 2010 óta vehető igénybe a településen, az ellátottak száma 2013-ban 26 fő volt, jelzőrendszeres házi gondozásban 5 fő részesült.

A KSH adatai szerint 2013-ban az aktív korú lakosság 25%-a volt nyilvántartott álláskereső, az álláskeresők fele pedig 180 napon túli, 30%-a egy éven túl nyilvántartott, azaz tartós munkanélküli. Az álláskeresők 70%-a alacsony iskolai végzettséggel rendelkezik (általános iskola 8 osztályánál kevesebb, vagy általános iskolai végzettségű), 90%-a fizikai foglalkozású.

Az önkormányzat segélyezési mutatói közül a rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesítettek átlagos száma 100-110 fő közötti.

Nyíregyháza Integrált Településfejlesztési Stratégiája tartalmazza a város antiszegregációs tervét.

Városszerkezetileg a szegregátumoknak alapvetően kétféle típusa jelentkezik:

- a városszövetbe ágyazódott szegregált, szegregálódó területek (általában ezek jelentik a telepszerű környezetet),
- a városszövettől elkülönült, alapvetően nem lakó-funkciójú területekbe ékelődött szegregátumok (általában ezek jelentik a telepeket).

A 314/2012. (XI. 8.) Korm. rendelet alapján „szegregált vagy szegregációval veszélyeztetett terület: olyan egybefüggő terület, amelyen az alacsony társadalmi státuszú családok koncentráltan élnek együtt vagy a társadalmi státuszcsökkenés jelei tapasztalhatók, ezért a területen közösségi beavatkozás szükséges; szegregációval veszélyeztetett terület lehet egy önálló településrész, de részét képezheti egy vagy több településrésznek is”.

A szegregáció fogalma alatt az alacsony társadalmi státuszú családok koncentrált együttélése értendő. A szegregátumok lehatárolása az ún. szegregációs mutató alapján történik: azon területek tekinthetők szegregátumnak, ahol a népszámlálási adatok alapján a legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezők és a rendszeres munkajövedelemmel nem rendelkezők aránya az aktív korúakon belül eléri, illetve meghaladja az 50%-ot. (Forrás: Nyíregyháza MJV Integrált Településfejlesztési Stratégiája, 2014.)

Nyíregyháza területén a 2011-es népszámlálási adatokon alapuló KSH szegregációs térkép öt szegregációs területet jelölt ki a városban, amelyek 50 főnél nagyobb lakosságszámmal bírnak. Ezek közül a vizsgálatba bevont terület az 1. számú szegregátummal azonos, utcák szerint az Orosi út - Gomba utca - Kállói út - Tüzér utca által közrezárt területet foglalja magába. Városszerkezetileg a Keleti lakótelep másik két szegregátumához tartozik.

A vizsgált szegregátumra vonatkozó adatok a KSH 2011. évi népszámlálási adataiból származnak, amely adatokat az ITS Megalapozó Vizsgálata (2014) tartalmazza.

A szegregátum lakosságszáma 55 fő, a lakosság 32,7%-a 14 év alatti, 61,8%-a 14-59 év közötti és elenyészően alacsony a 60 év felettiek aránya, mindössze 5,5%. Korstruktúráját tekintve a lakosság fiatalos.

Az iskolai végzettség tekintetében legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezőkaránya az aktív korúakon (15-59 évesek) belül 61,8%, ami a többi szegregátumhoz képest kedvezőbb értéket mutat, azonban a városi arány (10,9%) többszöröse. Ezzel párhuzamosan a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya a 25 éves és annál idősebb népesség arányában (3,2%) is kedvezőbb, mint a többi szegregátumban. Az

alacsony iskolai végzettség a szegregátumban élők kedvezőtlen társadalmi helyzetét és kilátástalan élethelyzetét súlyosbítja.

Az aktív korú lakosok 73,5%-a nem rendelkezik rendszeres munkajövedelemmel, a háztartások 50%-a foglalkoztatott nélküli háztartás. Gazdaságilag nem aktív a lakosság 67,3%-a. A gazdasági inaktivitás a háztartások jövedelmi helyzetét is erősen determinálja.

Az itt található 14 lakás komfortfokozata alacsony, 42,9%-a alacsony komfortfokozattal bír. Az egy szobás lakások aránya 14,3%, a komfort nélküli, félkomfortos és szükséglakások arányaa lakott lakásokon belül 42,9%. A lakások jellemzően önkormányzati tulajdonban lévő szociális bérlakások.

A segélyezettségi mutatókat vizsgálva elmondható, hogy 2013-ban 56 esetben kaptak az itt élők átmeneti segélyt, 33 fő kapott foglalkoztatást helyettesítő támogatást. 15 esetben állapítottak meg halmozottan hátrányos helyzetet. 25 fő számára állapítottak meg rendkívüli gyermekvédelmi támogatást, és 51 esetben rendszeres gyermekvédelmi kedvezményt. A szegregátumban magas a magas az átmeneti segélyben, foglalkoztatást helyettesítő támogatásban, a rendkívüli és a rendszeres gyermekvédelmi támogatásban részesülők száma.

A szegregált területek közműellátottsága egységes képet mutat. A szennyvízlefedettség, azáramellátottság, a közvilágítás, vízellátás teljesen kiépült. Problémát jelent a szegregátumban pormentes utak hiánya. A kiépített közművek ellenére a lakások jelentős hányada nem, vagy nem megfelelőenhasználja ezeket a szolgáltatásokat. (Forrás: Nyíregyháza MJV Megalapozó Vizsgálat, 2014)

A szegregátum eredetileg a város peremén helyezkedett el, melyjellemzően a hátrányos helyzetű lakosokat vonzotta. A város ugyan 1-3 km-rel továbbnőtt,azonban jellemzően vállalkozások, gazdasági funkciójú telephelyek kerültek kialakításra,melynek hatására a telepen élők helyzetét tovább nehezítő „zárványtelep” alakult ki. A város terjeszkedésének köszönhetően a szegregátum területe napjainkban már beágyazódott avárosszövetbe, mindössze 1,5 km távolságra fekszik a városközponttól, a közúti közlekedés feltételei jók, a közösségiközlekedés a helyi járatúautóbuszokkal biztosított. A közszolgáltatást nyújtó intézmények elérhető közelségben fekszenek. (Forrás: Nyíregyháza MJV Megalapozó Vizsgálat, 2014)

Eredmények

Az ERSZK falukutatásának érvényessége, súlyozás

Az Evangélikus Roma Szakkollégium falukutatói (kutatásmódszertani) gyakorlatának legfontosabb célja az volt, hogy a szakkollégiumi hallgatók szerezzenek gyakorlatot a társadalomtudományi kutatások szervezésében, lebonyolításában, az adatfeldolgozásban és az eredmények értékelésében. Ez meghatározza az eredmények érvényességét is.

Bár az olcsvai mintában csaknem százszázalékos mintavételi arányt értünk el, a vizsgált, romaháztartások száma még így is kifejezetten alacsony, nem beszélve a nyíregyháza-orosi Keleti Lakótelep almintájának nagyságáról. Az kis elemszám miatt a Keleti Lakótelep mintáját súlyozottan kezeljük, a háztartásokat kétszeres szorzóval, a gyermekszámot háromszoros szorzóval számítjuk. Így mindkét mintavételi egységben (háztartás, egyén/gyermek) a nyíregyháza-orosi alminta közelebb került az olcsvai alminta nagyságához, enyhén meghaladva azt.

26. táblázat. A súlyozott minta megoszlása (fő)

Település	Háztartás	Gyermek
Olcsva	11	35
Nyíregyháza-Oros	14	42
Összesen	25	77

A súlyozott mintát a továbbiakban a következőképpen elemezzük:

1. háztartási és egyéni szintű alapmegoszlás a teljes mintában
2. a két alminta eredményeinek összevetése
3. az olcsvai alminta és a Vásárosnaményi kistérség eredményeinek összevetése

Az elemszámok miatt mindhárom szempont szerinti elemzés eredményeit csak megközelítőlegesen érvényességűnek kell tekinteni.

Gazdasági aktivitás, szegénység, lakáshelyzet

A súlyozott mintába (továbbiakban „a mintába”) került 25 háztartásban összesen 120 fő lakik életvitelszerűen. Leggyakrabban (10 háztartás) 4 fő él együtt, egy fedél alatt, utána következik a 6 fős háztartás (számuk 5). Legkevesebb ketten, maximum 11-en élnek egy fedél alatt (1-1 háztartás).

A háztartás tagjait felsoroló táblázatot kitöltése (Háztartás kérdőív, 2. kérdés) a hallgatók számára a felkészítés ellenére gondot okozott. Annak ellenére, hogy a felkeresett háztartások összes tagja 120 fő, a táblázatba, amelynek a háztartás összes tagját tartalmaznia kellett volna, csupán 56 fő került be. Egészen bizonyos, hogy a kódolás sem felel meg a valóságnak, például a közmunkásokat (04-es kód) alkalmazottként (01-es kód) kódolták, valószínűleg arra hagyatkozva, hogy a közmunkást is alkalmazza valamilyen cég, önkormányzat, és a válaszadók ezt így értelmezték. A rendkívül hiányos, és rosszul kitöltött táblázat adatait ezért nem mutatjuk be, így a gazdasági aktivitásra vonatkozóan a kutatásunkból nem sikerült információt kinyernünk.

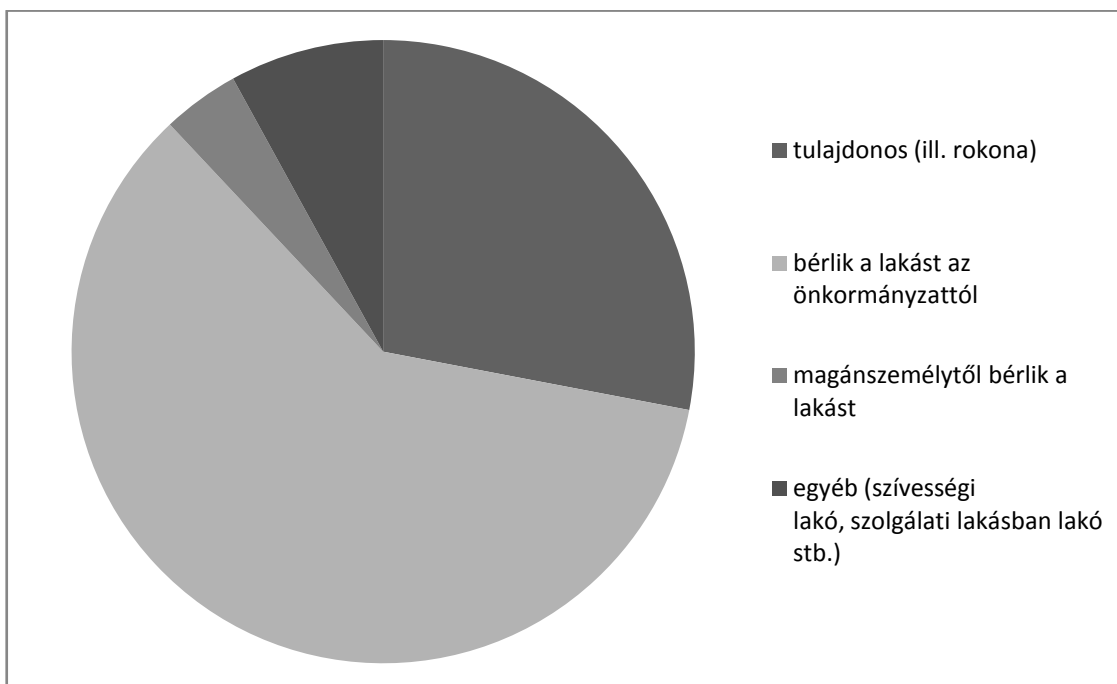
Nem meglepő, hogy a lakások alapterülete nagyon kicsi. A minta fele 50 m²-nél kisebb alapterületű lakásban él, és csupán 5 háztartás mérete haladja meg a 60 m²-t. A lakások jelentős része önkormányzati bérlakás: a bérlői jogcímmel rendelkezőkön kívül a szívdességi lakáshasználók egy része is önkormányzati bérlakásban él (14. ábra). Ezek a lakások komfort nélküliek, illetve félkomfortosak. A lakások:

- háromnegyedében nincs vezetékes víz (19 lakás);
- háromnegyedében nincs fürdőszoba (19 lakás);
- túlnyomó többségében nincs vízöblítéses (benti) wc (24 lakás).

A vezetékes vízzel nem rendelkező lakásokba átlagosan 51 méterről hordják a vizet a település közkútjairól, de 6 háztartásba 100-200 méteres távolságból kell a vizet hordani.

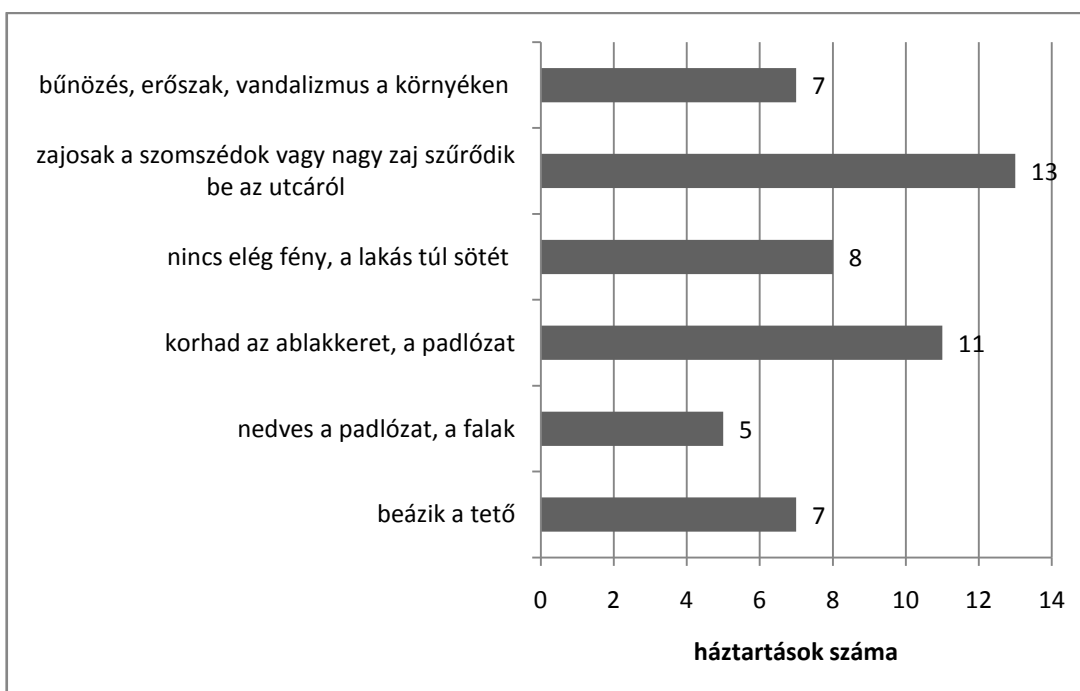
A fenti adatokban is megnyilvánuló lakásszegénységet némileg enyhíti, hogy a háztartások többségéhez tartozik művelésre alkalmas kert (18 háztartás), ebből 13 háztartás kertjét meg is művelik. Nyilván, a kert nélküli háztartások esetében a művelés lehetősége sem adott.

14. ábra. A lakásban tartózkodás jogcíme (fő)

A kis alapterület és az alacsony komfortfokozat mellett jellemző, hogy a lakások többsége rendkívül leromlott állapotú. Több lakás nedves, sötét, az egészségre ártalmas állapotban van.

15. ábra. A lakásra jellemző problémák

A lakókörnyezet mindkét településrészen megfelel a telepszerű körülmények között élők lakókörnyezetéről alkotott képnek.

16. ábra. Olcsvai utcakép

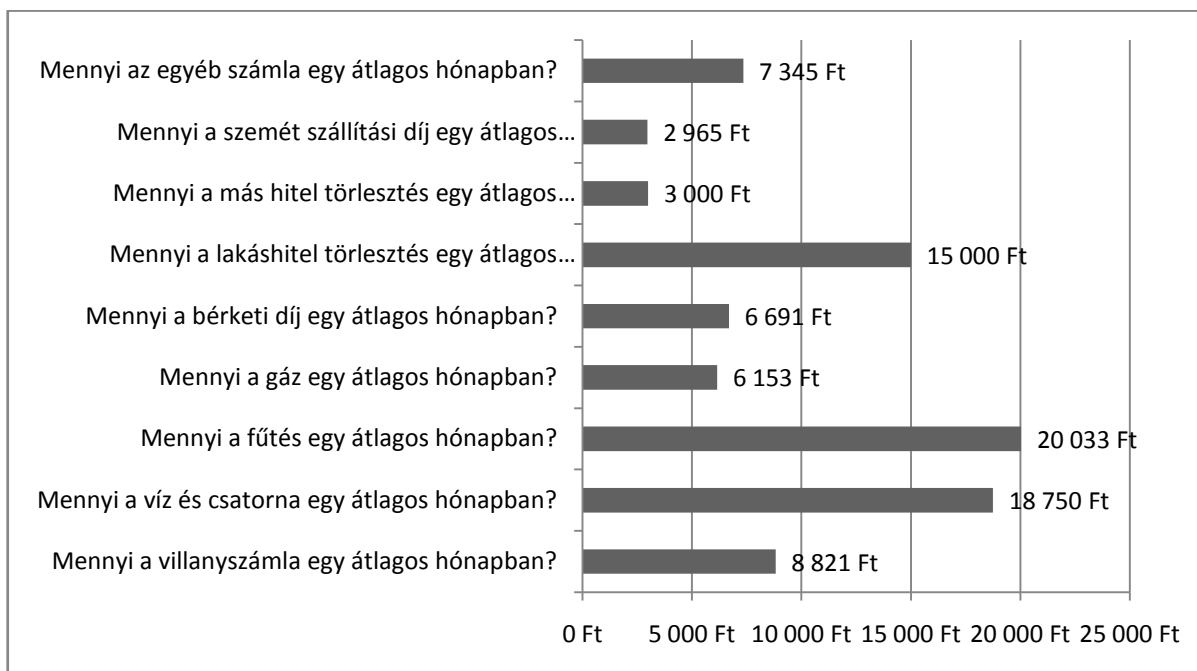

Fotó: Hüse Lajos

A lakásfenntartás kiadásai a családok zömének rendkívül nagy terheket jelentenek. Bár a mintában is nagy szélsőségek jelentek meg a kiadásokat tekintve (9733 Ft-tól 106 500 Ft-ig), az átlagos kiadásokat áttekintve látható, hogy az egyes kiadástípusok nagyjából milyen terhet jelentenek a háztartásoknak. Az átlagos lakásfenntartási kiadásokat összesítve ugyancsak magas összeget kapunk, amely meghaladja a lakásonkénti 88 000 forintos nagyságot (de figyelembe kell venni, hogy az egyik legnagyobb tétel, a víz- és csatornadíj valójában igen kevés háztartást érint).

A kiadásokkal szemben a legtöbb háztartás igen alacsony bevételt tud csupán felmutatni. A legalacsonyabb havi bevétellel két háztartás rendelkezik (25 000 Ft), a legmagasabb bevétellel, a mintában extrémén magasnak számító 600 000 Ft-ot egy vállalkozást is működtető család háztartása produkál. A minta negyede maximum 50 000 forintból él.

17. ábra. A lakásfenntartás átlagos költségei

A háztartás bevételeit és kiadásait összevetve kiderül, hogy a háztartások közel ötödének kisebb a bevétele, mint a kiadása – azaz minden hónapban hátralékot kell, hogy felhalmozzanak, vagy olyan adósságcspadába kerülnek, amely akár kriminális színezetű is lehet (uzsora). A családok további ötödének 25 000 Ft alatti pénzmennyisége marad, miután a lakásfenntartással kapcsolatos összes költséget kifizette: azaz ennyi maradt élelmiszerre, ruházkodásra és egyebekre.

A tartozásokat egybevéve 8 háztartás rendelkezik jelentősebb mértékű fizetési elmaradással, vagy egyéb tartozással (pl. családi kölcsön). A tartozások mértéke 60 000 Ft-tól egészen 1 000 000 Ft-ig terjed. A legtöbben a családnak (vagy barátnak, ismerősnek) tartoznak, a rezsiköltségből leginkább az áramszámla kifizetése, és a lakás bérleti díjának fizetése okoz gondot – itt is figyelembe kell venni, hogy a lakások zömében nincs vezetékes víz, így ilyen elmaradás ezekben a háztartásokban eleve nem képzódhet. A családok ötödét a kilakoltatás veszélye fenyegeti a fizetési elmaradásai miatt (26. táblázat).

A fizetési elmaradások miatt 10 háztartásban már kikapcsolták valamikor az áramot – két háztartás esetében a lekérdezés időpontjában is ki volt kötve az áramellátás. Bár igen kevés háztartás rendelkezik vezetékes vízzel, egy háztartásban a lekérdezés időpontjában is ki volt éppen kapcsolva a vízszolgáltatás. Vezetékes gázzal a háztartások nem rendelkeznek, így annak kikapcsolására nem kerülhetett sor.

27. táblázat. Fizetési elmaradások, tartozások (fő)

	igen	nem	nincs ilyen költségük
lakbér, albérleti díj, közös költség elmaradás	4	14	6
lakáshitel, áruhitel törlesztőrészlet-elmaradás	1	16	6
gázszámla elmaradás	0	15	9
áram(villany)számla elmaradás	5	14	4
víz-, csatornaszámla, távfűtésszámla elmaradás	0	11	13
egyéb rezsiköltség (pl. telefon, TV, lakásbiztosítás) elmaradás	3	16	5
bolti tartozás	3	13	7
tartozás családnak / barátoknak / ismerősnek	7	10	7
egyéb tartozás	1	11	7
a kilakoltatás veszélye fenyeget	5	17	-

A háztartások tartós fogyasztási cikkel való ellátottsága szegényes, bár ez nem derül ki teljes mértékben a statisztikából, hiszen például színes televízió a háztartások legtöbbszörében van (21 háztartás) – ugyanakkor ezek a készülékek régiak, a családtagok elmondása szerint többnyire adományból, vagy napszám fejében szereztek, azaz olyan készülékek, amelyek másoknak már nem kellettek.

Egyetlen háztartás sem rendelkezik vezetékes telefonnal, csupán két háztartásban van automata mosógép, és csupán három háztartás rendelkezik személygépkocsival.

A látható, és adatokban mérhető szegénység ellenére a családok igyekeznek a lehető legtöbbet előteremteni a gyermekeik számára. A háztartási kérdőív is kitér a gyerekek számára biztosított javakra, és a válaszokból kitűnik, hogy a legalapvetőbb dolgokban a gyermekek igényeit a szülők ki tudják elégíteni (de megfogalmazható a sejtés, hogy talán ezen a téren szépíteni is igyekeztek a valóságot). Hiányt leginkább a nyaralás terén, valamint a ruházkodás (új ruhákkal) és a játékok terén szenvednek a gyerekek. A telep körülmények ismeretében nem igazán életszerű viszont a baráti kör rendszeres meghívását firtató kérdés, hiszen az ilyen formalizált, meghíváson alapuló összejárások nem jellemzők a nyomor

kultúrájára, ellenben az utca a gyerekek összeverődésének, együtt-játszásának teljesen természetes színtere.

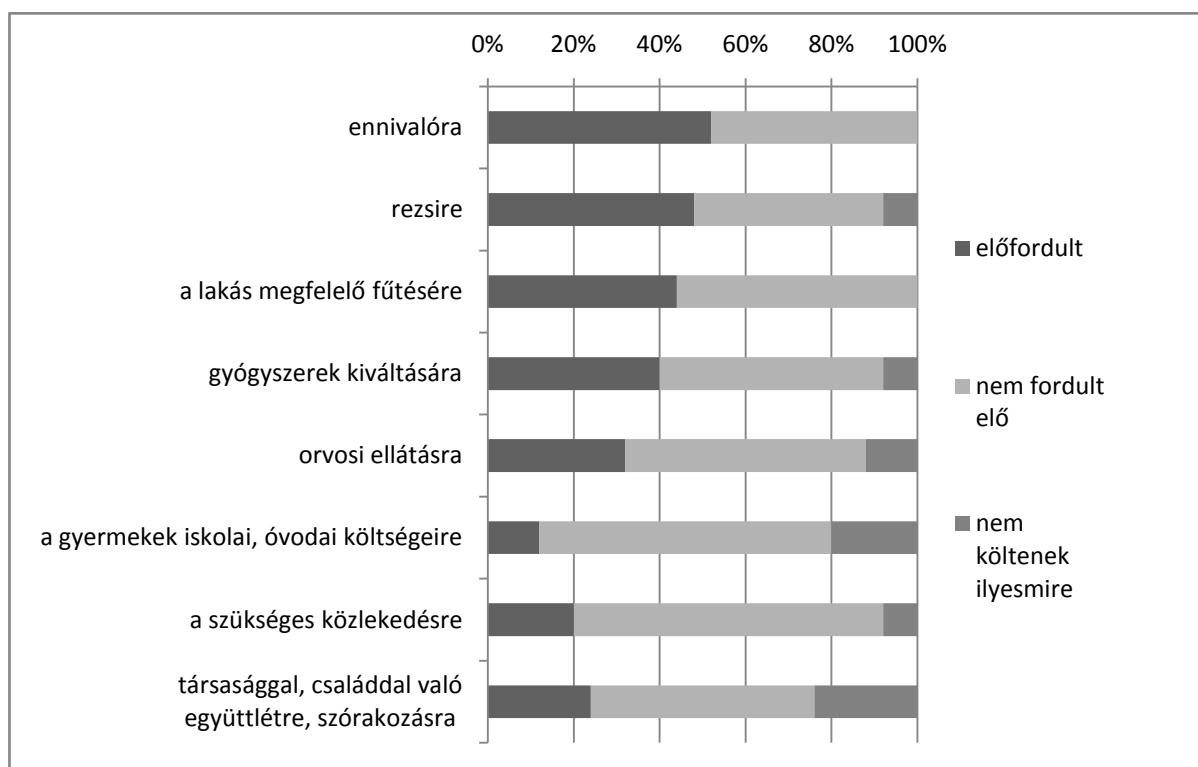
28. táblázat. A gyerekek számára biztosított javak (fő)

	Igen	Nem
Biztosított-e a hétköznapi napi három étkezés	24	1
Biztosított-e hétvégén napi három étkezés	25	0
Biztosított-e legalább naponta egyszer hús, húskészítmény, hal fogyasztása	23	2
Biztosított-e naponta friss zöldség és gyümölcs fogyasztása	22	3
Biztosított-e két pár megfelelő cipő?	25	0
Biztosított-e újonnan vásárolt (nem használt) ruha	20	5
Biztosított-e meleg téli felsőruha	25	0
Biztosított-e külön fekhely	22	3
Biztosítottak-e kültéri játékok	21	4
Biztosítottak-e beltéri játékok	21	4
Biztosított-e különleges események megünneplése	24	1
Biztosított-e baráti köre rendszeres meghívása közös játszásra	18	7
Biztosított-e évente legalább egy hét üdülés, nyaralás	6	19

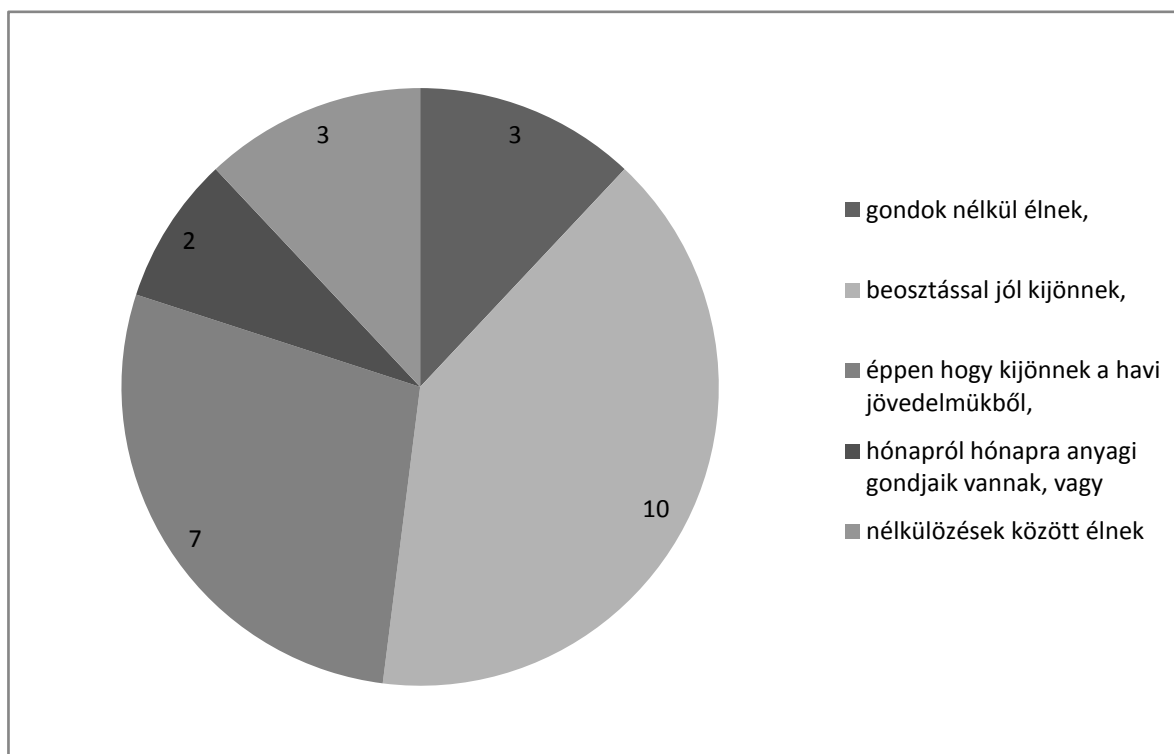
Általában véve a háztartások kiadásaira gyakran jellemző a hiány. Egy éves időtávban több család került szembe olyan nehézségekkel, hogy nem jutott pénzük ennivalóra, rezsire, fűtésre, vagy a gyógyszerek kiváltására. A nélkülöző háztartások száma abból a szempontból a legmagasabb, hogy tudnak-e ennivalót tenni az asztalra – a háztartások több, mint felében fordult elő, hogy ezt nem tudták az elmúlt egy évben biztosítani (17. ábra).

Ugyancsak a háztartások több, mint felében fordult elő a megkérdezést megelőző 12 hónapban, hogy hó végére elfogyott a pénzük. További érzékletes adat, hogy a családok 68 százaléka képtelen lenne egy váratlan, nagyobb összegű (kb. 60 ezer forintos) kiadást a saját forrásaiból fedezni.

17. ábra. Előfordult-e az elmúlt egy évben, hogy nem jutott elég pénzük...

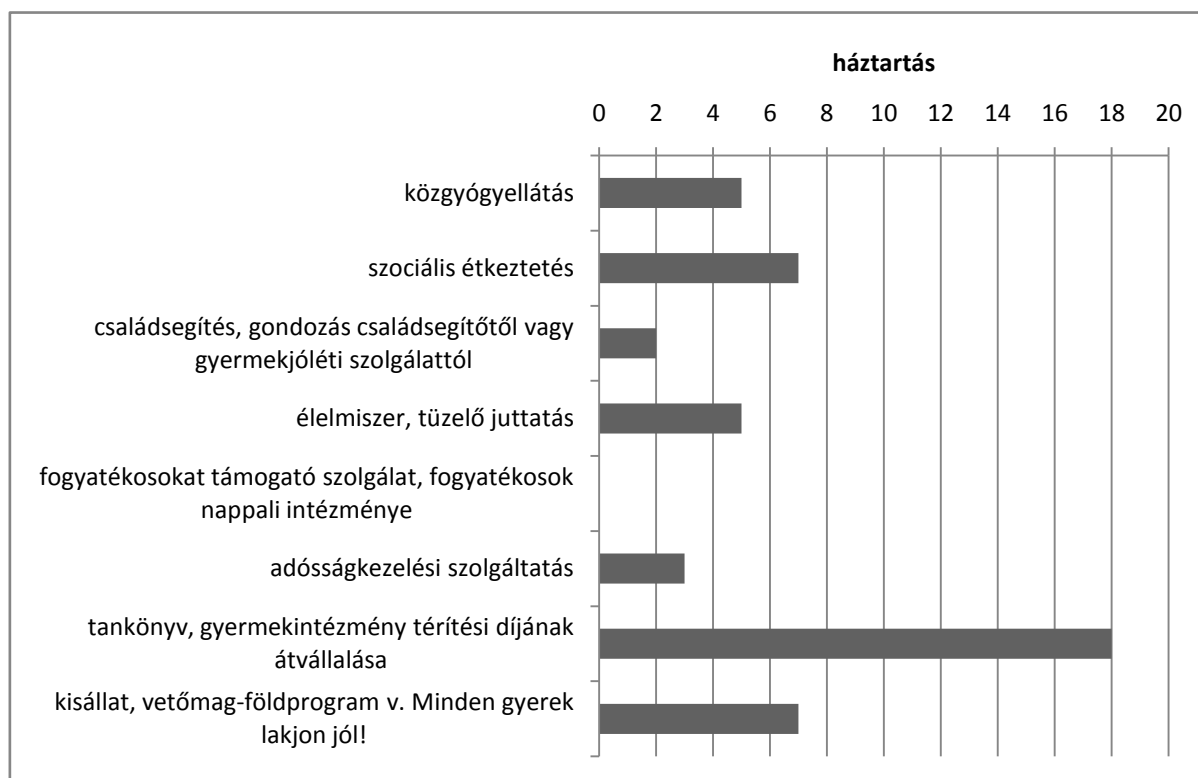
18. ábra. Az anyagi helyzet szubjektív érzete (fő)

A felmért háztartások szubjektív anyagi helyzete jól illeszkedik a korábbi adatokhoz. A minta ötöde hónapról, hónapra anyagi gondok között él, sőt, ezek jelentősebb része nélkülözések közepette él (18. ábra). A megkérdezettek hét háztartásban úgy vélték, hogy teljes mértékben szegénynek számítanak, további 10 háztartásban azt vallották, hogy bizonyos értelemben szegénynek számítanak. Kilenc háztartásban számoltak be arról, hogy a három évvel ezelőtti állapothoz képest rosszabbul élnek, 5 háztartás anyagi helyzete viszont javult.

A jövőre vonatkozóan 9 háztartásban vélték úgy, hogy nem fog változni a helyzetük a következő évben. Hat háztartásban a helyzet romlását, ugyancsak hat háztartásban a helyzet javulását várják.

19. ábra. Személyes szolgáltatásban, vagy természetbeni ellátásban részesülő háztartások száma (elmúlt 1 évben)

Az érintett családok legnagyobb része a gyerekek iskoláztatásának támogatásán keresztül részesülnek természetbeni juttatásokban. A háztartások harmada részesül szociális étkeztetésben, ugyancsak egyharmaduk a kisállat- és vetőmagprogramban, vagy a „Minden gyerek lakjon jól!” programban részesült valamilyen támogatásban. Ezeken a kampányszerű, a komplex problémahalmaz valódi megoldását nem is ígérő támogatásokon túl meglepően

alacsony a családsegítés – vagy gyermekjóléti családgondozás – keretében személyes gondoskodásban részesülő családok száma (19. ábra). Vélhetően a segítő-kliens kapcsolat ennél gyakoribb a mintában, sokkal inkább arról van szó, hogy a megkérdezettek nem érzik, hogy ezek az intézmények bármiféle segítséget nyújtottak volna számukra.

A közelmúltban számos olyan intézkedés született, amely a leszakadók életének szabályozására irányult. A Háztartás kérdőív ezek közül kiemelte azokat, amelyek közvetlenül, vagy közvetve növelik a szegények kiszolgáltatottságát (28. táblázat). A vizsgálat adataiból az látszik, hogy több ilyen intézkedésről a családok egy része (kb. a fele) nem tud.

29. táblázat. Intézkedések ismertsége, elfogadottsága (fő)

	Hallott róla	Egyetért vele	Érintette a családját
50 óra igazolatlan iskolai hiányzás után nem fizetnek iskoláztatási támogatást	23	21	6
rendőr kísérheti az igazgatóhoz azt a 14 év alatti diákot, aki igazolatlanul hiányzik az iskolából	13	14	1
az önkormányzat elrendelheti, hogy segélyt, közmunkát csak az kaphat, akinek rendezett alakókönyve	15	13	3
a család a gyermekek után adókedvezményt kap	23	25	16
a tankötelezettség életkorát 16 évre csökkentették	21	8	6
a rokkantnyugdíjasok jogosultságát felülvizsgálják	13	12	1

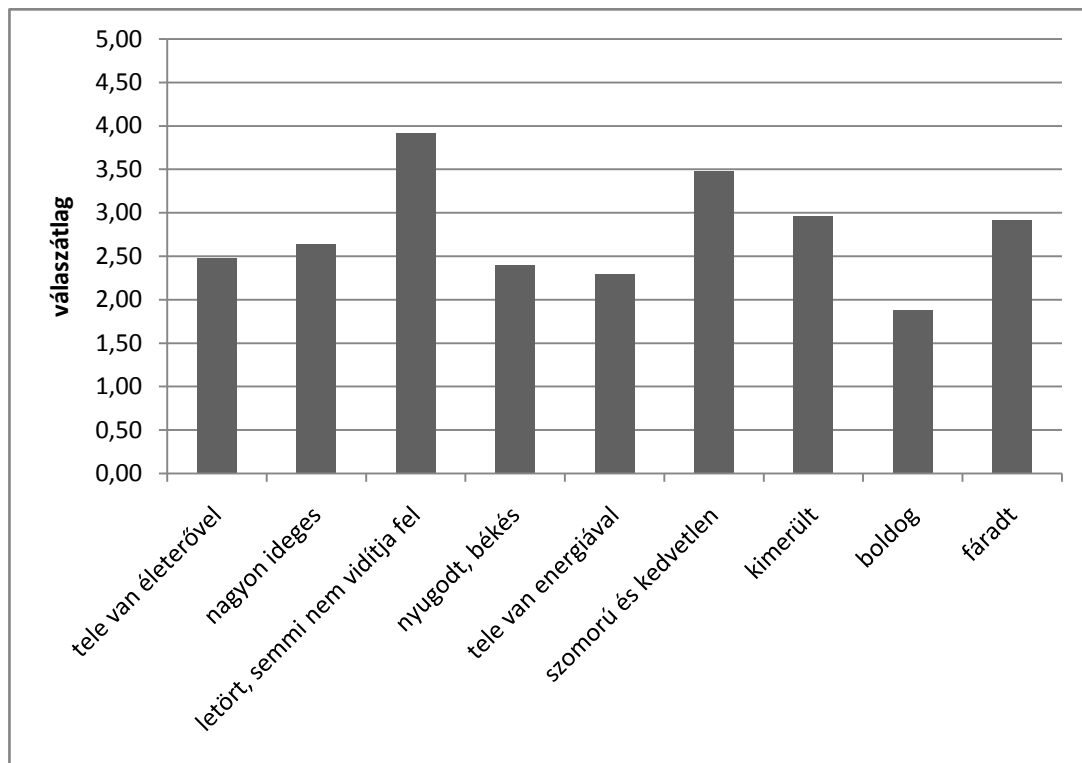
Az adatokból úgy tűnik, hogy az, hogy egy-egy intézkedés mennyire ismert, meghatározza azt, hogy milyen az elfogadottsága. Kivételt képez ez alól a tankötelezettségi korhatár csökkentése, amelyről csaknem minden családban hallottak már, ugyanakkor a többségük nem ért egyet vele. Úgy tűnik, hogy a megkérdezett családanyák jól érzékelik az intézkedés negatív hatását a gyermekeik jövőjére.

A megkérdezettek társadalmi csoportjában nagyon magas az alacsony iskolai végzettségűek aránya. „Ez ebben az esetben azt jelenti, hogy a felnőttek többségének legfeljebb csak általános iskolai végzettsége van, akik közül soknak az írás-olvasás is nehézséget okoz, így bármilyen piacképes, modern technológiára épülő szakma megszerzése szinte lehetetlen számukra. Képzetlen munkaerőre Magyarországon napjainkban is szükség van, hiszen vannak olyan fejlődő térségek, ahol a legnehezebb, legrosszabbul fizető munkákat a helybeliek már nem vállalják el. Ezeknek a térségeknek azonban szinte csak "importálható" munkaerőre van szükségük: olyanokra, akik embertelen körülmények között élve akár heteket is távol töltenek otthonuktól, akik az éhbérért, a többnyire illegálisan végzett munkát, a gyakran ki nem fizetett bér kockázatát is vállalják. Az ingatlanárak növekvő különbségei miatt a leghátrányosabb helyzetű, periférikus térségekből a fejlődési centrumok irányába történő költözés szinte lehetetlen. Így a munkavállalóval együtt járó szociális problémák, a család lakhatása, a gyerekek iskoláztatása nem a fejlődő térséget, hanem az „illetékes” önkormányzatot terhelik. Napjainkban az e falvakból kifelé irányuló munkavállalás kevesebb pénzt, bizonytalanabb és kiszolgáltatottabb helyzetet eredményez, mint az elmúlt évtizedekben valaha...” (Ladányi és Virág, 2009).

A kérdőívben külön blokkot képezett a megkérdezett – többnyire a családjának – egészségi állapotára vonatkozó kérdéscsoport. A megkérdezettek túlnyomó része (18 fő) szerint nincs tartós, vagy krónikus egészségi problémája, ilyen betegségekről csupán 7 fő számolt be. Az általános egészségi állapotát 8 fő észlelte kiegyensúlyozottnak jónak, további 12 fő változónak, de alapvetően jónak ítélte meg. Nem kielégítő egészségi állapotról 4 fő, kifejezetten rossz egészségi állapotról 1 fő számolt be – annak ellenére, hogy 7 fő vallotta magát krónikus, illetve tartós betegnek.

A megkérdezett családnyak lelkiállapotát mérő kérdések a megkérdezést megelőző négy hétben tapasztalt érzésekre irányultak. A 20. ábráról leolvasható, hogy a negatív érzések jobban domináltak, mint a pozitívak. Az átlagot (3 pont) megközelítő, vagy azt meghaladó négy érzés mindegyike negatív, illetve az energiátlanságra vezethető vissza. A kilenc érzés között négy pozitív rejlett, ezek mindegyike elmarad a negatív érzésektől – leginkább a boldogság, amely a legritkábban tapasztalt érzés volt a megkérdezettek számára a vonatkozó időszakban.

20. ábra. Az elmúlt 4 hétben milyen gyakran érezte, hogy...

A megkérdezettek társadalmi aktivitása igen alacsony. Civil, vagy egyházi szervezetnek (pl. gyülekezetnek) csupán hárman tagjai, egy további válaszadó régebben tag volt, most már nem, a többiek viszont nem tagjai semmilyen szervezetnek. Politikai pártoknak, illetve politikai szervezeteknek egyikük sem tagja.

Az sem igazán jellemző, hogy a megkérdezettek önként segítenének valamilyen szervezetnek, vagy intézménynek. Politikai vagy civil szervezetnek egy fő segít alkalmanként. Egyházi szervezetnek (pl. gyülekezetnek) ugyancsak egy fő segít alkalmanként, két fő rendszeresen. A település közösségének 3 fő alkalmanként, két fő rendszeresen segít, míg az oktatási intézményeknek két fő alkalmi segítője akad. Csupán a rokonoknak, barátoknak, szomszédoknak nyújtott segítség a gyakori: 11 fő alkalmanként, 2 fő rendszeresen segíti ezeket az embereket.

A telepí gyermekek és fiatalok élethelyzete

A mintába került 77 gyermek életkora 0 és 18 év közé esik, a legtöbben (14 fő) 2 éves, 9 fő 17 éves, valamint 7-7 fő 5 illetve 6 éves. 13 éves gyerek nincs a mintában. A minta 54,5 százaléka 7 éves, vagy annál fiatalabb, 81,8 százaléka 14 éves, vagy fiatalabb.

Öt megkérdezett édesanyán kívül mindenki emlékezett arra, hogy a gyermeke hány grammal született. A legkisebb testsúllyal három gyermek született (1200 gramm, ez *extrémén alacsony* születéskori súly), a legnagyobb születéskori testsúly 4100 gramm volt (1 gyermek). A minta 23,7 %-a 2500 grammot nem meghaladó testsúllyal született, amelyet *alacsony testsúly*nak nevezünk. Az alacsony testsúllyal született gyermekek életesélyei rosszabbak, mint a megfelelő testsúllyal születet társaiké. Az alacsony születéskori testsúly és a rosszabb életesélyek összefüggéseire számos vizsgálat szolgáltatott már bizonyítékot. A kis súlyú újszülött – különösen, ha koraszülött is egyben – biológiai és pszichológiai rizikófaktorok és protektív tényezők kölcsönhatásainak elszenvedői, amelyek magyarázhatják az érzelmi, kognitív és társas fejlődés normális és attól eltérő mintázatainak fejlődését. A jelenségben számos tényező kombinációja jelenik meg:

1. A biológiai éretlenségből eredő rizikófaktorok (idegrendszeri, légzőszervi, emésztőrendszeri, szív működésbeli éretlenség és rendellenességek);
2. A biológiai éretlenség kezelését, kompenzációját szolgáló egészségügyi beavatkozások;
3. A méhen belüli fejlődésmaradás (IUGR) lehetősége (Hámori, 2013).

Hazánkban az alacsony testsúllyal születettek aránya az utóbbi évtizedekben 8-9 % körül alakult, ugyanakkor az alacsony iskolázottságú nők körében a kissúlyú gyermekek aránya kiugróan magas, 9-16% (Gárdos, 1991). A mi telepí mintánkban ehhez képest is kiugró, 23,7 %-os az alacsony születéskori súlyúak aránya, amely mutatja ennek az értéknek a „szociális érzékenységet” hiszen az említett adatok felvételének ideje óta eltelt negyedszázadban tovább romlott az alacsony iskolázottságúak társadalmi helyzete.

Az intézményi ellátás fontossága nem csupán a szegénységben felcseperedő gyermekek számára fontos, hiszen a gyermekintézmények az intézményes és társas szocializáció első szinterei, továbbá a tudatos nevelés terepei, melyek első élményként támogatják (vagy diszfunkcionális működés esetén gátolják) a gyerekek későbbi, iskolai sikerességét. A mélyszegénységben élő gyerekek esetében, ha lehet, akkor ezek az intézmények még

fontosabbak, hiszen a család számos olyan hiánnyal küszködik, amelyet önállóan, vagy akár segítséggel sem tudnak kompenzálni. A bölcsődék, illetve ezek hiányában a Biztos Kezdet gyerekházak esélyteremtő hatása abban rejlik, hogy összehangoltan biztosítják a 0-6 éves korosztály optimális ellátásához szükséges szolgáltatásokat, illetve – főképpen a gyerekházak – helyi közösségeket építenek, amelyek támogató környezetet nyújtanak a hátrányos helyzetű szülők gyermeknevelési kompetenciáinak erősítéséhez (N. Varga, 2007).

A bölcsődei, vagy gyerekházas részvétel természetesen nagyban múlik azon, hogy elérhetőek-e ezek az intézmények a településen. Olcsván nincs Biztos Kezdet program, bölcsődét 2011-ben avattak – tehát ez utóbbi intézmény elérhető a lakosság számára. Nyíregyházán sincs Biztos Kezdet gyerekház – legközelebb a lutheránus program szolgáltató Nyírtelken, de az a vizsgált szegregátum szempontjából nem releváns –, bölcsőde viszont van. Az elérhetőséget tekintetbe véve nem meglepő, hogy a mintánkban nincs olyan gyerek, aki Biztos Kezdet gyerekházba járt volna, ugyanakkor szomorú tény, hogy bölcsődébe is csupán 6 gyerek járt.

Óvodába jellemzően 3, illetve négy éves kortól kerültek a gyerekek, bár az idősebbek között akadtak olyanok is, akik nem jártak óvodába, vagy 5-6 évesen kezdték el az óvodát (iskola-előkészítő). Esetükben az iskolaévek vélhetően leküzdhetetlen hátrányokkal indultak.

A mintában 9 gyermek járt valamilyen szakember által javasolt külön fejlesztésre (gyógytorna, fejlesztő torna, logopédiai fejlesztés, vagy egyéb). A fejlesztésre járó gyerekek kétharmada 5-6 évesen kezdte meg a fejlesztő foglalkozást, ami arra utal, hogy az utolsó óvodai évek kiemelkedő jelentőségűek a szűrés és diagnózis szempontjából. Ekkor a intézmény óvodapedagógusai már tudatos felkészítő munkát végeznek, amely nagyban hasonlít az első iskolás évek feladat- és elvárás-rendszerére, így a fejlődésükben (iskolaérettségben) elmaradó gyerekek azonosítása könnyebbé válik, továbbá az utóbbi években erre vonatkozó célzott vizsgálatokat is végeznek az óvodákban. Ennek az időszaknak a jelentősége abban is megnyilvánulhat, hogy az iskolába lépésre készülődő gyerekek esetében már nem várhatnak a szakemberek és a szülők, hogy „majd kinövi” a gyerek, hanem szembe kell nézni a korábban talán kevésbé kritikusan kezelt helyzettel.

A fejlesztésre járó gyerekek egyharmada 16 évesen került valamilyen foglalkozásba, amely vélhetően szocializációs, beilleszkedési zavarokat leküzdő pszichológiai foglalkozás lehetett.

A leromlott, egészségtelen lakókörnyezet ellenére kevés gyermek esetében számoltak be az anyák betegségekről, az egészségi állapot tartós romlásáról. Egy gyermeknek hallásproblémája van, három gyermek szemüveget visel a látásélesség korrekciója miatt. Tartós idegrendszeri betegsége két gyermeknek van, asztmája és egyéb légzőszervi betegsége egy gyermeknek.

Két gyereket rendszeresen dohányzónak írt le az édesanyja, 5 gyerek alkalmoszerű alkoholfogyasztásáról is beszámoltak.

A megkérdezett anyák többsége gyermekeiket koruknak megfelelő testi (58 fő) illetve értelmi (51) fejlettségűnek látják. Testileg, valamint értelmileg kevésbé fejlettnak 2 illetve 4 gyermeket látott a megkérdezett, az átlagosnál testileg fejlettebbnek 16 gyermeket, értelmileg fejlettebbnek 22 gyermeket. A szülői büszkeséget nyilvánvalóan nem mellőző adatokat az iskolai pályafutás eredményei árnyalhatják.

A gyerekek közel kétharmadának (46 fő) van az életkorának megfelelő könyve. Bár a kérdezőbiztosi eligazításon elhangzott, hogy ezek alatt nem értendő a tankönyv, látva az egyéb kérdések esetén előforduló kérdezési hibákat, könnyen előfordulhat, hogy valahány gyermek esetében mégiscsak számításba vették a tankönyveket is – ennek előfordulási valószínűsége és aránya azonban nem megbecsülhető.

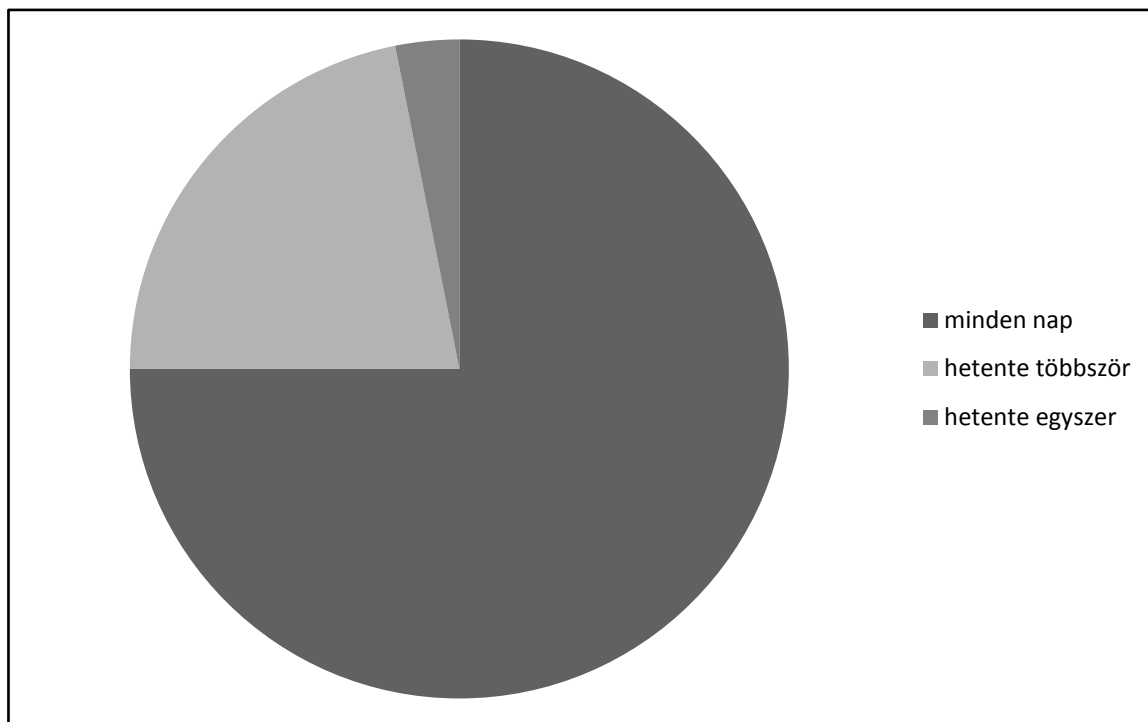
A könyvvel rendelkezők jelentősebb arányban 1-3 könyvet birtokolnak (28 fő), vagy 4-9 könyvet (12 fő). A többieknek ennél nagyobb számú könyve van. Azok, akik azt válaszolták, hogy nincs a gyerekek az életkorának megfelelő könyve, csupán 4 anya állította, hogy anyagi okokból nem engedhetik meg maguknak ezt, a többiek szerint a könyvtelenség oka nem anyagi, hanem más (amire a kérdőív nem tér ki).

A gyerekek szocializációját alapvetően befolyásolja a szülőkkel együtt töltött idő mennyisége, illetve minősége. Erre vonatkozóan a kérdőív két tényezőt vizsgál: szokott-e a család együtt étkezni, illetve mondanak-e (mondtak-e kisebb korában) mesét a gyerekeknek.

Az anya válaszai alapján kitűnik, hogy a gyerekek többsége együtt szokott étkezni mindkét szülővel, és csupán 9 gyerek esetében fordul elő, hogy nem étkeznek együtt. Ez a nagyobb gyerekek esetében talán nem is lenne meglepő, de a kivételek között találunk 9 éveseket, sőt, három és egy éves gyereket is. Ilyen esetekben gondolhatunk természetesen

arra is, hogy az anya egyedül neveli a gyereket, mert az apa önként vagy kényszerből (pl. börtön) külön él – erre azonban a kérdőív nem tér ki.

21. ábra. A mindkét szülővel való együttétkezés gyakorisága (fő)

A meseolvasási szokásokkal kapcsolatban a szülők egy része (30 gyerek esetében) nem nyilatkozott, mert a kérdés csak a 0-9 éves gyerekekre vonatkozott. Az érintettek közül 10 gyerek esetében az anyák azt válaszolták, hogy nem szoktak mesét olvasni, mondani a gyerekeknek. Az édesanyák 37 gyerekeknek szoktak mesét olvasni, vagy mondani, 23 gyerekeknek minden nap, 12 gyerekek nagyjából minden másnap, a többiek havi néhány alkalommal.

Kedvtelésből a gyerekek kisebb része olvas csupán: minden nap 6 fő, heti néhány alkalommal 3 fő, havi néhány alkalommal 4, évente néhány alkalommal 7 fő.

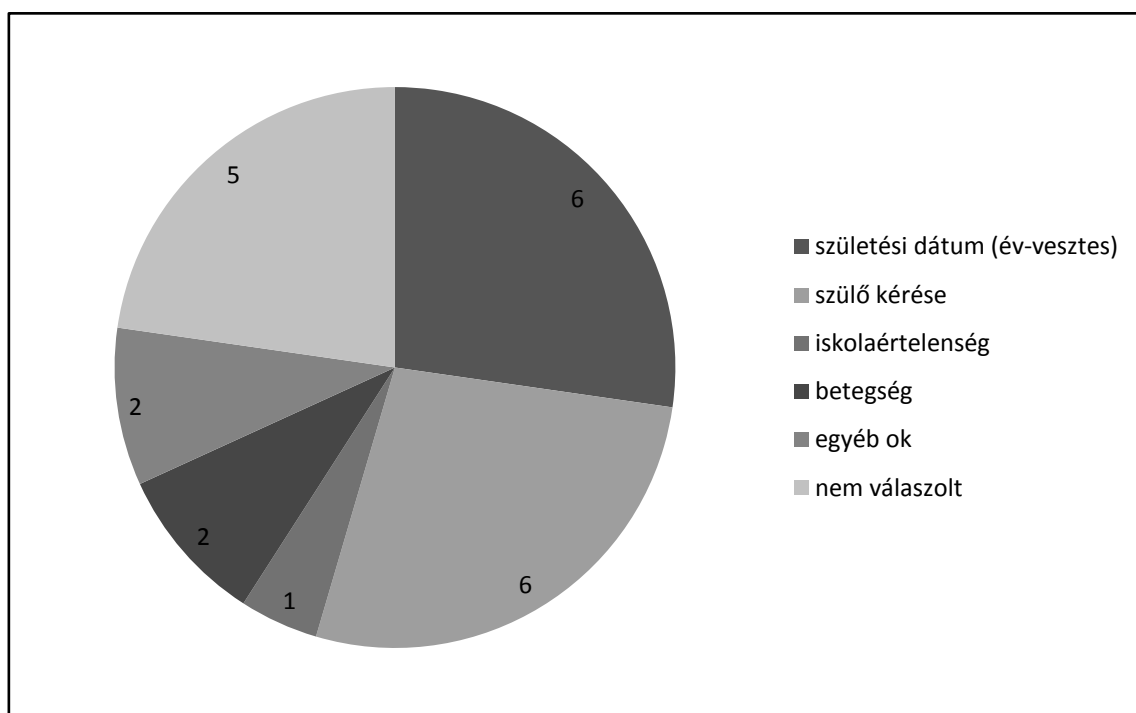
Az infokommunikációs technológiákban való jártasság – megfelelő alapképzettség és alapkészségek mellett – a modern társadalmakba való beilleszkedés egyik eszköze lehet, javíthatja a munkaerő-piaci pozíciókat. Önmagában a számítógép és egyéb IT eszközök használata (okostelefon, tablet) természetesen semmiféle pozitív hatással nem bír, hiszen a pozitívum – illetve a negatívum – a használat céljában, módjában rejlik.

A mintába került gyerekek közül 28-an használnak számítógépet, közülük 11-en az iskolában. Ugyancsak 11 gyerek használ internetet az iskolában, az összes 29

internethasználó gyerek közül. Ámbár internetet – a szokásos módon – számítógéppel használunk, a minta számítógép-használói és internethasználói közötti eltérés vélhetően csak lekérdezési/válaszadási hiba.

A kérőív egy nagy blokkja az iskolába járásra fókuszál. A lekérdezés időpontjában 34 gyerek járt iskolába – 27 fő normál tantervű osztályokba jár, kisegítő illetve felzárkóztató iskolába/osztályba 3 fő, tagozatos osztályba 2 fő jár. A legtöbben 7 évesen, azaz a szokásos kifejezéssel *év-vesztesként* kezdték meg a tanulmányaikat (20 gyerek). A 7 évesen, vagy idősebben iskolakezdők (22 gyerek) különböző háttéréről az alábbi ábra informál.

22. ábra. Az év-vesztesség háttére (fő)

Egy gyermek magántanuló volt, 8 gyermekosztályt ismételt. A tanulmányi eredményük két kivételtől eltekintve 3,0 (10 gyerek), vagy ennél jobb.

Napközibe 15 gyermek jár, de 24 gyermek veszi igénybe az iskolai étkeztetést. Négy fő nyáron is részt vesz az étkeztetésben. Az étkezés térítési díjának 50 %-os mérséklésével 12 fő étkezik, további 12 fő ingyenesen vesz részt.

30. táblázat. A szabadidős szokások (fő)

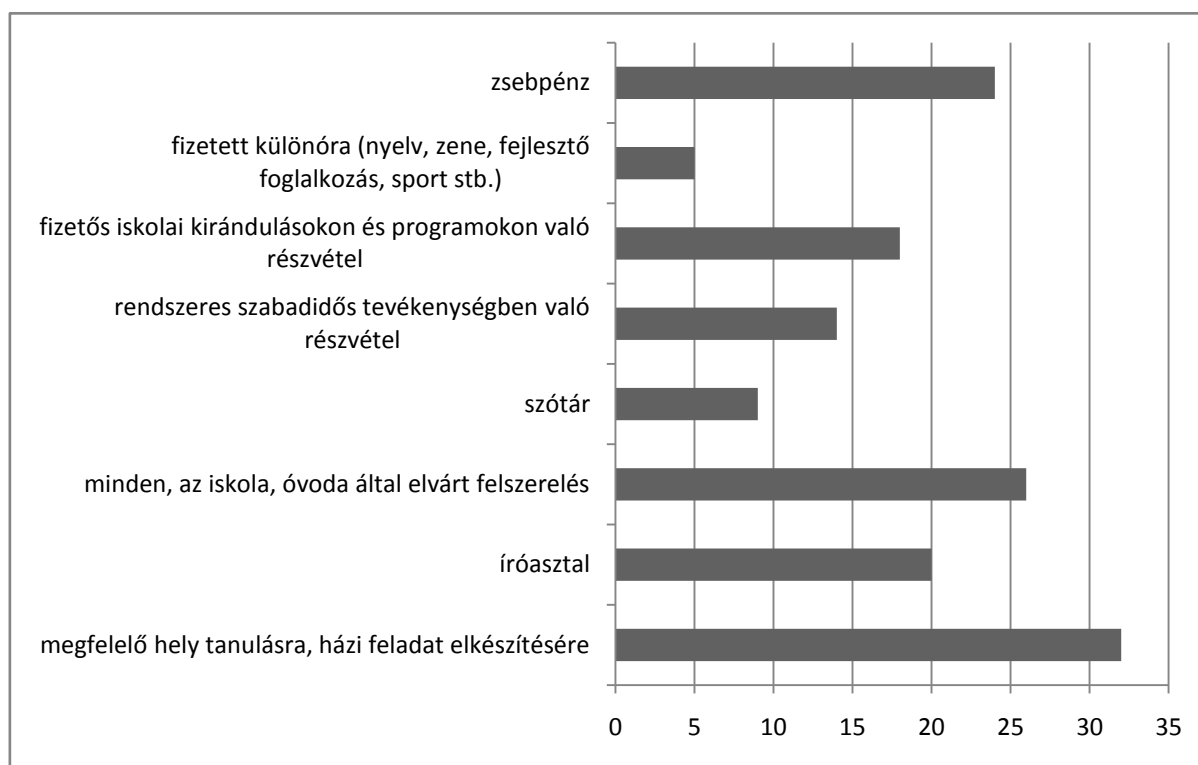
Mennyire jellemző, hogy...	teljesen jellemző	inkább jellemző	inkább nem jellemző	egyáltalán nem jellemző
TV-t néz	11	18	1	3
számítógépezik	7	7	8	11
otthon játszik (egyedül vagy testvéreivel)	16	13	1	4
szüleinek segít	10	5	5	14
szervezett programon vesz részt	11	5	3	14
sportol, kirándul	14	7	8	4
barátaival, haverjaival találkozik	16	10	7	1
presszóba, kocsnába jár	6	1	1	25
csavarog, lödörög	3	6	4	20
egyáltalán nincs szabadideje	3	2	11	18
semmit sem csinál	4	3	11	15
egyéb tevékenységben vesz részt	0	8	14	5

A gyermekek szabadidő eltöltési szokásait tekintve egy alapvetően kedvező kép él a válaszadóknál. A szülők számára elfogadhatóbb tevékenységeket több gyerekre nézve tartják jellemzőnek, míg a rizikós, vagy nem elfogadott tevékenységeket jóval kevesebb gyerek esetében tartják jellemzőnek. Érdekesen alakul a szülőknek való segítség, illetve a szervezett programokon való részvétel, ugyanis mindkét esetben egy U-alakú „görbe” rajzolódik ki, a két véglet (teljesen jellemző, illetve egyáltalán nem jellemző) nagyobb mértékű választásával.

Az anya szerint a gyerek többsége számára biztosított a megfelelő hely a tanulásra, iskolai felkészülésre. Zömük nem hiányolja a felszerelést, bár ennél az egyébként igen fontos dimenziónál a hiányos felszerelésű kisebbség komoly iskolai hátrányt szenvedhet el. Ugyancsak sok gyerek számára biztosított a zsebpénz – arról nincs információ, hogy ez rendszeres-e, vagy alkalmankénti.

A legkevesebb gyereknek a fizetett különóra, valamint a szótár biztosított. Igen alacsony a rendszeres szabadidős programokban résztvevők száma is.

23. ábra. A gyerekek számára biztosított feltételek, programok (%)

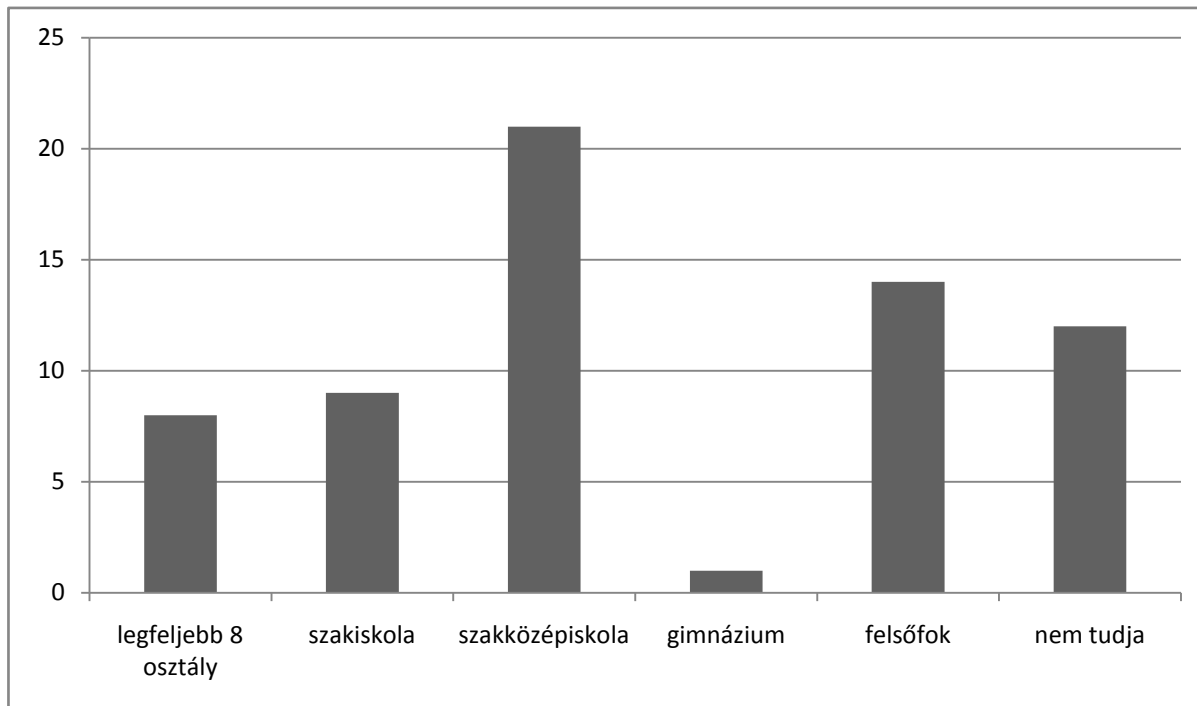

A gyerekek által megszerzendő iskolai végzettség esetében számít, hogy a szülők mit várnak el tőle, mire számítanak. A megkérdezett anyák a gyerekek többségénél szakközépiskolai végzettségre számítanak. Öröndetesen magas számban jelenik meg a felsőfokú végzettségre való várakozás – biztató jelzés az is, hogy az anyák felismerik, hogy önmagában a gimnáziumi érettségi nem jól pozicionál a munkaerő-piacon, arra felsőfokú végzettséget kell építeni. Nem tudni, hogy a legfeljebb 8 osztályos végzettségre való várakozás a szülők eredendően alacsony elvárásaiból fakad (vagy az iskolaelhagyást erősítő preferenciáiból), vagy abból, hogy a gyermek iskolai teljesítménye miatt (esetleg a hozzáállása, vagy a szülő-gyerek konfliktusok miatt) a szülők már lemondtak arról, hogy a gyerek továbbtanuljon.

Az általános iskolát elvégző cigány tanulók aránya valószínűleg sohasem volt ilyen magas, mint napjainkban – ugyanakkor ez a végzettség ma már a munkaerőpiacon teljességgel értéktelen, azon kívül, hogy a befejezett 8 osztály továbbtanulásra jogosít, a munkaerő-piaci értéke önmagában ugyanannyi, mint a be nem fejezett általános iskolának, azaz gyakorlatilag a közmunka, inségmunka irányába hat. Az iskolafokozatok devalválódása azonban nem állt meg ezen a szinten, hiszen immár a következő iskolafokozaton (a

középfokú iskolázásban) is kiterjedt a beiskolázás az adott korosztály szinte teljes körére – bár a roma tanulók esetében a lemorzsolódási arány ezen a szinten már rendkívül nagy.

24. ábra. Mit gondol az anya, milyen iskolai végzettséget fog szerezni a gyermeke (fő)

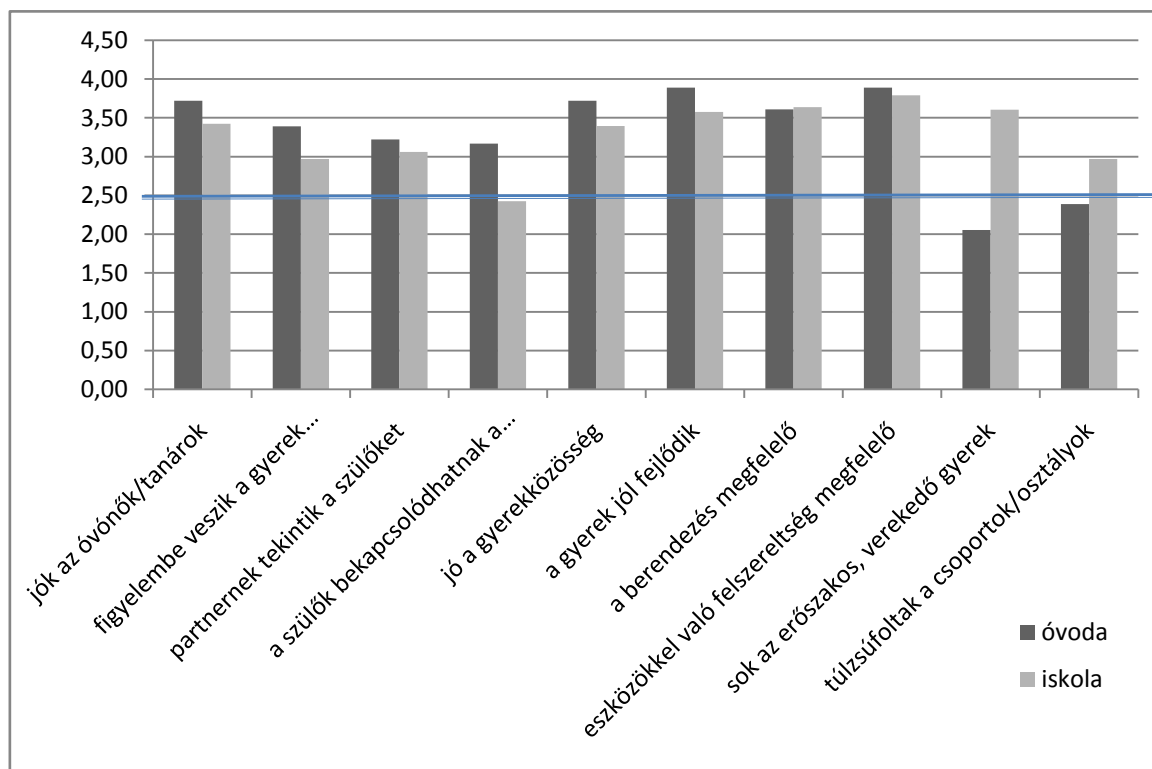
A kérdőívben két táblázatba foglalva számos olyan állításról dönthettek a megkérdezettek, amelyek azt a konkrét óvodát, illetve azt az iskolát jellemzik, ahová gyermekeik járnak. A szülők négyfokú skála segítségével fejezhették ki, hogy szerintük mennyire jellemző az adott állítás az intézményre. A válaszok átlagát összehasonlítva látjuk, hogy a pozitív jellegzetességekben a megkérdezett anyák az óvodát egy jellemző kivételével mindig jobbnak tartják, mint az iskolát – a kivételt képező jellemző a berendezés, bútorzat megfelelőségére vonatkozik, ahol a két intézmény értékelése lényegében azonos. A két negatív jellemző tekintetében (erőszakos gyerektársak, túlzsúfoltság) a szülők messzemenőig az iskolát látják inkább érintettnek, mint az óvodát. Az ábrán vastag vonallal kiemeltük a 2,5 pontos nivót, amely alatt a megkérdezettek (mint csoport) inkább nem jellemzőnek tartják az adott állítást, felette pedig inkább jellemzőnek.

Az óvoda és iskola megítélésében rejlő különbségek általában véve jellemzőek lehetnek, hiszen az iskola, a maga teljesítmény-orientáltságával több konfliktust, illetve szorongást gerjeszt, amely kihat a megítélésére. A teljesítmény elvárása meg is fordul: míg a szülők

általában nem támasztanak különösebben nagy elvárásokat az óvodával szemben, azon túl, hogy a gyerek érezze ott jól magát, az iskolát már olyan módon is megítélik, hogy szerintük mennyire járul hozzá ahhoz, hogy a gyerekük jól teljesítsen – azaz a szülők is megítélik az iskola teljesítményét.

Az oktatási intézményekkel kapcsolatos szülői vélekedés két érdekes tanulsága a fentiekén túl az, hogy a mintába került szülők szerint a szülők partnernek tekintése, és a szülők bevonása a leggyengébb. Az iskola ugyancsak gyengébben szerepel a tekintetben, hogy figyelembe veszik-e a gyerek kéréseit, igényeit. A másik tanulság, hogy az erőszakos gyerekek jelenléte az iskolában a három legjellemzőbb „tulajdonság” egyike a megkérdezett szülők szerint.

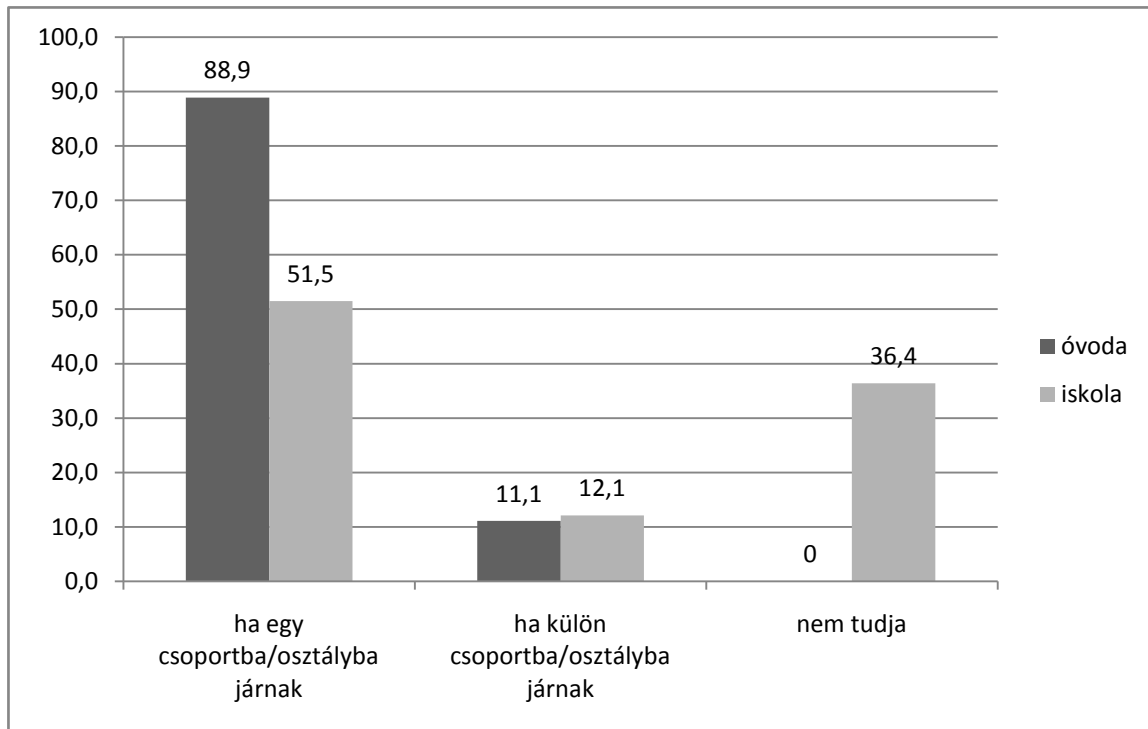
25. ábra. A szülők megítélése az óvodáról és az iskoláról

Az óvodával kapcsolatban azt nyilatkozták a megkérdezettek, hogy inkább nem jellemző, hogy magas lenne a roma gyerekek aránya; csupán a válaszadók 11,1 %-a gondolta úgy, hogy a magas roma-arány „nagyon jellemző”, további 16,7 %-a pedig „inkább jellemzőnek”. Ezzel szemben az iskoláról azt nyilatkozták, hogy jellemzően magas a roma tanulók aránya („nagyon jellemző” = 42,4 %; „inkább jellemző” = 21,2 %).

Míg a szülők magabiztosan nyilatkoztak arról, hogy jobbnak tartják az integrált óvodai nevelést (csupán egytizedük támogatja az etnikailag elkülönített nevelést), addig az iskolai oktatás integráltságával kapcsolatban elbizonytalanodtak. Ugyan a szegregált oktatást támogatók aránya itt is alig haladja meg a 10 %-ot, az integrált oktatást csupán a válaszadók fele támogatja, és jelentős azok aránya, akik nem tudnak ebben a kérdésben állást foglalni.

26. ábra. Az integrált, vagy elkülönített oktatást pártoló szülők aránya (%)

Szegénység falun és városon

Az alacsony elemszámok miatt sok tekintetben nem tudjuk összevetni az olcsvai és a nyíregyháza-orosi almintát – illetve, ahol ezt az összehasonlítást mégis megtettük, hogy valamiféle képet kapjunk a falusi (Olcsva) és városi (Nyíregyháza-Oros) mélyszegénység jellegzetességeiről, az eredményeket ott is inkább jelzésértékűnek kell tekintenünk.

A születéskori súly jó jelzőszám lehetne, de az alacsony esetszám miatt az adataink eléggé „szaggatottak”, több súlykategória kimarad (mert nincs válaszadó). Így az olcsvai átlagosan 2850 gramm, és a nyíregyháza-orosi átlagosan 2950 gramm különbsége talán csak műtermék, ahogy a Khí^2 -próba szignifikáns, 0,002-es értéke is.

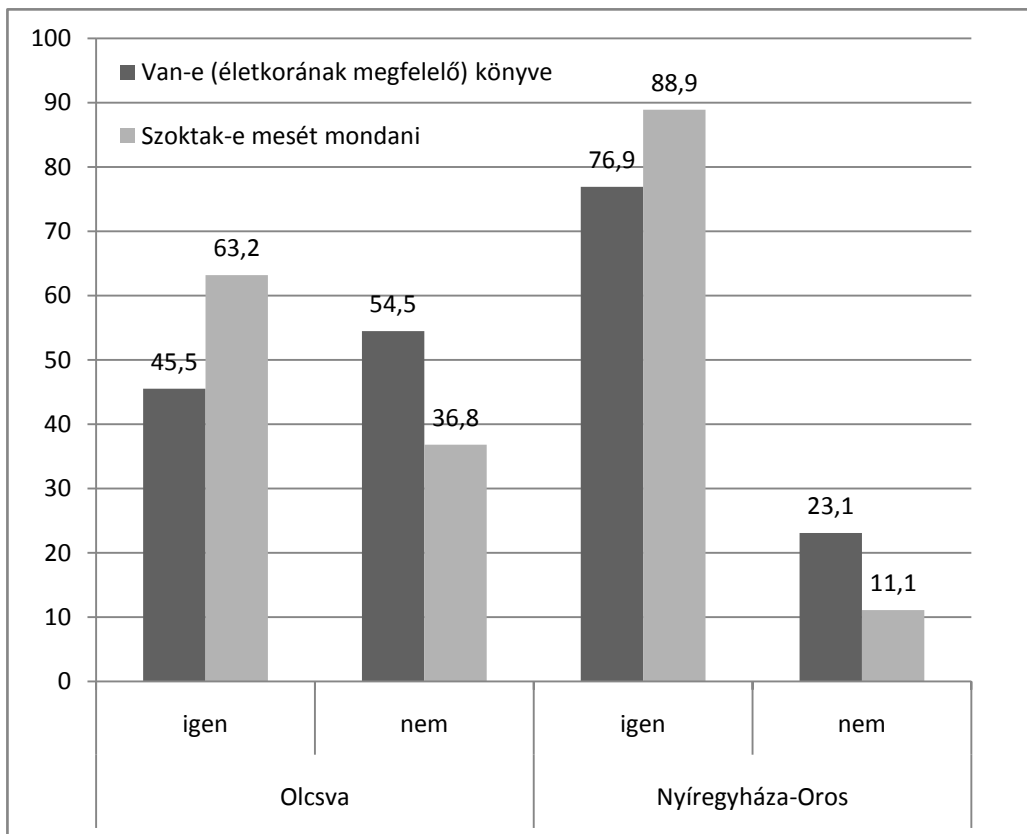
Sajnos a gyerekek egészségi állapotára vonatkozó egyéb kérdésekben sem tudunk összehasonlító statisztikát készíteni, mivel a kis méretű mintán belül is elenyészően alacsony azok aránya, akikkel kapcsolatban valamilyen egészségügyi probléma rögzítésre került – ez többnyire telepenként 1-2 gyereket jelent.

A családi lehetőségek, szokások támogatják a gyereket abban, hogy csatlakozzon ahhoz a kultúrához, amelyet a többségi társadalom alapvetőnek ítél, és az iskolai sikeresség zálogává tesz. Amikor ilyen szempontból kultúráról beszélünk, ideértjük a könyvekből megszerezhető tudást, de a szókincset, nyelvi kifejezőkészséget is.

A család kultúratámogató hatását tekintve a nyíregyháza-orosi telepen élő gyerekek egyértelműen jobb helyzetben vannak. Lényegesen kevesebb olcsvai gyereknek van az életkorának megfelelő könyve, mint ahány nyíregyháza-orosi rendelkezik ugyanezzel. A különbség szignifikáns, a Khí^2 -próba eredménye 0,017. Lényegében több olcsvai gyereknek nincs korának megfelelő könyve (54,5 %), mint ahánynak van (45,5 %).

A mesemondás/mesehallgatás tekintetében az olcsvai gyerekek már jobban állnak, mint a forgatni való könyvek esetében; több gyereknek olvasnak mesét a szüleik (63,2 %), mint ahánynak nem. Ugyanakkor a falu és a város közti különbség alig csökken, hiszen a nyíregyháza-orosi gyerekek túlnyomó többségének (88,9 %) olvasnak, vagy mondanak mesét a szüleik. A települések közötti különbség magas maradt, ugyanakkor a statisztikai különbség már nem olyan egyértelmű, mivel a Khí^2 -próba eredménye valamivel meghaladja a szignifikancia szintjét (0,096).

27. ábra. A család kultúrát támogató hatása (%)

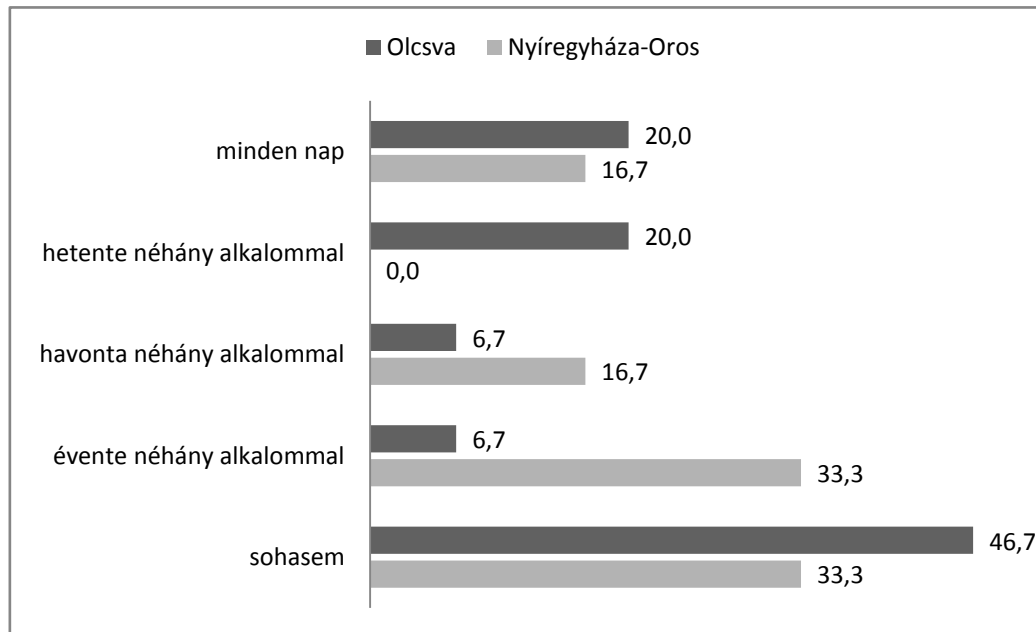
A meseolvasás, mesemondás gyakoriságát tekintve is közel szignifikáns eltérés mutatkozik a két almintá között (χ^2 -próba 0,079). A városi gyerekek háromnegyedének minden nap szoktak mesétmondani, míg a falusi gyerekek esetében ez az arány kissé haladja meg a 40 százalékot. A mesehallgatásban havonta csak néhány alkalommal részesülő gyerekek aránya a falusi almintában 16,7 %, azaz szinte minden ötödik gyerek, míg a városi almintában ha valakinek a szülei szoktak mesét mondani, akkor azt minden esetben ennél lényegesen nagyobb aktivitással teszik.

31. táblázat. Milyen gyakran szoktak a gyerekeknek mesét mondani, vagy olvasni

	Olcsva	Nyíregyháza-Oros
minden nap	41,7%	75,0%
nagyjából kétnaponta	41,7%	25,0%
havonta néhány alkalommal	16,7%	0,0%

A könyvvvel rendelkező gyerekek esetében megfigyelhető érdekesség, hogy bár több városi gyerek rendelkezik az életkorának megfelelő könyvvvel, addig az olvasási szokásaik alapján az tűnik ki, hogy az olcsvai gyerekek gyakrabban olvasnak, mint a városi társaik. A legalább heti rendszerességgel olvasók (ide értendők a minden nap olvasók is) aránya Olcsván 40 %, míg Nyíregyháza-Oroson csupán 16,7 %.

28. ábra. Az olvasási gyakoriság a két almintában (%)

Szabadidős szokásaikat tekintve is feltárhatók bizonyos különbségek a falusi és városi, telepen élő gyerekek között. A szokásokat feltáró 11 kérdésben 5 esetben szignifikáns különbséget mutat a χ^2 -próba (a táblázatban félkövérrel kiemelve), illetve egy kérdésben közel szignifikáns eltérés mutatkozik a falusi és városi gyerekek között (a táblázatban dőlt-félkövérrel kiemelve). További öt kérdésben nem mutatkozik szignifikáns különbség a két almintá között.

A táblázatban feltüntettük azok arányát is, akikre az adott tevékenység „teljesen jellemző”, illetve „inkább jellemző”. Ha csak a szignifikáns különbségekkel bíró elemeket vizsgáljuk, akkor az tűnik ki, hogy a nyíregyháza-orosi gyerekre jobban jellemző, hogy számítógépezéssel töltik az idejüket, illetve jobban jellemzőek rájuk a rizikómagatartások egyes variánsai is (presszóba/kocsmába jár, semmit sem csinál). A falusi gyerekekre kifejezetten jellemző, hogy segítenek a szüleiknek, vagy, hogy szervezett programokon vesznek részt. Ez utóbbi a helyi szervezetek és intézmények (főleg az iskola) gyermekjóléti aktivitását is jellemzi, amely Nyíregyháza szegregátumain belül is nagy eltéréseket mutat, a

helyi adottságoktól függően – így a Huszár-telepi szegregátum helyben található intézményei (óvoda, iskola, gyermekjóléti szolgálat, családsegítő, civil szervezetek, egyházak) lényegesen aktívabbak, mint a jelen kutatásban vizsgált Keleti Lakótelep intézményei, amelyek közül egy sem található a telep területén³⁷.

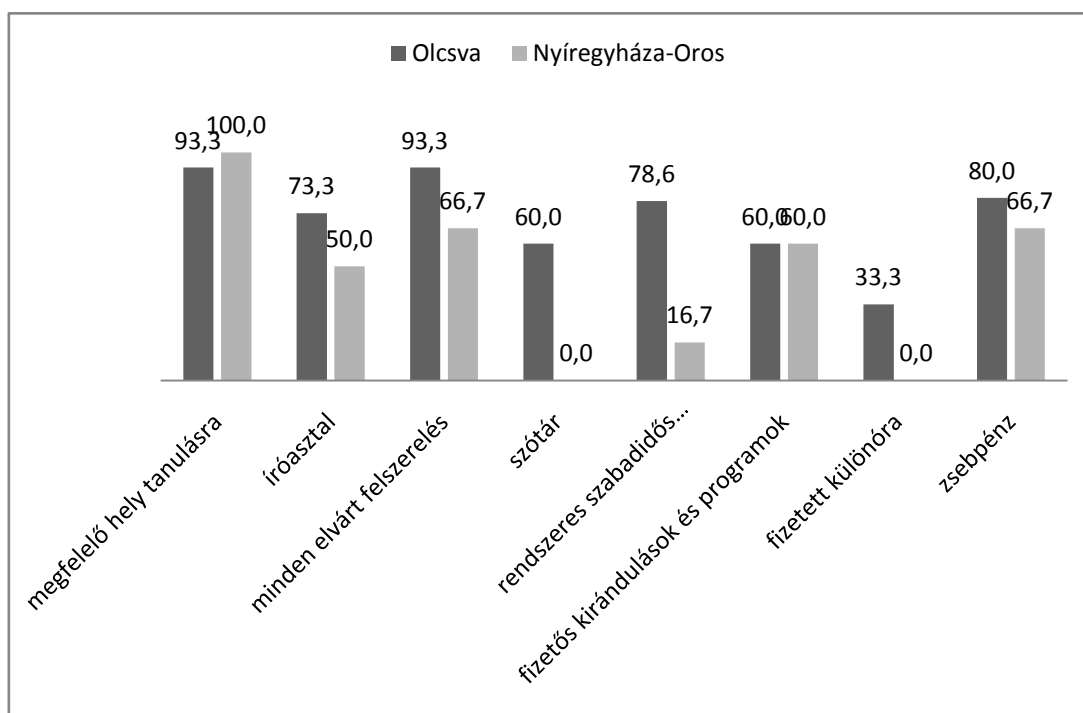
32. táblázat. A szabadidős szokások összehasonlítása (%)

Mennyire jellemző, hogy...	teljesen jellemző		inkább jellemző		K χ^2
	Olcsva	Nyh-Oros	Olcsva	Nyh-Oros	
TV-t néz	31,2	33,3	37,5	66,7	0,186
számítógépezik	6,2	33,3	43,8	0,0	0,009
otthon játszik	62,5	33,3	25,0	50,0	0,185
szüleinek segít	62,5	0,0	12,5	16,7	0,001
szervezett programon vesz részt	50,0	16,7	12,5	16,7	0,009
sportol, kirándul	50,0	33,3	25,0	16,7	0,364
barátaival, haverjaival találkozik	43,8	50,0	25,0	33,3	0,641
presszóba, kocsnába jár	0,0	33,3	6,2	0,0	0,062
csavarog, lödörög	0,0	16,7	20,0	16,7	0,226
egyáltalán nincs szabadideje	18,8	0,0	12,5	0,0	0,025
semmit sem csinál	6,7	16,7	0,0	16,7	0,003

Az iskolai feladatokhoz kötődő, alapvetően az anyagiakon múló dolgok biztosítását tekintve az olcsvai gyerekek szerencsésebbnek tűnnek, mint a városi szegregátumban élő társaik. A nyíregyháza-orosi gyerek helyzete csupán annyiból kedvezőbb, hogy nagyobb részük számára biztosított a megfelelő hely a tanuláshoz, házi feladat elkészítéséhez – minden más tekintetben rosszabb otthoni körülmények között kell megállniuk a helyüket az iskolában, illetve ritkábban jutnak hozzá olyan fizetős szolgáltatásokhoz, amelyek támogatják a tanulást, az iskolai sikerességet, vagy az ott megszerezhető élményeken keresztül a tanulás motivációs bázisát növelik, a gyerek beilleszkedését segítik. A motivációs bázist növelő programok közül a fizetős kirándulások és programok esetében találunk azonosságot a két alminta között.

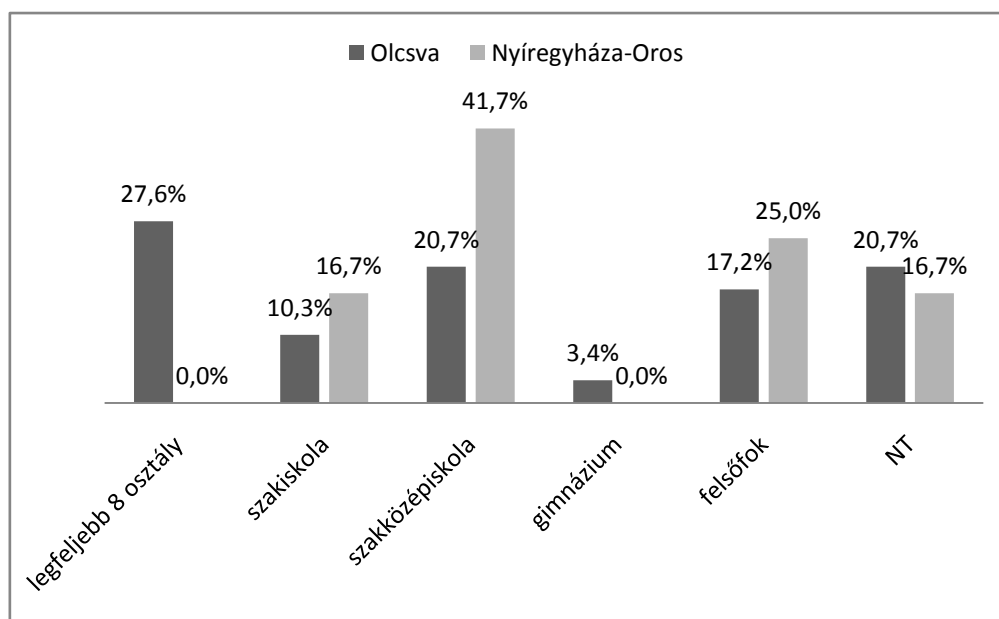
³⁷ Illetve nincs ideiglenesen vagy állandóan használt helységük a telep területén.

29. ábra. Mi biztosított a gyerekek számára? (%)

A szülők által megfogalmazott elvárás a gyerek jövőbeli legmagasabb iskolai végzettségét illetően bizonyos módon a családok életperspektívájáról árulkodik. E tekintetben a városi családok nagyobb távlatokban gondolkodnak: rájuk nagyobb arányban jellemző az a várakozás, hogy a gyerekeik magasabb iskolai végzettséget szereznek, illetve körükben meg sem jelenik a legfeljebb 8 általános iskolai végzettség elvárása (χ^2 -próba 0,013).

30. ábra. Az elvart legmagasabb iskolai végzettség (%)

Az óvoda, illetve az iskola megítélésnek kérdései közül kiemeltünk négyet, amelyek mentén megvizsgáljuk, hogy van-e különbség a falusi, illetve városi szülők véleménye között:

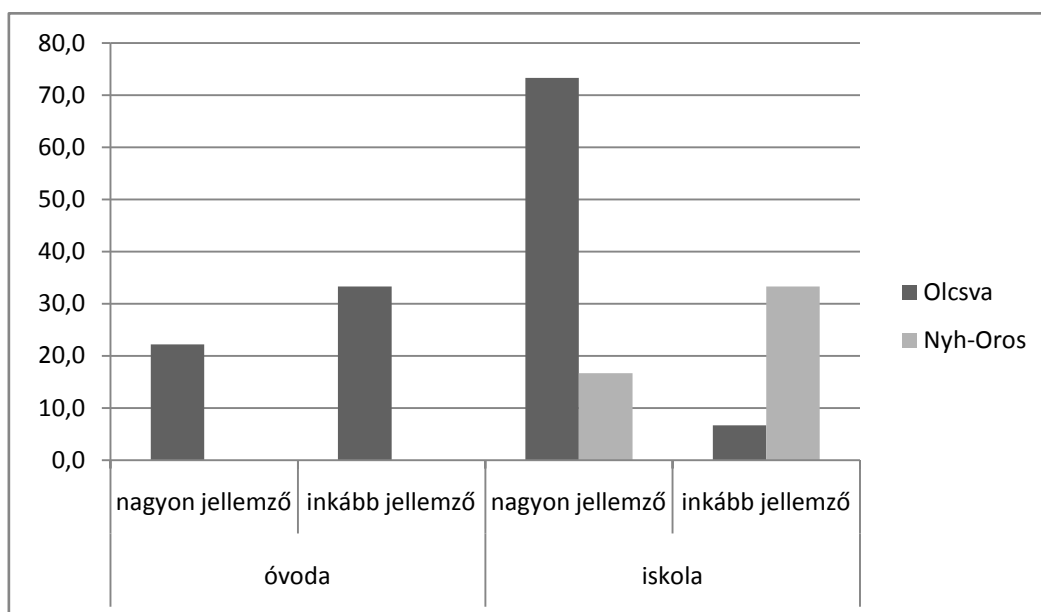
- az óvónők/tanárok jók
- a gyerek jól fejlődik az óvodában/iskolában
- sok az erőszakos, verekedő gyerek az óvodában/iskolában
- túlsúlyosak a csoportok/osztályok

33. táblázat. Az óvoda és az iskola megítélése

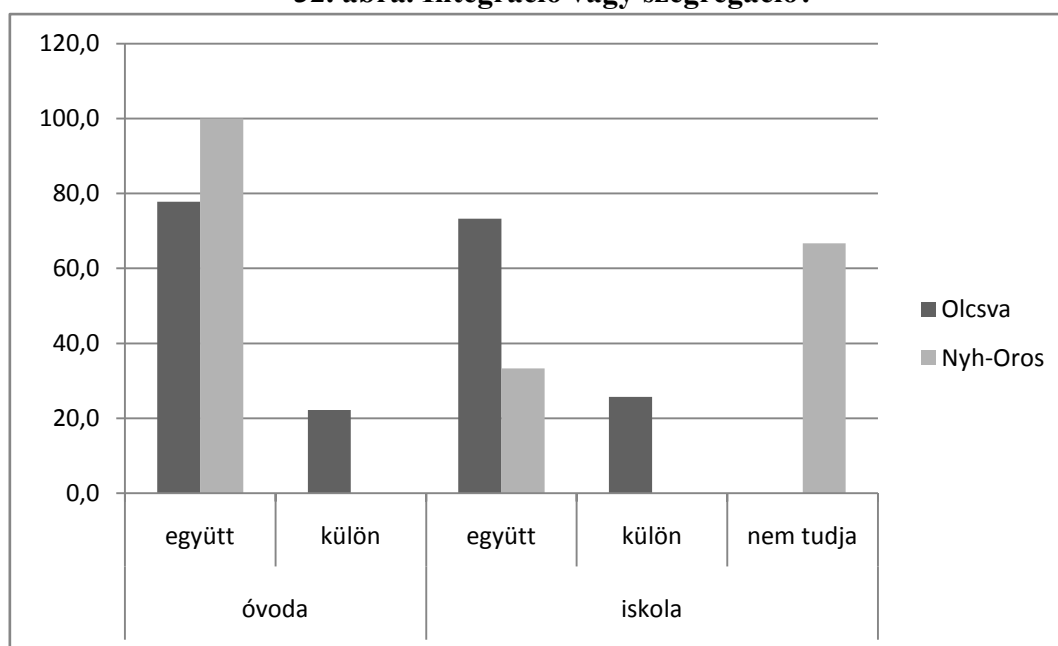
		egyáltalán nem jellemző	inkább nem jellemző	inkább jellemző	nagyon jellemző
Jók az óvónők	Olcsva	11,1	0,0	22,2	66,7
	Nyh-Oros	0,0	0,0	0,0	100,0
A gyerek jól fejlődik az óvodában	Olcsva	0,0	0,0	22,2	77,8
	Nyh-Oros	0,0	0,0	0,0	100,0
Sok az erőszakos, verekedő gyerek az óvodában	Olcsva	44,4	33,3	22,2	0,0
	Nyh-Oros	0,0	66,7	33,3	0,0
Túlsúlyosak a csoportok	Olcsva	55,6	11,1	33,3	0,0
	Nyh-Oros	0,0	33,3	33,3	33,3
Jók a tanárok	Olcsva	6,7	13,3	20,0	60,0
	Nyh-Oros	0,0	0,0	50,0	50,0
A gyerek jól fejlődik az iskolában	Olcsva	0,0	6,7	20,0	73,3
	Nyh-Oros	0,0	0,0	50,0	50,0
Sok az erőszakos, verekedő gyerek az iskolában	Olcsva	26,7	0,0	66,7	6,7
	Nyh-Oros	0,0	50,0	16,7	0,0
Túlsúlyosak az osztályok	Olcsva	60,0	6,7	33,0	0,0
	Nyh-Oros	33,3	33,3	0,0	0,0

Bár a pozitív jellemzőkben nem, csak a negatív jellemzőkben szignifikáns a különbség, valamelyest kitűnik, hogy a városi óvodával kapcsolatban elégedettebbek a szülők, mint az olcsvai óvodával kapcsolatban, ugyanakkor az iskolával már pont fordítva, a kistélepülésen élő szülők alkottak pozitívabb véleményt. Az erőszakos gyerekek jelenlétére és a túlsúlyosságra vonatkozóan pedig a városiak mind az óvodában, mind az iskolában negatívabb véleményt formáltak.

31. ábra. Mennyire jellemző a roma gyerekek magas aránya

32. ábra. Integráció vagy szegregáció?

Az olcsvai szülők mind az óvodában, mind az iskolában jellemzőbbnek látják a roma gyerekek magas arányát, mint a városi, többségi iskolák körzetében élő nyíregyháza-orosi szülők. Az óvodai-iskolai együttnevelés kérdésében a falusi szülők inkább támogató, mint elutasító állásponton vannak – bár a külön-nevelés véleménye az iskolával kapcsolatban kissé megerősödött. A városi szülők egyértelműen állást foglaltak az óvodai együtt-nevelés mellett, miközben az iskolai integráció kapcsán többségbe kerültek azok, akik ebben a kérdésben nem tudtak állást foglalni, így a támogatók aránya drasztikusan visszaesett az óvodai integrációt támogatók arányához képest.

Összegzés

Az Evangélikus Roma Szakkollégium falukutatói gyakorlata a telepszerű körülmények között (szegregátumban) élő családokra, illetve gyerekszegénység feltárására irányult. A kutatás módszere a kérdőíves vizsgálat volt, melyhez a Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpont Gyerekesély-kutató Csoportja által a kistérségek gyermekszegénységének feltárására alkalmazott kérdőívsomagját használtuk. Bár a mintánk a szakkollégiumi kutatási gyakorlat sajátosságaiból fakadóan kicsi, a főbb eredmények szintjén összevethető a Vásárosnaményi kistérségben lefolytatott MTA kutatás egyes eredményeivel.

Megállapítható, hogy akárcsak a kistérségi kutatásban, úgy az ERSZK falukutatásának mintájába került gyermekes családokat szegénység és társadalmi kirekesztés többféle dimenziója érinti. Bár a családok maguk sokszor nem is érzékelik problémaként, de látványos a különbség a családok költségei (illetve adósság-terhei) valamint a bevételei között. Az „álombevétele”, amelyből a megkérdezettek már – saját megítélésük szerint – meg tudnának élni, a legtöbb család esetében nem éri el a létminimumot. Bár az elért családok lakásai szubstandard színvonalúak – azaz nem felelnek meg a társadalmilag elfogadott elvárásoknak, a megkérdezettek többsége nem érzékeli ez (vagy nem számolt be erről a kérdezőbiztosként megjelenő, roma származású hallgatónak).

Az is bizonyossá vált, hogy az ERSZK falukutatásának mintájába került gyerekek egy része éppúgy kevésbé inspiráló otthoni nevelési környezetben él, mint a kistérségi vizsgálat rosszabb anyagi helyzettel jellemezhető családjai. Bár a szervezett programokra több gyerek eljut, magas azoknak aránya is, aki még akkor sem vesznek részt ilyen programon, ha azt az iskola szervezi. Nincsen az életkorának megfelelő könyve a falukutatás mintájába került gyerekek egyharmadának. A közös mesélés élménye a felkeresett családok negyedénél hiányzik.

Az óvodai és iskolai nevelés feltételei adottak a megkérdezettek által elérhető oktatási intézményekben, ugyanakkor mind az óvoda, illetve fokozottabban az iskola esetében is megjelenik, hogy a szülők túlsúlyosnak érzékelik a csoportokat, illetve a gyerekek viselkedését is veszélyesnek tartják. Ez ugyanígy jelentkezik az MTA kistérségi kutatásában is.

Még mindig magas azoknak a szülőknek a száma, akik nem várnak el a befejezett 8 általános iskolánál magasabb végzettséget gyerekeiktől. A falusi almintánkra ez az alacsony elvárás jellemzőbb, mint a városi almintára.

Amikor a családokat (anyákat) kérdeztük gyermekeik szükségleteinek kielégítettségéről, meglepően pozitív válaszok születtek. Ugyanakkor az ERSZK hallgatói a válaszokhoz képest sokkal mélyebb szegénységet tapasztaltak – akárcsak az MTA vizsgált során, ahol a kérdezőbiztosok tapasztalatai, és a válaszadók által beszolgáltatott adatok között jelentős eltérés volt tapasztalható („a pozitív összképet árnyalják a tereptapasztalatok, a szakemberek ugyanis nagyobb arányú nélkülözésről számolnak be, mint a megkérdezett családok”).

A gyerekek egészségi állapotáról szintén pozitív adatok érkeztek a megkérdezettektől, ugyanakkor a kis súllyal, valamint extrémén kis súllyal születettek aránya magas, amely ugyanarra enged következtetni, amire végül az MTA kutatás során is jutottak, nevezetesen, hogy az adatokból „nem feltétlenül következtethetünk arra, hogy a szegény gyerekek legalább olyan egészségesek, mint a többiek, inkább arról lehet szó, hogy a szegény családokban nem is diagnosztizálják ezeket a betegségeket”.

Társadalmunk évtizedek óta látványos kudarccal kénytelen szembenézni a mélyszegénység elleni küzdelem terén. Eredmények helyett egyre inkább kénytelenek vagyunk szembesülni a romló tendenciákkal, elfogadhatatlanul rossz adatokkal – és kénytelenek vagyunk részeredményekbe, helyi sikerekbe kapaszkodni, miközben ennél sokkal többre, általános és strukturális javulásra lenne szükség.

A mélyszegénység újratermelődése egy összetett folyamat eredménye, amely a szülők alacsony iskolázottságából, a munkahelyekről és a továbbtanulásból való kirekesztődésből, a szolgáltatásoktól való elszakadásból tevődik össze, melyek összességükben lerombolják a szülőgeneráció mobilitására – sőt, immár a társadalmi integrációra – fordítható készségeit, képességeit és erőforrásait... majd mindez átörökítődik a gyerekek életére is, akiknek a sorsa már születésük előtt megpecsétlődik. A kialakult helyzetet a társadalmi előítéletesség elszabadulása tovább rontja. Sajnos a leghatásosabbnak ígérkező megoldás is megbukhat, ha azzal szemben a társadalom többségi (vagy befolyással rendelkező) csoportjai ellenérzésekkel állnak. Úgy tűnik, hogy a jelen kutatáshoz hasonló vizsgálatokat még hosszú évekig le lehet majd folytatni – például a Szakkollégiumok hallgatóinak.

Irodalomjegyzék

1. Borbás László (2012): Európai elvárások – magyar válaszok. Az Európa 2020 stratégia üzenete Magyarországnak Letöltés: http://kgk.uni-obuda.hu/sites/default/files/04_Borb%C3%A1s_Laszlo.pdf Látogatva: 2015. május 29.
2. Bauer Zsófia szerkesztette (2014): Szontágh Éva: Vásárosnaményi kistérség. A kistérségben élő gyermekek, fiatalok és családjaik helyzetének, igényeinek és szükségleteinek felmérése 2013. MTA TK Gyerekesély Műhelytanulmányok 2014/3. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Budapest Letöltés: http://gyerekesely.tk.mta.hu/uploads/files/Helyzetfelfeles_Vasarosnameny_2013I.pdf Látogatva: 2015. május 28.
3. Európa Bizottság közleménye Európa 2020. Az intelligens, fenntartható és inkluzív növekedés stratégiája, Brüsszel, 2010 Letöltés: file:///C:/Documents%20and%20Settings/user/Dokumentumok/Downloads/EUROPE_2020_Strategy_magyar_nyelve.pdf Látogatva: 2015. május 29.
4. Ferge Zsuzsa és Darvas Ágnes (2014): Civil jelentés a gyerekesélyekről, 2012 – 2013 Gyerekesély Egyesület (GYERE), Budapest Letöltés: http://www.gyere.net/downloads/Civil_jelentes_2012-2013.pdf Látogatva: 2015. május 28.
5. Gárdos Éva (1991): Terhesek és csecsemők egészségügyi és demográfiai vizsgálata; a terhes nők adatai. Demográfia 34/1-2: 113-123.
6. Hámori Eszter (2013): Rizikófaktorok, adaptáció és reziliencia a korai fejlődésben – a koraszülöttség a fejlődési pszichopatológia tükrében. Magyar Pszichológiai Szemle 68/1: 7-22.
7. Kertesi Gábor (2005): A társadalom peremén. Romák a munkaerőpiacon és az iskolában Osiris Kiadó, Budapest
8. Kopasz Marianna (2004) „Lakóhelyi szegregáció és társadalmi feszültségek a magyarországi településeken”: in: Társadalmi riport 2004, Kolosi Tamás, Tóth István György, Vukovich György (szerk.). Budapest: TÁRKI, Pp. 414–424. Elektronikus verzió 2006. Letöltés: <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a811.pdf> Látogatva: 2015. május 28.
9. Ladányi János, Virág Tünde (2009): A szociális és etnikai alapú lakóhelyi szegregáció változó formái Magyarországon a piacgazdaság átmeneti időszakában. Kritika, 2009. július–augusztus. Letöltés: <http://www.egyenlobanasmod.hu/tanulmanyok/hu/ladanyi-szegregacio.pdf> Látogatva: 2015. június 29.
10. Michael S. Stewart: Depriváció, romák és „underclass” Beszélő 6. évfolyam 7-8. szám Letöltés: <http://beszelo.c3.hu/cikkek/deprivacio-romak-es-%E2%80%9Eunderclass%E2%80%9D> Látogatva: 2015. május 29.
11. Nagyné Varga Ilona [szerk.] (2007): Biztos Kezdet füzetek 1. Útmutató helyi programok indításához. Jász-Nagykún-Szolnok megyei Esély Szociális Közalapítvány Regionális Szellemi Forrásközpont, Budapest.
12. Szívós Péter – Tóth István György szerkesztette (2015): Jól nézünk ki (...?!). Háztartások helyzete a válság után. TÁRKI Monitor Jelentések 2014. Letöltés: http://www.tarki.hu/hu/research/hm/monitor2014_teljes.pdf Látogatva: 2015. május 28.
13. Szontágh Éva (2014): Vásárosnaményi kistérség. A kistérségben élő gyerekek, fiatalok és családjaik helyzetének, igényeinek és szükségleteinek felmérése. MTA TK Gyerekesély Műhelytanulmányok 2014/3. MTA TK, Budapest.

14. Tar Ferenc és Hajnal Béla: Nemzetiségek Szabolcs – Szatmár – Bereg megyében, különös tekintettel a romákra Területi Statisztika, 2014, 54 (5): 491-505 Letöltés: http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/terstat/2014/05/tar_hajnal.pdf Látogatva: 2015. június 16.
15. A Vásárosnaményi kistérség integrált területfejlesztési, vidékfejlesztési és környezetgazdálkodási programja VÁTI – MTA RKK ATI – VIZITERV, Budapest, 2005 Letöltés: http://www.terport.hu/webfm_send/266 Látogatva: 2015. június 17.

Központi Statisztikai Hivatal jelentései

1. A háztartások életszínvonala 2014. november Letöltés: <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/hazteletszinv/hazteletszinv.pdf> Látogatva: 2015. május 28.
2. Jövedelem-eloszlás, szegénység (2003 – 2014) Letöltés: https://www.ksh.hu/thm/2/indi2_6_1.html Látogatva: 2015. május 28.
3. Statisztikai tájékoztató. Szabolcs – Szatmár – Bereg megye 2013/4.
4. Szabolcs – Szatmár – Bereg megye számokban 2013. KSH, 2014.
5. Statisztikai tükrök 2015/42. 2015. június 12. Letöltés: <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mpf/mpf1503.pdf> Látogatva: 2015. június 18.

Gyerekesély és egyéb dokumentumok

1. A Széchenyi Gyerekesély Program MTA Gyermekszegénység Elleni Program Budapest, 2010. Letöltés: file:///C:/Documents%20and%20Settings/user/Dokumentumok/Downloads/szgyep_2010_hu.pdf Látogatva: 2015. június 18.
2. MTA Gyermekszegénység Elleni Nemzeti Program Rövid Program, 2006 Letöltés: [file:///C:/Documents%20and%20Settings/user/Dokumentumok/Downloads/rovid_program%20\(1\).pdf](file:///C:/Documents%20and%20Settings/user/Dokumentumok/Downloads/rovid_program%20(1).pdf) Látogatva: 2015. június 18.
3. Nyíregyháza MJV Integrált Településfejlesztési Stratégiája, 2014. Letöltés: http://adat.nyiregyhaza.hu/eloterjesztes/2014/0626/140619_kozgyi_eloterj_04_3mell.pdf
4. „Legyen Jobb a Gyerekeknek!” Nemzeti Stratégia, 2007 – 2032 Letöltés: <file:///C:/Documents%20and%20Settings/user/Dokumentumok/Downloads/LegyenJobbAGyerekeknek.pdf> Látogatva: 2015. június 18.

Eurostat jelentése

1. GDP per capita in the EU in 2013: seven capital regions among the ten most prosperous 90/2015 – 21 May 2015 Letöltés: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/6839731/1-21052015-AP-EN.pdf/c3f5f43b-397c-40fd-a0a4-7e68e3bea8cd> Látogatva: 2015. június 17.

Jogszabály

1. Az Országgyűlés 47/2007. (V. 31.) határozata a Legyen Jobb a Gyerekeknek! Nemzeti Stratégiáról